

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN
DİJİTAL KOLONYALİZM UYGULAMALARI
VE HABERCİLİK**

**Hazırlayan
Mustafa BÖYÜK**

**Danışman
Prof. Dr. Hakan AYDIN**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2020
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN
DİJİTAL KOLONYALİZM UYGULAMALARI
VE HABERCİLİK**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Mustafa BÖYÜK**

**Danışman
Prof. Dr. Hakan AYDIN**

**Haziran 2020
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda, bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Mustafa BÖYÜK

İmza:

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

**Tez Başlığı: SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN
DİJİTAL KOLONYALİZM UYGULAMALARI VE HABERCİLİK**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin/...../2020 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../2020

Adı Soyadı : Mustafa BÖYÜK
Öğrenci No : 4031331702
Anabilim Dalı: Gazetecilik
Bilim Dalı : Gazetecilik
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Prof. Dr. Hakan AYDIN

Öğrenci Adı/İmza
Mustafa BÖYÜK

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Sosyal Ve Dijital Medya Üzerinden Dijital Kolonyalizm Uygulamaları Ve Habercilik”
adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma
Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Mustafa BÖYÜK

Danışman

Prof. Dr. Hakan AYDIN

Gazetecilik Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Hakan AYDIN

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hakan AYDIN danışmanlığında Mustafa BÖYÜK tarafından hazırlanan **“Sosyal Ve Dijital Medya Üzerinden Dijital Kolonyalizm Uygulamaları Ve Habercilik”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../2020

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Hakan AYDIN

Üye : Doç. Dr. Sefer KALAMAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMEL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2020

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez konumu belirlediğim andan bu yana değerli görüşleriyle ve önerileriyle desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam, Prof. Dr. Hakan AYDIN'a teşekkür ediyorum. Teorik bölümün inşasında verdikleri destek ve yönlendirmeler ile çalışmanın şekillenmesinde katkısı bulunan Doç. Dr. Sefer KALAMAN ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMEL'e müteşekkirim. Yine tezin yöntem kısmının oluşturulmasında tecrübelerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Metin EKEN'e de teşekkürü bir borç biliyorum.

Tüm bu desteklerin yanı sıra maddi-manevi her türden desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen kıymetli annem ve babam bu çalışmanın ortaya çıkmasında en önemli motivasyon kaynağım olmuştur. Ayrıca bünyesinde görev alıyor olmaktan büyük kıvanç duyduğum ve dijital yolculuğumda yeni tecrübeler kazanmama vesile olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na şükranlarımı sunuyorum.

SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN DİJİTAL KOLONYALİZM UYGULAMALARI VE HABERCİLİK

Mustafa BÖYÜK

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans, Haziran 2020
Danışman: Prof. Dr. Hakan AYDIN**

ÖZET

Kolonyalizm insanlığın çok eski zamanlarından bu yana devam etmektedir. Zamanla değişim gösteren sömürgecilik çeşitli isimlerle devam etmektedir. Büyük topraklara sahip olarak diğer ülkelerdeki doğal kaynakları kendi ülkesi ve toplumu için kullanmanın hedeflendiği sömürgecilikte, tahakkümler kurularak büyük devlet olma çabası güdülmüştür. Sanayi devrimiyle sömürgecilik, ham maddeyi doğrudan almayarak yerini kas gücü kullanma ve katma değerli sömürü düzenine bırakmıştır.

Teknolojinin insan hayatında vazgeçilmez bir unsura dönüşmesiyle sömürgeci Batı, yeni kurulan sömürgecilik düzenindeki yerini dijitalleşme faaliyetleriyle bilinçaltına işlemektedir. Bu fikriyatın dünyadaki tüm toplumlara nüfuz etmesi teknolojinin küresel bir unsur haline gelmesiyle sağlanmıştır. Kolonyalizmde Batılı sömürgeciler tahakküm altına aldıkları bölgelerin doğal zenginliklerini yağmalamak için birbirleriyle yarışmıştır. Ancak sömürgeciler sadece bu hırsızlık ile yetinmeyerek yerli insanları köleleştirmiştir. Günümüzde bu köleleştirme, teknoloji şirketleri aracılığıyla dijital sömürgecilik olarak yürütülmektedir. Bu durumun altyapısını teknoloji oluştururken araç olarak habercilik kullanılmaktadır. Habercilikte ise geleneksel medyadan ziyade son dönemlerde küresel unsur olan sosyal medyanın seçilmesiyle dijital sömürgecilik dönemi başlamıştır. Sosyal medyadan elde edilen veriler platform sahibi olan şirketlerin elinde bulunduğundan dolayı ortaya dünyayı kapsayan bir veri kolonisi çıkmaktadır.

Bu bağlamda tez çalışmasında Türkçe olarak yayın yapan ulusal ve uluslararası kuruluşlarda dijital haberci olarak görev yapan kişilerin dijital ve sosyal medya ile kolonyalizm, dijital kolonyalizm noktasında bilinçlilik düzeylerinin ve bu konudaki düşüncelerinin ne olduğunun tespiti amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmış ve araştırma verilerini elde etmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma, ulusal ve uluslararası haber kuruluşlarında

dijital habercilik yapan 20 katılımcıya yöneltilen soru formlarıyla gerçekleştirilmiş ve katılımcılar amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar tematik olarak 3 ana başlıkta toplam 8 kategoride yorumlayıcı fenomenoloji ile analiz edilmiştir. Bu analizlerle dijital habercilerin, dijital kolonyalizm ve haberciliğe etkisi noktasında yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Haber üretiminde dijital kolonyalizm unsurlarına dikkat edilmemektedir. Azınlıkta kalan dijital haberciler, dijital kolonyalizme karşı sadece birkaç karşıt haber üreterek çalışma yürütmektedir. Bu noktada dijital sömürgecilik unsurlarının ana araç olarak kullandığı sosyal medya ve dijital medyada etki bırakacak ve dijital sömürgeciliğe karşıt yayın politikaları belirleyecek içerikler ile farklı formatlarda haberler üretmek etkili olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Medya, Kolonyalizm, Dijital Kolonyalizm, Sömürgecilik, Sosyal Medya

DIGITAL COLONIALISM APPLICATIONS AND JOURNALISM THROUGH SOCIAL AND DIGITAL MEDIA

Mustafa BÖYÜK

**Erciyes University, Institute of Social Sciences
Masters Programme, June 2020
Thesis Supervisor: Prof. Dr. Hakan AYDIN**

ABSTRACT

Colonialism has been going on since ancient times of humanity. Colonialism, which changes over time, continues with various names. In colonialism, which was intended to use natural resources in other countries for its own country and society by having large lands, efforts were made to become a big state by establishing domination. With the industrial revolution, colonialism was replaced by direct use of raw materials, using muscle power and value-added exploitation.

With the transformation of technology into an indispensable element in human life, the colonialist West processes its place in the newly established colonial order with its digitalization activities. This intellectual's penetration into all societies in the world has been provided by the technology becoming a global element. In colonialism, Western colonists competed with each other to plunder the natural riches of the regions they dominated. However, the colonists did not settle with just this theft and enslaved local people. Today, this enslavement is carried out as digital colonialism through technology companies. While the technology is the infrastructure of this situation, journalism is used as a tool. In journalism, the digital colonial period has begun with the selection of social media, which is a global element rather than traditional media. Since the data obtained from social media is in the hands of the companies that own the platform, a data colony covering the world emerges.

In this context, it was aimed to determine the level of consciousness and what they think about digital and social media and colonialism, digital colonialism in the national and international organizations that broadcast in Turkish in the thesis study. Qualitative research method was used in the research and semi-structured interview technique was used to obtain research data. The research was carried out with questionnaires directed to 20 participants who were engaged in digital journalist in national and international news organizations, and the participants were determined by the purposeful sampling

method. The results obtained in the research were thematically analyzed in 3 main titles with a total of 8 categories with interpretive phenomenology. With these analyzes, it has been concluded that digital journalists do not have enough information on the impact of digital colonialism and journalism. Attention is paid to digital colonialism elements in news production. The minority digital journalists work by producing only a few opposing news against digital colonialism. At this point, it will be effective to produce content and news in different formats that will make an impact on social media and digital media used by digital colonial elements as the main tool and set broadcast policies against digital colonialism.

Key Words: Digital Media, Colonialism, Digital Colonialism, Colonialism, Social Media

İÇİNDEKİLER

SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN DİJİTAL KOLONYALİZM UYGULAMALARI VE HABERCİLİK

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
İNTİHAL FORMU.....	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLO LİSTESİ	xiii
ŞEKİL VE GÖRSEL LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR ve SİMGELER	xvi
GİRİŞ	1
I. Konu ve Problem	1
II. Konunun Amacı ve Önemi	2
III. Yöntem	3
IV. Kapsam ve Sınırlılıklar	4
V. Literatür	5
VI. Tanımlar	5

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRGEÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

1.1. Sömürgeciliğin Tarihsel Gelişimi	7
1.2. Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Sömürgecilik	12
1.2.1. Kolonyalizm	13
1.2.2. Neo – Kolonyalizm	21
1.2.3. Oryantalizm	27
1.2.4. Oksidentalizm	31
1.2.5. Postkolonyalizm	32
1.2.6. Sömürgeciliğin Etkileri ve Sonuçlarına Bakış	37

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL MEDYA VE HABERCİLİK

2.1. Sosyal ve Dijital Medya	42
2.1.1. Sosyal Ağ Siteleri	47
2.2. Haber Aracı Olarak Sosyal ve Dijital Medya	55
2.3. Dijital Medyada Haberciliğin Tarihi	57
2.4. Dijital Ortamda Habercilik	59
2.4.1. Web Sitesi Dönemi	59
2.4.2. Sosyal Medya Dönemi	60
2.4.3. Mobil Dönemi	60
2.5. Sosyal Medya ile Dijital Medyanın Dönüşümü	61
2.5.1. Haberde Çeşitlilik	62
2.5.2. Hedef Kitleden Geri Bildirim Alınması	67
2.6. Dijital Habercilik Türleri	68
2.6.1. İnternet Gazeteciliği	68
2.6.2. Mobil Gazetecilik	70
2.6.3. Sosyal Medya Gazeteciliği	72
2.7. Dijital Medya ve Kolonyalizm	75
2.7.1. Facebook'un Internet.org projesi	77
2.7.2. Google Loon projesi	78
2.8. Haber Örnekleri Üzerinden Kolonyalizm İncelemesi	81
2.8.1. Facebook internet.org projesi örnekleri	82
2.8.2. Google Loon projesi örnekleri	87
2.9. Sosyal Medyanın Ekonomi Politigi	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖMÜRGE ARACI OLARAK DİJİTAL MEDYA VE HABERCİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

3.1. Araştırmanın Metodolojisi	96
3.1.1. Fenomenolojik-Yorumlayıcı Nitel Araştırma	96
3.1.2. Veri Toplama Tekniği	98
3.1.3. Araştırma Sahası	100
3.1.4. Araştırma Grubu	101
3.1.5. Araştırmanın Veri Analizi	103

3.1.6. Güvenilirlik ve Geçerlik	103
3.2. Araştırma Bulguları	105
3.2.1. Dijital Habercilerin Genel Özellikleri	105
3.2.2. Haber Aracı Olarak Sosyal Medya	118
3.2.3. Dijitalleşmeyle Kolonyalizmin Dönüşümü	128
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	150
KAYNAKÇA	158
EKLER	171
ÖZGEÇMİŞ	174

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Afrika-Avrupa Nüfus Kıyaslaması.....	11
Tablo 2. Türkiye’de Geleneksel Medyada Yer Alan Haber Kuruluşlarının İnternet Haber Siteleri ve Kuruluş Tarihleri	58
Tablo 3. Soruların Belirlenmesinde Esas Alınan Ana Temalar	100
Tablo 4. Dijital Habercilerin Yaşları ve Mesleki Tecrübeleri	102

ŞEKİL VE GÖRSEL LİSTESİ

Şekil 1.	Kolonyalizmi Değiştiren Temel Sebepler.....	15
Şekil 2.	Dünyada İnternet Kullanımı	48
Şekil 3.	Kıtalara Göre İnternet Kullanım Oranı	48
Şekil 4.	Dünyada Sosyal Medya Kullanımı	49
Şekil 5.	Dünyada İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı	50
Şekil 6.	Kategorilerine Göre Sosyal Medya Platformları	51
Şekil 7.	Dünyada Haber Kaynağı Olarak En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları	56
Görsel 1.	1550 Yılında Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları	8
Görsel 2.	17. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları	9
Görsel 3.	18. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları	10
Görsel 4.	20. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları	10
Görsel 5.	Kolonyalist Norveçli, Yerli Halk Tarafından Taşınıyor	19
Görsel 6.	1945 Yılında Sömürgecilerin Tahakküm Bölgelerini.....	22
Görsel 7.	Kolonyalizm ile Neo-Kolonyalizm Arasındaki Farkı Anlatan Karikatür..	23
Görsel 8.	19. Yüzyıla Ait Oryantalist Bir Resim.....	29
Görsel 9.	Frantz Fanon'un Siyah Deri Beyaz Maske Kitabının Kapağı	34
Görsel 10.	Open Diary İsimli Web Sitesine Ait Bir Görüntü.....	43
Görsel 11.	2019 Yılında En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları	54
Görsel 12.	İklim Konulu İnteraktif Haber Örneği	63
Görsel 13.	İklim Konulu İnteraktif Haber Örneği	64
Görsel 14.	ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği	64
Görsel 15.	ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği	65
Görsel 16.	ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği	65
Görsel 17.	Mobil Gazetecilik Yapan Kişi Karikatürü	71
Görsel 18.	Web 1.0 İle Web 2.0 Arasındaki Farklılıklar.....	73
Görsel 19.	Kenya'da Hizmete Sunulan Internet.Org Uygulamasından Görüntü	78

Görsel 20.	Loon Projesindeki İnternet Balonu	79
Görsel 21.	Loon Projesindeki İnternet Balonu	79

KISALTMALAR ve SİMGELER

1G	: Birinci Nesil Mobil İletişim Sistemi
2G	: İkinci Nesil Mobil İletişim Sistemi
3G	: Üçüncü Nesil Mobil İletişim Sistemi
4G	: Dördüncü Nesil Mobil İletişim Sistemi
5G	: Beşinci Nesil Mobil İletişim Sistemi
GIF	: Graphics Interchange Formatın (Grafik Değiştirme Biçimi)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
OED	: Oxford English Dictionary (Oxford İngilizce Sözlüğü)
SMS	: Short Message Service (Kısa Mesaj Hizmeti)
Wiki	: Wikipedia
WWW	: World Wide Web (Dünya Çapında Ağ)

GİRİŞ

I. Konu ve Problem

Sömürgecilik ilk olarak doğal kaynakları kendi menfaati için kullanan ve sömürge haline getirdiği bölgede koloniler kurarak ana kara dışında tahakküm bölgesi oluşturulması ile baş göstermiştir. Dünyada yaşanan gelişmeler ve ülkelerin sömürgecilik yarışı sömürge faaliyetlerini farklılaştırmıştır. Sanayi devrimiyle sömürgecilikte ham maddeyi doğrudan almanın yerini, kas gücü kullanma ve katma değerli sömürü düzeni almıştır.

Teknolojinin insan hayatında vazgeçilmez bir unsura dönüşmesiyle ise sömürgeci Batı, yeni kurulan sömürgecilik düzenindeki yerini dijitalleşme faaliyetleriyle bilinçaltına işlemektedir. Bu fikriyatın dünyadaki tüm topluluklara nüfuz etmesi teknolojinin küresel bir unsur haline gelmesiyle sağlanmıştır. Kolonyalizm faaliyetinde Batılı sömürgeciler tahakküm altına aldıkları bölgelerin doğal zenginliklerini yağmalamak için birbirleriyle yarışmıştır. Ancak sömürgeciler sadece bu hırsızlık ile yetinmemiştir. Tahakküm altındaki bölgelerde yaşayan yerli insanları köleleştirmiştir. Günümüzde ise bu köleleştirme teknoloji şirketleri aracılığıyla dijital sömürgecilik faaliyetiyle yürütülmektedir.

Habercilikte ise konvansiyonel medya unsurlarından ziyade özellikle son dönemlerde küresel unsur haline gelen sosyal medya, platform olarak seçilmiştir ve dijital sömürgecilik dönemi başlamıştır. Sosyal medyadan elde edilen veriler şirketlerin elinde bulunduğundan dolayı ortaya dünyayı kapsayan bir veri kolonisi çıkmaktadır. Bu doğrultuda dijital habercilerin, kolonyalizmin dönüşümü ve varlığını devam ettirmesi konusunda düşünceleri ve tutumlarını ortaya çıkarmak bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kolonyalizmin dijitalleşmeyle nasıl bir hâl aldığı, özellikleri, sosyal medya ile ilişkisi, kolonyalizmin meşrulaştırılmasında dijital medyanın rolü, sosyal medya şirketlerinin sömürgecilik projeleri çerçevesinde dijital medya ve kolonyalizm

hakkında oluşturulan temalar ile dijital habercilerin kolonyalizm konusundaki görüşlerini ortaya koymak çalışmada yoğunlaşılan temel mesele olmuştur. Bu noktada araştırmadaki temel soru ise; Dijital habercilerin sosyal medyaya bakış açısı, kolonyalizmin dönüşümü hakkında farkındalık sahibi olup olmadıkları, haber üretim süreçlerinde dijital kolonyalizme karşı ne yaptıkları?

Problemi detaylandırmak için şu sorular kullanılmıştır:

- Dijital habercilerin sosyal medya kullanım durumları ne?
- Sosyal medyayı dijital haberciler hangi amaç için kullanıyor?
- Dijital habercilere göre sosyal medya bilgi edinmek için güvenli bir mecra mı?
- Kolonyalizm günümüzde devam ediyor mu?
- Sömürgecilik ile teknoloji arasında bağlantı var mı?
- Habercilere göre dijital medya ile kolonyalizm arasında ilişki düzeyi nedir?
- Kolonyalizm dijital medyayı hangi amaç için kullanıyor?
- Dijital medyada haber üretim sürecinde kolonyalizmin etkisi var mı?

II. Konunun Amacı ve Önemi

Bu çalışma temel olarak ulusal ve uluslararası haber kuruluşlarında çalışan dijital habercilerin yeni iletişim teknolojilerinin haberciliğe etkisi hakkındaki düşüncelerini, kolonyalizmin dijitalleşmesi ve dijital haber üretim sürecinde kolonyalizme karşı ne gibi önlemler geliştirdiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu noktada;

- Teorik çerçevede kolonyalizmin ilk zamanlarından başlayarak süreç içerisindeki gelişmelerle geçirdiği dönüşümü yansıtmak, dijital medya unsurlarıyla kolonyalizm ilişkisini somut proje örnekleriyle anlatarak bu projelerle yürütülen yeni sömürgecilik faaliyetlerini ortaya koymak ve dijital kolonyalizmin dijital habercilik üzerindeki etkisini belirginleştirmek;

- Sahada ise dijital kolonyalizm faaliyetlerinin propaganda aracı olarak kullandığı dijital habercilikte üretici konumunda bulunan dijital habercilerin sosyal medya kullanım durumlarını ve amaçlarını belirlemek, kişisel veri güvenliği noktasında bilgilerini ölçmek, teyit kültürüne dair yorumlarını almak, kolonyalizm faaliyetleri ile habercilik arasındaki ilişkiye bakış açılarını yansıtmak, çalışmanın alt amaçları olarak nitelendirilebilir.

Çalışmanın önemine yönelik ilk unsur, kolonyalizmin doğrudan ve somut yöntemlerle gerçekleştirilen bir faaliyet olduğu algısının teknolojik gelişmelerle dijital çerçevede varlığını sürdürdüğünü ortaya koymayı hedeflemesidir. Bu doğrultuda araştırmada ilk bölümde kolonyalizmin zaman içerisinde geçirdiği ilk dönem “medenileştirme”, sonrasında “kalkınma ortaklığı” şeklinde ortaya koyulmuştur. Sonuncu dönemin ise dijitalleşmeyle devam eden ve sosyal medya ile varlık kazanan bir sömürgecilik düzeni olduğuna dikkat çekilmektedir. Araştırmayı diğer önemli kılan unsur ise dijital medya ile kolonyalizm ilişkisini güncel kolonyalizm faaliyetlerinin dijital haberciliğe yansımalarını dijital kolonyalizm kavramı perspektifinde ele alıyor olmasıdır. Sosyal medya unsurları öncelikli olmak üzere dijital platformlarda yayıncılık faaliyeti yürüten haber kuruluşlarında çalışan habercilerin yeni dönem sömürgecilik faaliyetleri hakkındaki görüşleri, toplumsal algı oluşturma yönünden dijital dönemdeki gelişmeleri değerlendirmek için önemli bir veri kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Bunların yanı sıra sosyal medya ortamlarının veri elde etme ve toplumsal kontrol mekanizması haline dönüşmesini ifade etmek üzere ilk defa Michael Kwet tarafından kullanılan dijital kolonyalizm kavramının ilk kez bir tez çalışmasının konusunu oluşturması yönünden çalışmayı önemli kılan bir diğer unsurdur.

III. Yöntem

Bu çalışmada, dijital habercilerin kolonyalizm ve kolonyalizmin dönüşümü hakkındaki bilgi düzeylerini tespit etmek için nitel araştırma yönteminden yararlanılmış ve araştırma verilerini elde etmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma, ulusal ve uluslararası haber kuruluşlarında dijital habercilik yapan 20 katılımcıya yöneltilen soru formlarıyla gerçekleştirilmiş ve katılımcılar amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. 3 ana tema ve 8 alt kategori çerçevesinde hazırlanan sorulara verilen cevapların temalar çerçevesinde yorumlanmasıyla da bulgular oluşturulmuştur.

IV. Kapsam ve Sınırlılıklar

Haberciliğin dijitalleşmesi ve sosyal medya ile bir arada ilerleyen süreç haline gelmesiyle içerik üreticisi konumundaki dijital haberciler ve kolonyalizm üzerine odaklanmak teorik kısma, araştırma sahasına, kapsam ve sınırlılıklara yönelik çizgiler çizmeyi gerektirmiştir. Bu çerçevede kolonyalizmin 15. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar uzanan geniş bir içeriğe sahip olması, sömürgecilğe yönelik zengin literatür, dijital medya konusunda son dönemde sıklıkla gösteren sayısal veri odaklı akademik çalışmaların yoğunluğu özellikle teorik kısımda önemli sınırlandırmalar oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada kolonyalizm ilk bölümde yer verilen bağlamının dışında, dijital dönüşüm geçirerek sosyal medya üzerinden insanlara nüfuz etmesi ve propaganda aracı olarak kullandığı dijital medya unsurlarında haber süreçlerindeki etkisi üzerinden ele alınmıştır. Bu temel tartışma ekseninde medya ve kolonyalizm ilişkisi, dijital habercilik ve kolonyalizmin dijitalleşmesi bağlamında ele alınmıştır. Kolonyalizmin dijital ortamdaki varlığına yönelik literatüre bakıldığında sosyal medya ve kişisel veri anlamında özellikle Amerika'da gelişen veri sömürgeciliği, e-kolonyalizm gibi kavramlardan farklı olarak sosyal medya platformlarının girişiyle yine sosyal medyada dijital haberciler üzerinden yürütülen kolonyalizm faaliyetine yönelik bir açıklık getirebilme amacıyla dijital kolonyalizm kavramı kullanılmış ve özgün bir yaklaşımla irdelenmiştir. Dijital kolonyalizme yönelik çalışmaları ve haber örneklerini daha somut göstermek amacıyla dijital platformların kolonyalizm faaliyeti amacıyla yürüttüğü projelere yönelik detaylar ile bu projeler hakkında ulusal/uluslararası dijital haber kuruluşlarında yer alan içeriklere yere verilmiştir.

Araştırma sahası ise kolonyalizmin teknoloji ile yeni bir safhaya geçmesi ve dijital medyayı hem veri elde etme hem de propaganda aracı olarak kullandığı değerlendirildiğinden, dijital medya unsurları aracılığıyla ulusal ve uluslararası habercilik yapan kişilere odaklanılmıştır. Çalışmada teknolojinin medya üzerindeki etkisi ve dijitalleşme çalışmalarıyla değişen habercilik anlayışının yansıması olan dijital haberci kavramı bu grup hakkında farklı bakış açıları geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla tercih edilmiştir. Bununla birlikte dijital habercilik, gelişen medya ve habercilik anlayışının aksine yeni sömürü düzeninin bir propaganda aracı olma özelliği çerçevesinde irdelenmiştir.

V. Literatür

Michael Kwet tarafından 2019 yılında kaleme alınan *Digital Colonialism: US Empire and the New Imperialism in the Global South* başlıklı makale bu çalışmanın fikri altyapısını oluşturmaktadır.

Söz konusu makalede öne çıkan “dijital teknolojinin egemen kılınmasıyla yeni dönemde Batının tarafından dijital sömürgecilik düzeninin sağlandığı ve bu egemenliği uluslararası faaliyet yürüten sosyal medya şirketleri başta olmak üzere çokuluslu şirketler aracılığıyla devam ettirdiği düşüncesi” çalışmanın temellerini oluşturmaktadır. Ancak bu tez çalışması dijital kolonyalizmin propaganda aracı olarak sosyal medyayı kullandığı, dijital haberlerde sosyal medyanın sömürge aracı olarak kullanımını ele alması, dijital habercilerin haber üretim sürecinde kolonyalizmin etkisini ölçmeye odaklanması ve dijital habercilerin dâhil olduğu bir saha araştırması bulunması sebebiyle ilk başta ifade edilen makale konusundan farklılık göstermektedir.

VI. Tanımlar

Araştırmadaki temel tanımlar dijital medyanın evrensel olarak kullanımının yaygınlaşması ve farklı kitlelere doğrudan hitap etmesi sebebiyle literatürde farklı noktalardan ele alınmıştır. Bu noktada çalışmada kullanılan başlıca tanımlar:

Dijital Haberci: Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bazı sektörlerde değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden biri de medya alanında gerçekleşmiştir. Dijitalleşen ve sosyal medya odaklı bir habercilik anlayışının baskın olmaya başlamasıyla haber üreticileri de değişim göstermiştir. Bu bağlamda dijital medyada üretici konumunda bulunan haberciler için *dijital haberci* tanımlaması kullanılmaktadır.

Dijital Kolonyalizm: Dijital teknolojiyi kullanarak dünyanın farklı bölgelerinde sosyal, politik ve ekonomik hâkimiyet kurma çabasıdır. Bu hâkimiyet yazılım, donanım ve internet erişilebilirliği aracılığıyla yapılmaktadır.¹

Veri Sömürgeciliği: Kişilerin sosyal medya başta olmak üzere dijital medya platformlarında paylaştıkları şahsi bilgilerinin çeşitli amaçlar için üçüncü kişilerle

¹ Michael Kwet, Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South, Race & Class, January 2019, p.2.

paylaşılmasıdır. Veri sömürgeciliğinde sosyal nitelik sektörü olarak tanımlanan ve amacı kazanç sağlamak olan güçler, kişilerin internet üzerinden gerçekleştirdikleri reaksiyonları tespit etme ve bu verileri ölçülebilir noktaya getirmektedir. Sosyal nitelik sektörleri donanım gibi teknolojide teknik alanları içerebildiği gibi sosyal medya platformları ve veri analiz şirketlerini de kapsamaktadır.²

² Nick **Couldry** and Ulises **Mejias**, Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject, SAGE Journals Television and New Media, 20 (4), 2018, p.7.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖMÜRGEÇİLİĞE GENEL BAKIŞ

1.1. Sömürgeciliğin Tarihsel Gelişimi

Sömürgecilik, tanım itibarıyla bir devletin başka devletleri ve toplulukları siyasal ve ekonomik olarak egemenliği altına alıp yayılmasıdır. Sömürgecilik faaliyeti yapan ülkeler yabancı bir toprağı işgal ederek sonrasında o toprağı göçmenleri yerleştirmiştir.³

Batılı tarihçiler sömürgeciliğin başlangıcını Rönesans hareketleriyle birlikte pusulanın bulunması ve bununla beraber coğrafi keşiflerin yapılması olarak kabul etmektedir. Ancak sömürgeciliğin tarihi sömüren ile sömürülen ülkelerin tarihi kadar eskidir.⁴ Tarihte ilk sömürgecilik faaliyetleri M.Ö. 9. yüzyılda Yunan ve Fenikeli denizciler tarafından başlatılmıştır.⁵ Ardından Roma İmparatorluğu kendi döneminde sömürgecilik faaliyetleri yürütmüştür. Bu bağlamda bakıldığında Roma İmparatorluğu kendi döneminde sınırlarını yaptığı istilalarla sürekli olarak genişleterek dünyanın ilk büyük emperyalist ülkesi olmuştur.⁶ M.S. 16. yüzyılda Avrupa imparatorlukları okyanusları aşan gemiler yapmış, Asya denizciliğinde de kullanılan gelişmiş yön bulma araçlarından faydalanmaya başlamıştır.⁷ Avrupa, deniz aşırı faaliyetlerle sömürgecilik açısından çerçevelerini daha geniş tutmaya başlamıştır. Bu çerçeve medenileştirme, Hristiyanlığı yayma, yeni topraklar ele geçirme, ticari ivme minvalinde oluşturulmuştur.⁸

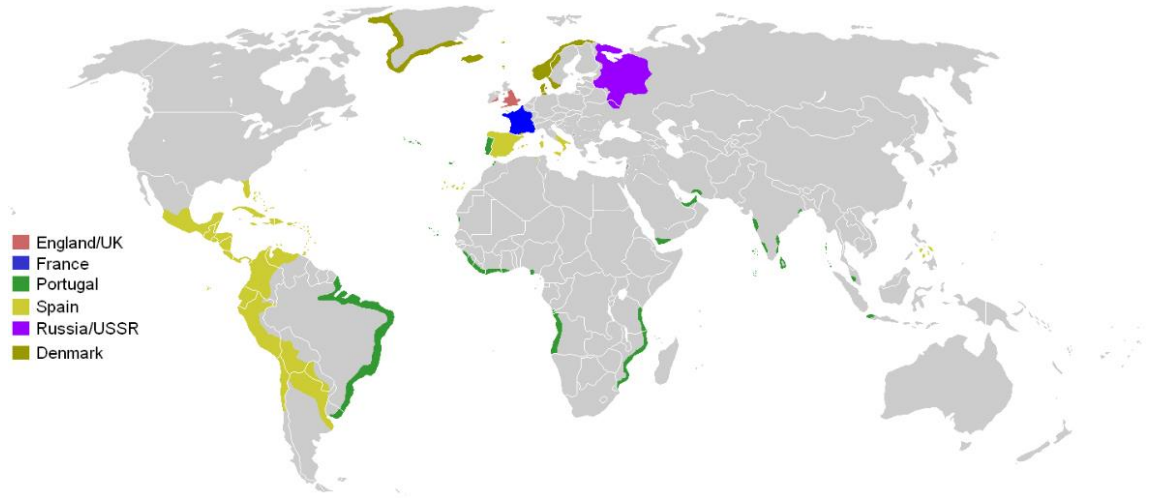
³ Marc **Ferro**, *Sömürgecilik Tarihi* (Çev. Muna Cedden), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 19.
⁴ İbrahim **Ülger**, *Sömürgecilik Batı İdeolojisinin Sefaleti*, Ulak Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 34.
⁵ Raimondo **Luraghi**, *Sömürgecilik Tarihi* (Çev. Aydın Emeç), E Yayınları, İstanbul 2016, s.14.
⁶ Ülger, s.34.
⁷ Geoffrey **Scammell**, *The First Imperial Age: European Overseas Expansion 1500-1715: European Overseas Expansion 1400-1715*, Routledge, London 1989, p.25.
⁸ Hakkı Dursun **Yıldız**, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s.23.

Sömürgeciliğin nedenleri ise şu şekilde özetlenmektedir;

- Büyük devlet olma arzusu
- Göç, koloni ve artan nüfusa yeni yerler bulma
- İnsan gücü ihtiyacı
- Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan hammadde ihtiyacı
- Hristiyan misyonerliği⁹

Avrupa sömürgeciliği, emperyalizmin ilk ifadesi olan Haçlı Seferleri ile başlamaktadır. Ancak Batılı tarih anlayışı bu durumu sömürgecilik olarak adlandırmamaktadır. Batı, Haçlı Seferlerini Hristiyan toprağı olan Kutsal Toprakların İslam'dan geri alınması olarak nitelemektedir.¹⁰

Görsel 1. 1550 Yılında Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları

Kaynak: <https://brilliantmaps.com/colonialism-history/> (20.03.2019)

Yukarda bahsedilen ilk sömürgecilik faaliyetlerinde temel amaç sömürgeci devletin anavatanı için çıkar sağlamak olmuştur. İlk dönemlerinde sömürgecilik faaliyetlerinde herhangi bir ideolojik yaklaşım olmamıştır.¹¹ Sömürgeciliğin ilk dönemlerinde koloni kurulan ülkeler sömürgeci devletler için maddi çıkar sağlanan bir unsur olarak yer almıştır.

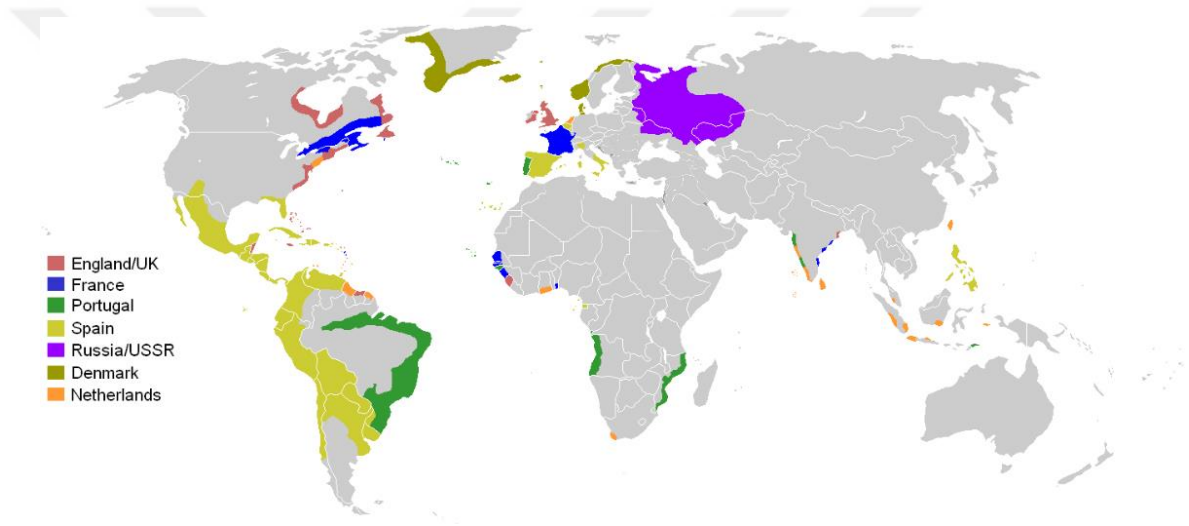
⁹ Afrika ve Sömürgecilik, <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ocak05/tr/aykon1.htm> (01.04.2019).

¹⁰ Ferro, s. 24.

¹¹ Yıldız, s.23.

16. yüzyılla bilinmeyen yeni yerleri keşfeden Avrupa donanmaları, düzenli ordu yapısı ve ateşli silahların yer aldığı askeri güçleriyle gittikleri bölgeleri ekonomik ve siyasal açıdan çıkar sağlamak amacıyla sömürmeye başlamıştır. Portekiz ve İspanya tarafından başlatılan sömürgecilik faaliyetleri Hollanda, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin eklenmesiyle daha geniş coğrafyalara yayılmıştır.¹² Sömürgelerden elde edilen zenginlikler tüketimi artırmış, yeni talepler ortaya çıkarmış ve yeniliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Tüm bu gelişmelerle Sanayi Devrimi'nin temelleri atılmıştır.

Görsel 2. 17. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları

Kaynak: <https://brilliantmaps.com/colonialism-history/> (21.03.2019)

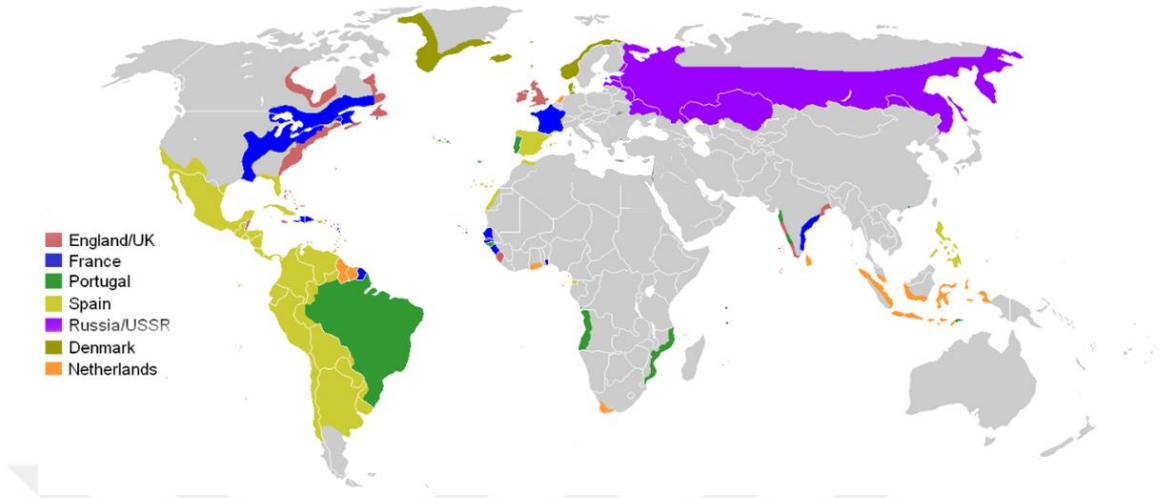
1763’de buhar makinesini bulunmasıyla başlayan Sanayi Devrimi ilk olarak madenlerde ve tekstil atölyelerinde kullanılmaya başlamıştır. Sonrasında ise buharlı tren ve gemiler üretilmiş. Tüm gelişmelerle dünyada imparatorluklar güçlerine güç katmıştır.

Sömürgeye sahip olan ülkeler büyük devletler olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır. Sömürgecilik yaparak büyük devlet olma rekabetine Almanya, İtalya ve Belçika’da katılmıştır.¹³

¹² Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgencilik/> (15.03.2019).

¹³ Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgencilik/> (15.03.2019).

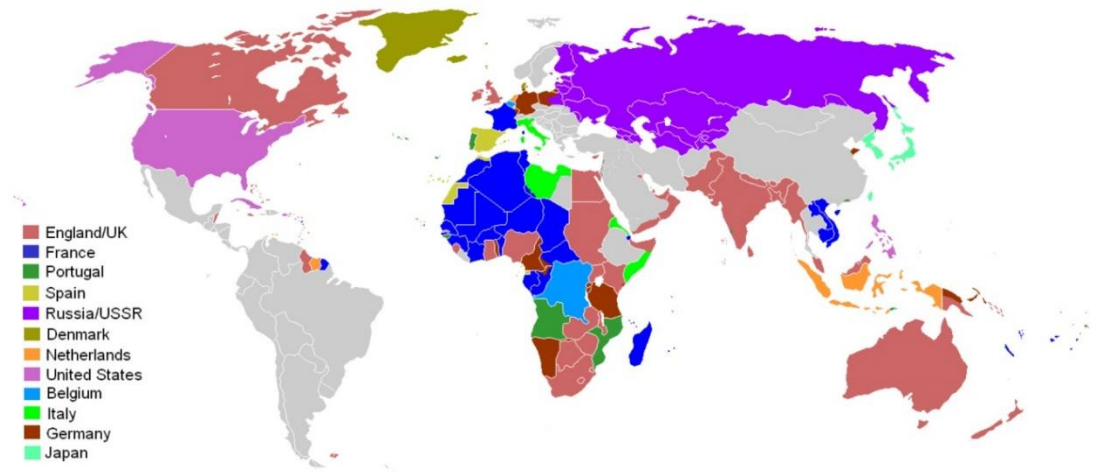
Görsel 3. 18. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları

Kaynak: <https://brilliantmaps.com/colonialism-history/> (22.03.2019)

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde dünyada sadece birkaç ülke dışında toprakların geneli Avrupalı devletler tarafından tahakküm altına alınarak sömürge haline getirilmiştir. Avrupalı sömürgeciler, Roma dönemin olduğu gibi boyunduruk altına aldığı topraklardaki maddi imkânları sömürmekle kalmayarak yerli halkın bizzat kendisini köle gibi kullanmıştır.¹⁴ Bu dönemde sömürgeci devletler tahakküm altına aldıkları ülkeleri ideolojik anlamda da kullanmaya başlamıştır.

Görsel 4. 20. Yüzyılda Sömürgeci Devletler ve Sömürge Toprakları

Kaynak: <https://brilliantmaps.com/colonialism-history/> (23.03.2019)

¹⁴ Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgencilik/> (15.03.2019).

20. yüzyılın ilk yıllarında başlayan sömürgeler arası paylaşım kavgaları 1. Dünya Savaşı'nın temel nedenlerinden biri olmuştur. Görsel 4'te yer alan sömürgecilik haritası 1. Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1914 yılına aittir. Bu haritadaki sömürgeci devletler savaş sonrasında da sömürgecilik faaliyetleri devam etmiştir.¹⁵

Haritalardan da görüldüğü üzere ilk başlarda Amerika kıtası odaklı başlayan sömürgecilik faaliyetleri yaşanan siyasi ve sanayileşmeyi beraberinde getiren teknolojik gelişmelerle Asya ve Afrika'ya kadar uzanmıştır.

Sömürgecilik özellikle Afrika'da etkili olmuştur. Kültür, ekonomi, siyasi alanlarda etkili olan sömürgecilik bölgelerin nüfuslarına da etki etmiştir. Afrika ve sömürgeci Avrupa üzerinden nüfus kıyaslaması yıllara göre şu şekilde olmuştur:

Tablo 1. Afrika-Avrupa Nüfus Kıyaslaması

Kıtalar ve Yıllar	1650	1750	1850	1900
Afrika	100 milyon	100 milyon	100 milyon	120 milyon
Avrupa	103 milyon	144 milyon	274 milyon	423 milyon

Kaynak: <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgecilik/> (25.03.2019)

Yukardaki verilere bakıldığında Afrika, sömürgeciliğin başlangıcından 250 yıl geçmesine rağmen nüfus olarak sadece yüzde 20 artış göstermiştir. Sömürgeci Avrupa ise 250 yılda düzenli bir artış göstererek 250 yılda nüfusunu yaklaşık yüzde 400 artırmıştır. Sömürgecilik ile Batı, boyunduruk altına aldığı ülkelerin sadece kaynaklarını kontrol altına almamıştır. Oluşturulan refahtan yoksun ortamla sömürgelerin nüfuslarını da kontrollü şekilde azaltmıştır. Sömürgelerden sağladığı çıkar sayesinde ise kendi topraklarında refah düzeyini artırarak, kendi anavatanlarındaki insan popülasyonunun yükselmesini sağlamıştır.

İlk dönemlerinde kolonyalizm olarak başlayan sömürgecilik faaliyetleri neo-kolonyalizm olarak varlığını sürdürmüştür. Yine oryantalizmde bu zamanlarda Batı tarafından ortaya atılmıştır. Bu duruma karşılık olarak ise yakın geçmişte

¹⁵ Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik, <https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgecilik/> (15.03.2019).

postkolonyalizm ifadesi sömürgecilik faaliyetleriyle ilgili konularda kendisine yer bulmaya başlamıştır.

1.2. Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Sömürgecilik

Sömürgecilik ilk başlarda bir devleti ya da toprak parçasını doğrudan askeri güç kullanarak gerçekleştirilmiştir. Kolonyalizm ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri zamanla değişim ve dönüşümlere uğrayarak neo-kolonyalizm ve postkolonyalizm olarak varlığını sürdürmüştür.

Askeri unsurların dışında ticaret, sermaye ihracatı, ekonomik yardım, uluslararası kuruluşlarla himaye ve ideolojik ihracatla da sömürgecilik yapılmıştır.¹⁶ Sömürgeciler, sömürge faaliyetlerini farklı çeşitlerde uygulamıştır. Sömürge çeşitleri; tam sömürge, yarı sömürge ve özerk ya da yarı bağımsız devletler olarak 3'e ayrılmaktadır.¹⁷

- **Tam Sömürge:** Batılı devletler sömürgecilik faaliyetlerinde en çok bu sömürge çeşidini kullanmıştır. Tam sömürgece bölgeler sömürgeci devletler tarafından askerî güç kullanılarak doğrudan ele geçirilmektedir. Sömürgeciler silah zoruyla boyunduruk altına aldığı topraklardaki kaynakları yine doğrudan kendi çıkarları için kullanmıştır.¹⁸ Avrupa'daki devletlerin Afrika'yı sömürmesi, İngilizlerin Hindistan'ı, Hollandalıların Endonezya'yı, Fransızların Cezayir'i sömürge haline getirmesi bu sömürge çeşidinin somut örnekleridir.
- **Yarı Sömürge:** Bu sömürge çeşidine mandaterlik de denilmektedir. Bu sisteme göre kendi kendisini yönetecek yetkinliğe erişememiş toplumlar ve ülkeler adına başka devletler tarafından yönetilmelidir.¹⁹ Ana yöneticiye bağlı ve merkezden gönderilen genel vali ve sorumlular aracılığıyla gerçekleştirilen bu sömürge sistemine İngilizlerin Yeni Zelanda ve Avustralya'da yürüttüğü faaliyetler örnek verilebilir.²⁰

¹⁶ Fahir **Armağanoğlu**, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)* , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.634.

¹⁷ Ahmet **Gündüz**, “Sömürgecilik Kavramı Ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler ‘Ortadoğu Örneği’ ”, Tarih Okulu Dergisi, Cilt: 9, Sayı:29, 2016, s. 768.

¹⁸ Gündüz, s. 768.

¹⁹ Kadir **Kasalak**, “Manda Sistemi ve Irak İle Suriye’de Uygulaması” , Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri, 29-31 Mayıs, Elazığ 2003, s.59.

²⁰ Gündüz, s. 768.

- **Özerk/Bağımsız Devletler:** Bu sistem özellik 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan dekolonizasyon ile yayılmıştır. Etkinliği günümüzde de hala sürmektedir. Sömürgeciliğin masumlaştırılarak gerçekleştirildiği bu sistem, özerk devletlerdeki toplumlara bağlı oldukları devletler tarafından haklar tanındığı gerekçesiyle bazı kesimler tarafından sömürgecilik olarak değerlendirilmemektedir. Aslında bu sistemde şekil değiştirmiş bir sömürgeciliktir.

Bu sistemde bir devletin yönetim kademesindeki kişi ya da grup, tahakkümü altında olduğu sömürgeci devletlerin kararlarını uygulalar. Yani bu devletlerin görünürdeki yöneticileri aslında birer kukladan farksızdır. Tahakküm altındaki bu kişi ya da gruplar sömürgecilerin kararlarına aykırı bir harekette bulunurlarsa zorla veya çeşitli baskı unsurlarının devreye girmesiyle sömürgecileri tarafından görevden düşürülmektedirler.²¹ Yöneticileri Rus kökenli olup bu doğrultuda kararlarla yönetilen Rusya'daki Çeçenistan ve Tataristan özerk cumhuriyetleri, yakın zamanda darbe ve halk ayaklanmalarıyla siyasal açıdan çıkmaza sokulan Mısır, Libya, Tunus gibi bağımsız devletler bu sistemin uygulandığı ülkeler olarak örnek verilebilir.

Bu çeşitlerle sömürgecilik faaliyetleri farklı biçim ve şekillerde sürdürülmüştür. Yapısal olarak ise kolonyalizm, neo-kolonyalizm ve postkolonyalizm ile sömürge faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

1.2.1. Kolonyalizm

Kolonyalizm, “çiftlik” veya “yerleşke” anlamına gelmektedir. Kendi toprakları dışındaki yerlere gidip yerleşmeler bile hâlâ Roma vatandaşı olarak kabul edilen Romalılara gönderme niteliğinde olan Latince “colonia” sözcüğünden türetilmiş bir kavramdır. Bu terim ilk defa Romalıların kendi toprakları dışında yerleşenlerin soyu ve ardıllarının anayurtla bağlantısını koparmayarak oluşturdukları topluluklar için kullanılmıştır.²²

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde kolonyalizm, “Sömürgecilik: Genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak

²¹ Gündüz, s. 769.

²² Ania **Loomba**, *Kolonyalizm – Postkolonyalizm* (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s.18-19.

yayılması veya yayılmayı istemesi, müstemlekecilik” olarak tanımlanmıştır.²³ Oxford English Dictionary’ e (OED) göre ise kolonyalizm, “Başka bir ülke üzerinde tam veya kısmi bir siyasi kontrol edinme, yerleşimcilerle meşgul olma ve ekonomik olarak istismar etme politikası veya uygulamasıdır.”²⁴

OED’nin tanımlamasına bakıldığında kolonyalizm sadece bölgeye giden kişilerin tarafı temel alınarak açıklanmıştır. Kolonyalizmin yapıldığı topraklarda sanki daha önce hiçbir insan topluluğu yaşamamış gibi bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece kolonyalizm, işgalcilikten daha çok bir medeniyet taşıma veya yayma eylemi olarak maskelenmiştir.

Kolonyalizm, dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bölgelerde birbiriyle benzerlik göstermemiştir. Bu açıdan kolonyalizm “glokal” bir yapıdadır diyebiliriz.²⁵ Kolonyalizm gerçekleştiği bölgelerdeki yerel halk ile yeni gelen insanlar arasında karmaşık ilişkiler oluşmasına sebebiyet vermiştir. Amerika’nın keşfi bu durum için iyi bir örnek olabilir. Kristof Kolomb’un, Amerika kıtasını keşfetmiş ve burayı İspanya Krallığı için sahiplenmiştir. Ancak Kolomb kıtaya ulaştığında, hali hazırda bölgede yaşayan “yerli halk” bulunmaktaydı. Bu durum bilinmesine rağmen Kolomb’un keşif yaptığı kabul edilir. Basit bir olay gibi görünen bu görmezden gelme Kolomb’un keşfini bir kolonyalizm faaliyetine dönüştürmektedir. Yeni topraklardaki yeni insan toplulukları kolonyalizmin zorunlu bir gereği olarak bölgede önceden yaşayan “yerli halkı” bozar, yeniden oluşturur veya yok sayar.²⁶

Kolonyalizm; kapitalizme dayalı eski, emperyalizme dayalı yeni tip şeklinde iki temel dönemde değerlendirilmektedir. Eski tip kolonyalizm kapitalizmin dünyada etkisini ilk göstermeye başladığı sıralardaki serbest rekabet üzerinde temellenmiştir. Yeni tip kolonyalizm ise Sanayi Devrimi ile şekillenmeye başlamıştır.²⁷

Eski tip kolonyalizmde güçlü olan bir ülke, doğrudan ele geçirdiği toprak parçasını kendisine bağlayıp denetim altında tutarak kendi kolonisi haline getirmektedir. Koloni yapılan ülke tahakküm altına alınarak kaynaklarından doğrudan yararlanmak suretiyle

²³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.1800.

²⁴ Kolonyalizm tanımı için bkz. Oxford Dictionaries, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/colonialism>, (06.02.2019).

²⁵ bkz. Glokal: Global anlamda genel bir konsept ve hedeften ayrılmadan eylemin gerçekleştiği bölgeden bölgeye hatta ülkeden ülkeye özgü lokal özellikleri içeren önemli farklılıkların olmasıdır.

²⁶ Loomba, s.19.

²⁷ Ferro, s. 48.

sömürülmektedir. Klasik olan eski tip kolonyalizmde gerçekleştirilen faaliyetler açık ve gözle doğrudan görülmektedir.²⁸

Avrupalı olarak ifade edilebilen yeni tip kolonyalizmde ise klasik olan kolonyalizmdeki unsurlar tek başına yetersiz kalmaktadır. Yeni tip kolonyalizmde klasikte olduğu gibi sadece el koyma ile ele geçirilen toprak parçaları ve kaynaklarından yararlanma faaliyetleri gerçekleştirilmemektedir. Koloni haline getirilen toprak parçaları toplumu ile birlikte denetim altına alınmaktadır. Yeni tip kolonyalizmde hakimiyetin kurulup kolonilerin oluşturulduğu toprak parçalarının ekonomisi biçimlendirilir, insanların ve kaynakların ne yönde kullanılacağı belirlenmektedir.²⁹

Kolonyalizm modern dünya ile birlikte farklılaşmış, ilk dönemki şekilsel yapısını değiştirmiştir.

Şekil 1. Kolonyalizmi Değiştiren Temel Sebepler

Bu değişimi 4 sebep ile açıklayabiliriz;³⁰

- **Ulaşım yollarının gelişmesi:** 1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika kıtasını keşfetmesi ve Vosco De Gama'nın Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a giden yeni bir deniz yolu bulması bu gelişimin temel taşlarını oluşturmaktadır. Deniz yollarının sonrasında demir yolu ile bağlantılı hale gelmesi kolonyalizm faaliyetlerini genişletmiştir. Önceden sadece denizden ilk ulaşılan yer olan kıyı bölgelerde yürütülen faaliyetler sonrasında iç bölgelerde sürdürülerek daha geniş bir ekonomik ve kültürel etkinliğe dönüşmüştür.

²⁸ Alper **İplikci**, "Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 21, Aralık 2017, s. 1530.

²⁹ Loomba, s.20-21.

³⁰ Ümmet **Erkan**, "Postmodern çağda postkolonyal söylemin olanakları: Kolonyalizm, neo-kolonyalizm ve postkolonyalizm", Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.88-90.

- **Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkması:** Makineleşmenin olmadığı kapitalizm öncesi dönemlerde insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan üretim teknikleri yerini makine gücü ile daha çok kârı amaçlayan pazar için üretime bırakmıştır.
- **Devletin yapısı ve işleyişinde değişim:** Feodal kaynaklara dayalı klasik devletler bu dönemde yerini merkezi yönetime bağlı ve güçlü ordulara sahip modern devletlere bırakmıştır.
- **Oryantalizm etkisi:** Doğu'nun kendi kendini yönetemeyeceği ve dışardan bir akıl alması görüşü kolonyalizm ile sömürgeciliğin eş zamanlı gerçekleşmesine "oryantalizm" zemin hazırlamıştır. Oryantalizm konusunda çalışmalar yapan Edward Said'e göre Oryantalizm, Şark ile ilgilenen bir anlayış biçimidir. Kendisini merkeze koyup benzerleri dışındakini Şarklı olarak tanımlayan bu anlayış, Şark olarak adlandırdığı bölgeleri ve oralarda yaşayan insan topluluğunu her türden yönetmekle yükümlüdür.³¹

Avrupalı olan modern kolonyalizm, emperyalizm ile yakın bir ilişki içerisindedir. Hatta öyle ki bu iki kavram sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Emperyalizm; komuta etmek, emir, buyruk, hâkimiyet anlamlarına gelen Latince kökenli *imperium* kelimesinden türemiştir. OED'ye göre emperyalizm, "Bir ülkenin kendi gücünü ve etkisini kolonizasyon, askeri güç kullanma veya diğer araçlarla genişletme politikasıdır".³² Bu tanımlamada da görüldüğü gibi emperyalizm, kolonyalizm ile ilişki içerisindedir. Kapitalizm sonrasındaki yeni tip kolonyalizm olarak da adlandırılan emperyalizmin geçmişi kapitalizm öncesine dayanmaktadır. Kapitalizmle biçimlendirilen sömürge faaliyetleri ekonomik bağıllıkla kolonileri tahakküm altına almıştır. Batı için kolonileri birer açık pazara getirilen kolonilerin ise bu durumla birer kolonyal yönetime ihtiyacı kalmamıştır. Sanayi ve doğrudan sermayeye dayalı gerçekleştirilen yeni tip kolonyalizm anlayışının temel unsuru emperyalizm, kolonyal sürecin en yükseğe eriştiği aşama olarak kabul edilmektedir.³³ Yani sömürge faaliyeti bir noktadan sonra emperyalizm ile yerleşimciler olmaksızın sürdürülmüştür.

³¹ Edward W. Said, Şarkiyatçılık, (çev. Berna Ünler), Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 16-17.

³² Emperyalizm tanımı için bkz. *Oxford Dictionaries*, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/imperialism> (01.04.2019).

³³ Loomba, s.22-23.

Emperyalizm ile tıpkı kolonyalizmde olduğu gibi güçlü olan güçsüz olandan çıkar sağlayarak kurduğu hâkimiyetle dolaylı yoldan güçsüz olanı sömürmektedir. Emperyalizmin, kolonyalizmden en belirgin farkı ise ülkelere dışardan bakınca bağımsız bir yapıya sahip olduğu algısını oluşturmastır. Yani emperyalizmde sömürülen ülke herhangi bir boyunduruk altında değilmiş gibi görünmektedir.³⁴

Kolonyalizm faaliyetleri farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bu faaliyetler sömürgecilik sonrası dönemde de varlık göstermiştir. Modern çağda Avrupalıların başlattığı kolonyalizm faaliyetleri 2. Dünya savaşı ile sona ermiştir. Sömürgeleştirilmiş toplumların birçoğu bu dönemde bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak bu toplumlar ekonomik anlamda eski sömürgeci devletlerin denetimi altında tutulmuştur. Yani, fiili olarak sona eren Batı sömürgeciliği dolaylı yoldan yine de devam etmiştir. Böylece yeni kolonyalizm ortaya çıkmıştır. Yerleşimcisi olmayan emperyalizm olarak da nitelendirilen yeni kolonyalizm ile koloni olmaktan şeklen kurtulan toprakların sadece egemenliği biçim değiştirmiştir. Eskiden koloni olan topraklarda şirketleşen sömürgeci zihniyetin temsilcileri bağımsızlığını kazanan topraklarda kurulan yeni düzende işçi göçü biçiminde sağladığı akışla insan gücünden kendi zihniyeti çıkarlarına yararlanmaya devam etmiştir.³⁵ Sözde bağımsızlığının kazanan ülkelere ekonomik tahakkümlerle daha bağımlı hale getirilerek toplumdaki milli bilinç olgusunun yerini parasal çıkar sağlama fikri almıştır.

Avrupalılara ait olan Batı sömürgeciliği sonrasında kendi sınırları içerisinde egemen bir güce sahip olmayan devletler, normal olarak kabul edilen egemen güçlerden farklı olduğu gerekçesiyle yeniden şekillendirilmiştir. Böylece kolonyalizmin ilk dönemlerinde etkin olan yöneten ve yönetilmeye mahkûm olan anlayışı devam ettirilmiştir. Hâkim güç olarak kabul edilen yönetici devletler, sömürgeleştirme sonrası ulusların hem coğrafi sınırlarını hem de varlıklarını belirlemiştir. Asyalı ve Afrikalı topluluklar hâkim gücün karşısındaki yönetilmeye mahkûm topluluklar olarak öne çıkarılmıştır.³⁶ Bu topluluklarda kendilerini öteki olarak gösteren anlayışı örnek almıştır. Yani kendi kaderlerinin egemen güçlerin kararına göre bir boyunduruğa bağlı olmasını kabul etmiştir.

³⁴ İplikci, s. 1531.

³⁵ Ferro, s. 48-50.

³⁶ Antonis **Liakos**, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?* (Çev. Merih Erol), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 97.

1945 ile 1965 yılları arasında sömürge olmaktan çıkarak bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Asya ve Afrika ülkelerinin, bağımsızlık sonrasında eski kolonicileriyle devam eden ilişkileri kolonyalizmin devam ettiğini göstermiştir. Sermaye biriktirme yöntemi olan kolonyalizm, emperyalizmi kullandığı gibi farklı yapıya bürünerek varlığını sürdürmüştür.³⁷ Sömürü düzeni yeni bir şekle bürünerek neo-kolonyalizm olarak devam etmiştir.

1.2.1.1.Kolonyal Söylem

Sömürgeci Avrupa'yı merkez olarak konumlandıran kolonyal söylem, kendisi gibi olmayan ve düşünmeyen unsurları sömürgeci Avrupa'yı baz alarak sınıflandırır ve tanımlar. Bu tanımlamaya göre merkez olan Batı dışındaki ülke ve kültürler ötekidir ve referans noktaları yine Batı'dır.³⁸ Buradaki öteki kelimesi sözlüklerde yer alan anlamı dışında kullanılmaktadır. Kolonyal söylemlerde öteki, sömürgeci Avrupa'nın dışında kalan ve farklı olanı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kolonyal söylem; etnik unsurlar, kültürel farklılıklar ve çeşitliliklerin hem kabul edildiği hem de hoş karşılanmadığı bir hüküm kurma aygıtıdır.³⁹ Kolonyalizm faaliyetleri bu söylemin gücüyle gerçekleşmiştir. Söylemler güçlü olan tarafı yani sömürgecileri destekler niteliktedir. Sömürgeciler kolonyal söylemleri hem kontrol eder hem de sömürge faaliyeti sırasında işlevselliğini dikkate alarak denetlemiştir.⁴⁰

Kolonyalist söylemlerde olaylar her zaman beyaz insan, Batılı/Avrupalı, tahakküm altına alan, kendini üstün gören bir anlayış öznenin anlatım şeklini oluşturmuştur. Kolonyalizm faaliyetlerini yürüten beyaz Batılılar gittikleri her yerde toprakları esasen kendisinin olduğu düşüncesine sahip olmuştur. Bölge halkını ise çıkarları için işe yarıyorsa kullanmış, yaramıyorsa sistematik şekilde yok etmeye çalışmıştır.⁴¹

³⁷ Ranabir **Samaddar**, *Emergence Of The Political Subject*, Sage Publications, New Delhi 2010, p.80

³⁸ Nezih **Erdoğan**, "Ulusal Kimlik, Kolonyal Söylem ve Yeşilçam Melodramı", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 64, İstanbul 1995, s.180.

³⁹ Homi K. **Bhabha**, "The Other Question: The Stereotype and Colonial Discourse" (Ed. Mandy Merck), *The Sexual Subject: A Screen Reader*, Routledge Publishing, London and New York 1992, p.316.

⁴⁰ Michel **Foucault**, *Toplumu Savunmak Gerekir* (Çev. Şehsuvar Aktaş), YKY Yayınları, İstanbul 2003, s.41.

⁴¹ Erkan, s.94.

Görsel 5. Kolonyalist Norveçli, Yerli Halk Tarafından Taşınıyor

Kaynak: <https://www.britishempire.co.uk/article/machila.htm> (29.03.2019)⁴²

Frantz Fanon’a göre sömürgecilik, insanların birey olarak sahip olduğu değerleri ve kimliklerini şiddet kullanarak yok eder. Sömürgecilik insanla alakalı herşeyi Batı’ya ait göstererek insan dışı varlık olarak nitelenen sömürge toplumların insan olabilmesi için Batılılar gibi olunması ya da taklit edilmesi gerektiği düşüncesini zihinlere dayatmıştır.⁴³ Bhabha ise sömürge toplumların bu düşüncelerini *bölünmüşlük* (splitting) ve *çiftelik* (doubling) anlayışlarıyla ilişkilendirmektedir. Bu anlayışlar kısaca şu şekilde açıklanabilir;

- **Bölünmüşlük:** Toplumun kendi benliğini koruma isteğine karşı başkasına benzeme arzusu.
- **Çiftelik:** Aynı anda hem kendi olup hem başkası gibi olma anlayışı.⁴⁴

⁴² Görsel 5.’te Mozambik’te yerli halk, bölgede kolonyalizm faaliyeti yürüten beyaz bir Norveçliyi geleneksel taşıma yöntemi olan Machila ile omuzlarında taşıyor. Fotoğraftan da anlaşılacağı üzere yerli halk, koloni haline getirilen ülkesinde öteki olarak insan dışı varlık gibi sömürgecileri tarafından kullanılmaktadır.

⁴³ Frantz **Fanon**, *Yeryüzünün Lanetlileri* (Çev. Şen Süer), Versus Kitap, İstanbul 2018, s.200.

⁴⁴ Revda Ganioglu **Özden**, *Kendi’ni Aynadaki Yansımadaki Kurgulayan Uluslar*, Toplumbilim Dergisi, Sayı: 14, 2001, s.126.

Koloni toplumlar, kendilerini sömüren güçler gibi olamayacağını anladığında bir travma yaşamaya başlar.

Sömürgeci Avrupa, kolonyalizm faaliyetlerini Batı dışı toplumları medenileştirme çalışması olarak yansıtmıştır. Batılıların tarihine göre Avrupalı gittiği yerlerdeki yerlileri eğitmiş, medenileştirmiştir. Yani sömürgeci Avrupalılara göre kendilerinden önce koloni toplumların insanları eğitimsiz, ilkel ve vahşidir. Sömürgeci Avrupa zihniyetine göre Batı insanlığın öğreticisi konumundadır. Bu yüzdendir ki koloni toplumların sahip olduğu dini inançları, kültürel değerleri ve yaşam biçimleri önemsizdir. Çünkü asıl önemli olan sömürgeci Avrupa yani Batılıların değerleri ve inançlarıdır.⁴⁵

Dünyada keşif yapmış biri olarak bilinen Kolomb aslında bir kolonyalizm faaliyeti yürütmüştür. Çünkü Kolomb, hâlihazırda toplumu, kültürü yaşam biçimi olan bir kıtaya gitmiştir. Yani ayak basılmamış bir yeri keşfetmemiştir. Var olan düzeni değiştirmiştir. Bu süreçte de sömürgeci Batı, kolonyal söylemi devreye alarak kolonyalizm faaliyeti keşif olarak konumlandırmıştır.

Kolonyal söylemin somut olarak en belirgin örneğine Amerika kıtasını keşfeden Cristof Colomb'un günlüklerinde rastlamak mümkündür. Kolomb'a göre Amerika kıtası insanları şu şekildedir;

*“Hint ülkelerinin halkı savaş nedir bilmiyor, 50 kişi ile tamamı tutsak alınabilir. Ben gözümü dört açıyor, etrafta altın olup olmadığına bakıyorum. Buradaki insanlar yumuşak başlı olduğu için, etrafta olabildiğine mümbit. Bu topraklarda tek tek anlatılmayacak kadar çok türlü meyve var.”*⁴⁶

Kristof Kolomb'un yukardaki satırlarda görüldüğü gibi ilgisi maddi kaynaklı unsurlara yönelik olmuştur. Yerel halkı ise bir engel olarak görmemiştir. Kolomb, bir yandan değerli maden ararken diğer yandan yeni toprak parçasının tarım açısından zengin olduğu kanısına varmıştır. Çünkü kolonyalizmde sömürgelerinin her unsurundan çıkar sağlanması temel esastır.

⁴⁵ Erkan, s.95.

⁴⁶ Kristof **Kolomb**, *Seyir Defterleri Keşif Yolculukları Günlüğü* (Çev. Sait Maden), Çekirdek Yayınları, İstanbul 1999, s.20.

Kolomb, yeni toprak parçası ve yerli halk hakkındaki düşüncelerine şu şekilde devam etmiştir;

*“Bu topraklarda çok bol altın var. Bu odalarda öyle yerler varmış ki, insanlar topraktan çıkardıkları altınlardan koca koca küpeler, bilezikler yapıp boyunlarına, kulaklarına, kollarına, bacaklarına takarlarmış. Ayrıca değerli taşlar, inciler, baharatlar da var. Hem de sayıya gelmez çoklukta.”*⁴⁷

Kolomb’un günlüklerinden anlaşılacağı üzere amaç yeni toprak parçasından çıkar sağlamak ve sömürü oluşturmaktır. Kolomb, bunların yanı sıra Amerika’yı keşfettikten yerli halka “Caribs” ismini vermiştir. Hintli anlamına gelen bu kelime dönüşümlere uğrayarak “Cannibal” yani yamyamlık anlamına gelmiştir. Bu anlam orta çağ süresince insan eti yiyen vahşi ötekileri niteleyen *antropofajiye* (yamyamlık) gönderme yapmaktadır. Kolonyalistler daha önce hiç insan eti yenmesi olayı olmamasına rağmen kendilerine direnen sömürge toplumları bu şekilde nitelemiştir. Yani Avrupalı sömürgeci Batı; acımasız kolonyalizmi haklı gösterme, kendisini ise medeni ve masum göstermek için kolonisi yapacağı toplumları yamyam olarak göstermiştir.⁴⁸

Sömürgeci devletler tahakküm altına alarak kolonileri haline getirdikleri topraklarda yaşayan yerli halkı biçimi önemli olmaksızın kontrol altında tutmuştur. Çünkü sömürgeci Batı, yerli halkı insan dışı bir varlık hatta yamyam olarak nitelemiştir. Bu sebeptendir ki kolonilerdeki yerli halklar; vahşi, ilkel, eğitilmesi gereken yaratıklar olarak gösterilmiştir. Bu söylem ile kolonilerde yerli halkların yok edilmesi haklı bir gerekçe olarak sunulmuştur.⁴⁹

Kolonyal söylem ile sömürge haline getirilen topraklardaki yerli halka yapılan zulüm ve katliamlar meşrulaştırılmıştır. Sömürgeci Batı kendi geliştirdiği kolonyal söylem ile kendini de masum rolüne oturtmuştur.

1.2.2. Neo – Kolonyalizm

1900’lü yılların başında Avrupalı sömürgeciler, sömürgelerini korumak ve yeni sömürgeler elde etmek için yürüttüğü çalışmalar sonucunda 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı’nın çıkmasına sebebiyet vermiştir. Savaşlar sonrasında Avrupa, ekonomik gücünü ve askeri üstünlüğünü Rusya, Çin ve ABD gibi bölgesi dışında

⁴⁷ Kolomb, s.66

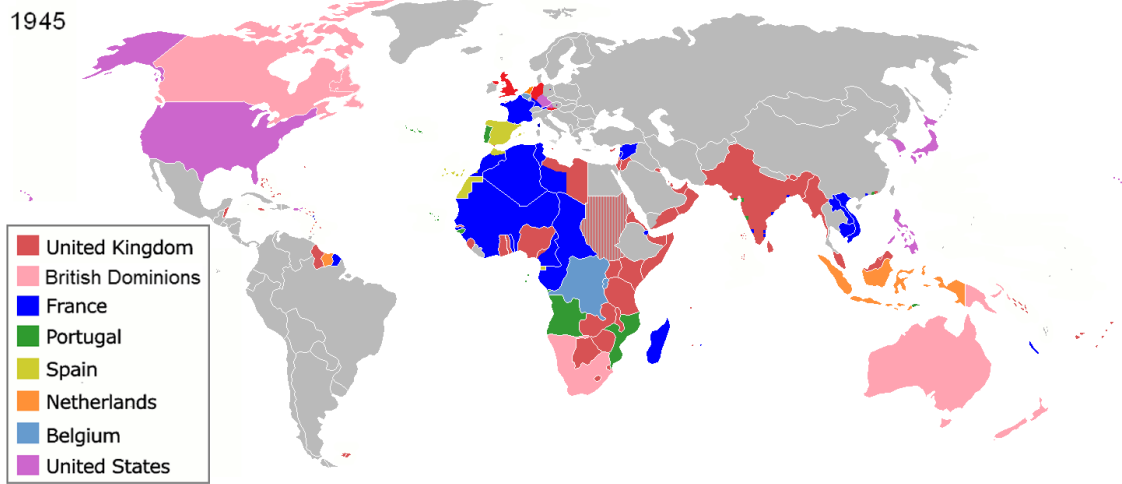
⁴⁸ Loomba, s.80.

⁴⁹ Rana **Kabbani**, *Avrupa’nın Doğu İmajı* (Çev. Serpil Tuncer), Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s.15.

bulunan ülkelere kaptırmıştır. Savaşlarda yorgun düşen Avrupa, sömürgelerini kontrol etmekte zorlanır hale gelmiştir. Gana, Hindistan, Cezayir, Nijerya gibi ülkelerde sömürgecilik karşıtı hareketleri yaşanmaya başlamıştır.⁵⁰

Avrupalı Batı tarafından coğrafi keşiflerle başlayan kolonyalizm faaliyetleri 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmiştir. Bu dönemden sonra dünyada kurulmaya başlayan yeni düzende klasik anlamda yürütülen sömürgecilik faaliyetleri etkisiz kalarak dekolonizasyon süreci başlamıştır.⁵¹ Koloni olan ülkelerin egemenliklerini ilan ettiği bu süreç iki aşamada tamamlanmıştır. İlk olarak 1945 ile 1954 yılları arasında Asya'daki sömürge ülkelerinde başlayan dekolonizasyon süreci, 1955 ve sonrasında Afrika'daki sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle devam etmiştir.⁵²

Görsel 6. 1945 Yılında Sömürgecilerin Tahakküm Bölgelerini

Kaynak: <https://infograph.venngage.com/p/101081/decolonization-of-imperialism> (02.04.2019)

Sömürgeciliğin araçlarında ve uygulanma biçimlerinde sömürgecilik yapan devletler tarafından değişiklik yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada emperyalizm etkisiyle dönüşüme uğrayan kolonyalizmin yerine neo-kolonyalizm ortaya çıkmıştır. Böylece sömürgecilik yeni yüzüyle ve araçlarıyla hüküm sürmeye devam etmiştir.

⁵⁰ Erkan, s.97.

⁵¹ Dekolonizasyon: Bir devletin, bir başka ülke halkı ve kurumları üzerindeki kontrolünü sona erdirerek sömürgeciliği sonlandırılmasıdır.

⁵² Yücel **Bulut**, Oryantalizmin Kısa Tarihi, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s.135.

Neo-kolonyalizm, teorik olarak bağımsızlığını kazanmış ve egemenliğe sahip olduğunu belirten devletlerin sistem ve siyasal politikalarının dışarıdan yönetilmesidir.⁵³ Bu tanımlama ilk olarak 1961'de Afrika'da bağımsızlığını ilan eden ilk ülke olan Gana'nın sömürgecilik karşıtı lideri Kwame Nkrumah tarafından kullanılmıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar sömürenin bizzat dâhil olduğu kolonyalizm faaliyeti neo-kolonyalizm ile çok uluslu büyük şirketler, hammadde piyasaları ve baskı grupları tarafından yönetilmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşından yorgun çıkan Batılı sömürgeciler Neo-kolonyalizm ile boyunduruk altına alarak sömürge yaptıkları devletlerdeki askeri ve siyasi varlıklarını devam ettirmekten vazgeçmiştir. Bunun yerine görünüşte bağımsızlık hakkı verdiği sömürgelerinde bağımsızlık sonrasında kendi ekonomik ve ticari çıkarlarını koruyan bir yapı oluşturarak kolonyalizm faaliyetlerine dolaylı olarak devam etmiştir.⁵⁴

Görsel 7. Kolonyalizm ile Neo-Kolonyalizm Arasındaki Farkı Anlatan Karikatür

Kaynak: <https://www.countercurrents.org/avery090815.htm/> (08.04.2019)⁵⁵

⁵³ Kwame **Nkrumah**, *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*, Heim.mann, London 1965, p.9.

⁵⁴ Ahmet **Kavas**, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 227.

⁵⁵ Görsel 7.'de kolonyalizm döneminde başkası tarafından kontrol edilirken, neo-kolonyalizm döneminde kendisine benzeyen bir güç tarafından kontrol edilen bir kişi görülmektedir. Yani sömürgeciliğin sona ermediği, sadece şekil değiştirdi görsel olarak yansıtılmaktadır.

Kolonyalizmin aslında neo- kolonyalizm şeklini alarak devam ettiğini ilk tanımlayan kişi olan Afrika'nın sömürgecilik karşıtı lideri Kwame Nkrumah, 2. Dünya Savaşı sonrasında sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri hakkında şu sözleri söylemiştir;

“Kolonyalizmin yerini alan neo-kolonyalizm tehdidiyle baş edebilmek ve sömürgecilerin siyasi/iktisadi/içtimai manipölasyonlarından tamamen kurtularak bağımsızlığımızı teminat altına alabilmek için safları sıklaştırmaları gerekiyor. Kıta çapında bir hükümete ihtiyacımız var. Birleşik Afrika Devleti'ni kurmalıyız!”

Sömürgeleştirme süreci Nkrumah'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere koloni ülkelerinde tam anlamıyla bir bağımsızlığı sağlamamıştır. Kolonyalizmin, neo-kolonyalizm olarak etkisini devam ettirdiği yeni sürecin koşullarına göre yeni bir bağımlılaşma ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Neo-kolonyalizmin başlangıcını hazırlayan ve II. Dünya Savaşı'nın sonuçlandığı 1945 yılını müteakip başlayan dekolonizasyon süreci 3 temel sebep ile açıklanabilir;

- **Sömürülen halkların kolonyal sistemlere karşı direnişi:** Sömürge ülkelerin düzen değiştirme çabalarına en çok desteği Sovyetler Birliği vermiştir.
- **Avrupalı sömürgecilerin savaşlardaki yorgunluğu:** Sömürge yapılan devletlerin maliyetlerinin artması, ekonomik ve siyasal açıdan yıpranan Avrupa'nın kaldıramayacağı boyutlara doğru ilerlemekteydi.
- **Süper güçler arası rekabet:** II. Dünya Savaşı sonrasında süper güçlerden biri olan ABD, yayılmacı politikası için Avrupa'nın özellikle hammadde bölgelerini sömürge haline getirmesini bir tehlike olarak görmüştür.⁵⁷

Sömürge ülkelere karşı yürütülen dekolonizasyon sürecinde Sovyetler Birliği kilit rol oynamıştır. Asya ve Afrika'daki sömürge ülkelerin bağımsızlık mücadelelerine, Sovyetler Birliği tarafından hem siyasi açıdan hem de ekonomik ve silah temini açısından bir destek sağlanmıştır.⁵⁸

Dekolonizasyonun ilk başlangıç gösterdiği bölge olan Afrika özelinde bağımsızlık ilan eden ülkeler, yeni süreçte ilk olarak sömürgecilerinin arkalarında bıraktığı yıkılmış

⁵⁶ Bulut, 2006, s.135.

⁵⁷ Robert J. C. **Young**, *Postcolonialism*, Blackwell Publishing, Oxford 2001, p. 44.

⁵⁸ Erkan, s.98.

düzenleri toparlamakla uğraşmıştır. Egemenliklerini kazanan yeni ülkelerin birçoğu kurdukları siyasi otorite ile halk arasında uyum sağlamakta güçlük çekmiştir. Bu durumun sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Siyasi ve ekonomik yapıyı yeniden şekillendirecek yetişmiş insan azlığı
- Toplum yapılarının tahrip edilmesi⁵⁹
- Toplumda lider ve yönetici oluşturacak bilinç olmaması.

1945 sonrasındaki dalgada kurulan ve otoritenin sağlanmasında güçlük çekilen ülkelerde yönetsel sorunlar iç savaş ve askeri darbelerle sonuçlanmıştır. Bu olaylarda ülkelerin vatandaşları yaşamlarını yitirmiş, birçoğu da ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Karışıklıkların sebebi olarak ise yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin acemilikleri ve kendi içlerindeki iktidar kavgaları gösterilmiştir. Ancak bunların dışında yeni bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerdeki karışıklıkların esas sebebi eskiden sömürgesi oldukları ülkelerle olan ilişkilerini devam ettirmeleri ve sömürgeci devletlerin bu ülkelere dolaylı yoldan yaptığı dokunuşlardır.⁶⁰

Dekolonizasyonla kurulan yeni düzende amaç klasik kolonyalizmde güdülen amaçtan farklıdır. Kökeninde doğrudan egemenlik kurmak amacı olan kolonyalizm faaliyetlerinin aksine neo-kolonyalizm sürecinde böyle bir amaç bulunmamaktadır. Neo-kolonyalizmde sömürgeci ülkeler emperyalizmi kullanarak kolonyal faaliyet yürütmek istedikleri ülkelere ekonomik, kültürel ve politik yönden etki altına almaya çalışmıştır.⁶¹ Görünürde yaşanan yönetsel değişiklikler sömürgeci devletler için hammadde temini ve buna bağlı olarak sermaye kaynaklarının devamlılığı sağlandığı sürece önemsiz bir olgudur.

Neo-kolonyalizm ile aslında klasik anlamdaki kolonyalizmin sömürgeciler için ortaya çıkardığı olumsuzluklar yok edilmiştir. Sömürülen bir ülkeye askeri birlik göndermek ve o ülkenin iç yönetim yapısını idare etmek hem ekonomik açıdan büyük bir gider kalemi oluşturmaktaydı hem de sömürge toplumlara geç nüfuz etmekteydi. Yeni sömürgecilik ile koloni ülkelerde sömürge faaliyetleri şu unsurların desteği ile yürütülmüştür;

⁵⁹ Kavas, s. 320.

⁶⁰ Kavas, s. 320.

⁶¹ Loomba, s.19.

- Kendi ülkesine darbe yapacak bir askeri güç,
- Ülkeyi dış müdahaleye mecbur konuma getirecek terör,
- Yabancı şirketler aracılığıyla yapılan spekülasyonlar,
- Etnik ve dini değerleri kullanarak yapılan ötekileştirme çalışmaları,
- Ülke ekonomilerinin IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan alınan kredilerle yönlendirilmesi.⁶²

Koloni devletler bağımsızlıklarına karşı yukarda belirtilen unsurların devreye alındığı yeni düzende egemenliklerini Avrupalı sömürgecilerin kendilerine çizdiği çerçeve sınırında yaşamıştır. Eski koloniler, yeni sömürgecilikte Batı'nın kendileri için çizmiş olduğu modern sömürge düzenine tabi olmuştur.

Doğrudan kontrolün olmadığı yeni sömürgecilik düzeninde etnik ve dini farklılıklar toplumu ötekileştirmek için kullanılarak iç çatışmalar çıkarılmıştır. Eski kolonilerde sömürgecilerin iradesi ile görevlendirilen yöneticiler toplumdaki özellikle azınlıklardan seçilmiştir. Bunun sebebi ise yeni düzendeki yeni yöneticilerin toplumun geneline hitap etmesini en baştan engellemektir.⁶³ Sömürgeci devletler böylece kolonilerde varlıklarını fiili olarak göstermeden kendi çıkarlarını kurdukları yeni düzen ile sağlar hale gelmiştir.

Siyasi otoritenin oluşmadığı eski koloni yeni egemen devletlerin kaynaklarından sömürgeci devletler şirketler aracılığıyla yararlanmaya devam etmiştir. Doğal gaz, petrol, altın, elmas ve uranyum gibi stratejik yer altı kaynaklarının çıkarılması ve pazarlanması günümüzde dahi devam etmekte olan sömürgeci ülkelere bağlı olan şirketler tarafından yapılır hale getirilmiştir.⁶⁴

Klasik kolonyalizm sonrasındaki yeni sömürge düzeninde eski kolonilerin bağımlılığı ekonomik ve siyasi unsurların dışında kültürel olarak da sağlanmıştır. Egemenliğini sağlayan kolonilerin kendi değerlerine ait kültürel öğeleri oluşturmaları engellenerek toplumların yaşam biçimleri sömürgeci devletler tarafından şekillendirilmiştir. Yeni devletlerin küresel kültür karşısında zayıf kalmasıyla sözde bağımsız detayda daha çok bağımlı yapılar oluşturulmuştur. Avrupalı sömürgeciler bu adımla kendi güçlerinin,

⁶² *Afrika'da Neo-Kolonyalizme Karşı Türkiye Soluğu*, <https://www.afam.org.tr/afrikada-neo-kolonyalizme-karsi-turkiye-solugu/> (01.04.2019).

⁶³ Erkan, s.103.

⁶⁴ *Afrika'da Neo-Kolonyalizme Karşı Türkiye Soluğu*, <https://www.afam.org.tr/afrikada-neo-kolonyalizme-karsi-turkiye-solugu/> (01.04.2019).

kurdukları sistemle eski sömürgeleri tarafından gönüllü kabul edilmesini sağlamıştır.⁶⁵ Dekolonizasyon süreci ile bağımsızlığını ilan eden Lübnan, Hindistan, Gana, Senegal, Cezayir, Tunus gibi ülkelerde günümüzde dahi eğitim sistemi eski sömürgelerinin dilleri üzerinden devam ettirilmektedir. Bu toplumların genç nesilleri dahi neo-kolonyalizm etkisine alınmaktadır. İşte bu ülkeler yönetsel açıdan bağımsız olsalar bile şimdi dahi kültürel açıdan bir sömürge ülkesi halindedir.

Neo-kolonyalizm ile sömürgeci devletler hem tahakküm altına aldıkları sömürgelerinin denetimleri dışına çıktığını göstererek kendileri için bir masumlaştırma çalışması yapmıştır, hem de klasik kolonyalizmde var olan büyük bir külfet olan sömürge bürokrasisini ortadan kaldırmıştır. Yani Avrupalı sömürgeciler kendileri için dezavantaj olarak görülen klasik kolonyalizmin sona ermesini neo-kolonyalizm ile daha karlı bir avantaja çevirmiştir. Bu süreci de postkolonyalizm adı verilen bir başka aşama izleyecektir.⁶⁶

1.2.3. Oryantalizm

Oryantalizm, Avrupa'ya göre doğuda yer alan ulusların dillerini, tarihlerini, kültür ve törelerini inceleyen bir bilim dalı anlamına gelmektedir. Bu alanda araştırma yapanları ifade etmek için ise oryantalist kelimesi kullanılmıştır.⁶⁷ Ancak terimsel anlamı dışında oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerindeki sömürgeci politikasının ideolojik yönünü temsil eden bir olgudur. İslam'ı kendisi için bir tehdit gören Hristiyan Batı, Müslümanlığın hâkim olduğu bölgeler hakkında daha detaylı araştırmalar yapmaya başlamıştır. Araştırmalara sonucunda tehdit olarak gördüğü İslam coğrafyasına Haçlı Seferleri düzenlemiştir. Bu seferler oryantalizmin temelini⁶⁸ Çünkü bu seferler Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu'yu karşı karşıya getirerek ilk etkileşimin gerçekleşmesini sağlamıştır. Hristiyan Batı, kendi iç toplumuna seferlerin haklılığını göstermek için Müslümanları ve Doğu toplumunu öteki olarak niteleyerek olumsuz bir karaktere büründürmüştür. Bu nokta itibarıyla ilk oryantalizm faaliyeti gerçekleşmiştir. Batı kendisini bir noktaya koyarak seneler boyunca öteki olarak göreceği Doğu'nun dolaylı yoldan tanımlamasını gerçekleştirmiştir. Ancak seferlerin başarısız olması sonucu bu tanımlama bir açıklık kazanamamıştır.

⁶⁵ Erkan, s.104.

⁶⁶ Bulut, 2006, s.135.

⁶⁷ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.1516.

⁶⁸ Firdevs **Eskin**, "*Oryantalizm ve Oksidentalizm Arasında Ahmet Mithat Efendi*", İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, Temmuz 2018, s.2.

Oryantalizm ya da bir diğer ismiyle doğu biliminin tam anlamıyla ilk tanımlamaları 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1311-1312 yıllarında düzenlenen Viyana Konsili'nin kararları oryantalizmin başlangıcı olarak esas alınmaktadır.⁶⁹ Bu konsilde İngiltere, Fransa ve İtalya'da doğu dillerinde eğitimler verilmesine karar verilmiştir. Bu diller ise Arapça, İbranice, Süryanice ve Yunanca olarak belirlenmiştir.⁷⁰

1800'lü yılların ortalarında “Batı” zihniyeti öteki olarak gördüğü “Doğu”yu şekillendirme ve kendi istediği biçime büründürme faaliyetleri yürütmüştür. Bu dönüşümü de oryantalizm aracılığıyla gerçekleştirmiştir.⁷¹ Oryantalizm ya da bir diğer ismiyle Şarkiyatçılık; Batılıların “Doğu” toplumlarını anlatırken kullandığı bir ifadedir. Yani Oryantalizm Batılıların, Doğu toplumlarına taktığı bir isimdir.

Oryantalizm, ilk bakışta Doğu toplumlarına özgü zorunlulukların, bakış açıları ve ideolojik eğimlerin bulunduğu bir tasavvur veya yazım olarak görülebilmektedir. Şarkiyatçılık, akademik söylemler ya da Doğu ve Batı arasındaki bilgi kaynaklı farklılıklara dayanır. Oryantalizm; Batı'nın kendine has “kurumsallığı” çerçevesinde Doğu ile ilgilenme, yönetme ve üzerinde hegemonya kurmasıdır.⁷² Batılıya göre Şarklı mantıksız, ahlaktan yoksun, ilkel, değişmeyen, cinsellik dışında düşünme yetisi bulunmayan bir varlık olarak Şarkiyatçılığın anlam çerçevesinde konumlandırılmıştır. Yani Batı görmek istediğini yine kendi elleriyle oluşturmayı amaçlamıştır.⁷³ Edward Said ise bu konu hakkında Şarkiyatçılık isimli kitabında şunları söylemektedir;

*“Kişinin zihninde ‘bizim’ olan tanıdık bir uzam ile ‘bizimki’nin ötesinde ‘onlara’ ait olan yabancı bir uzam belirmesi evrensel bir edimdir; tamamıyla olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu. Bu sınırları kendi zihninizde çizmek ‘biz’e yeter; ‘onlar’ böylelikle ‘onlar haline gelir, hem yurtları hem düşünceleri, ‘bizimkinden’ farklı olması ile belirlenir. Dolayısıyla, modern ve ilkel toplumlarda kimlik duygusu bir yere kadar, olumsuzlamadan çıkarsanır.”*⁷⁴

⁶⁹ Konsil: özellikle Katolik Hristiyanlıkta dinî veya idari anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma amacıyla din adamlarının toplandığı kurul anlamına gelmektedir. Tanım için bkz. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi <https://islamansiklopedisi.org.tr/konsil>, (01.04.2019).

⁷⁰ Edward **Said**, Oryantalizm (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1998, s. 79.

⁷¹ Yücel **Bulut**, “Edward Said ve Oryantalizm’e Dair”, Divan: İlmi Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 15, 2003, s. 169-189.

⁷² Said, 2001, s. 21-24.

⁷³ Özge **Güven**, “Temsile Yansıyan Bilinç ve Kolonyal Söylem”, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2003, s. 73.

⁷⁴ Said, 2001, s.64.

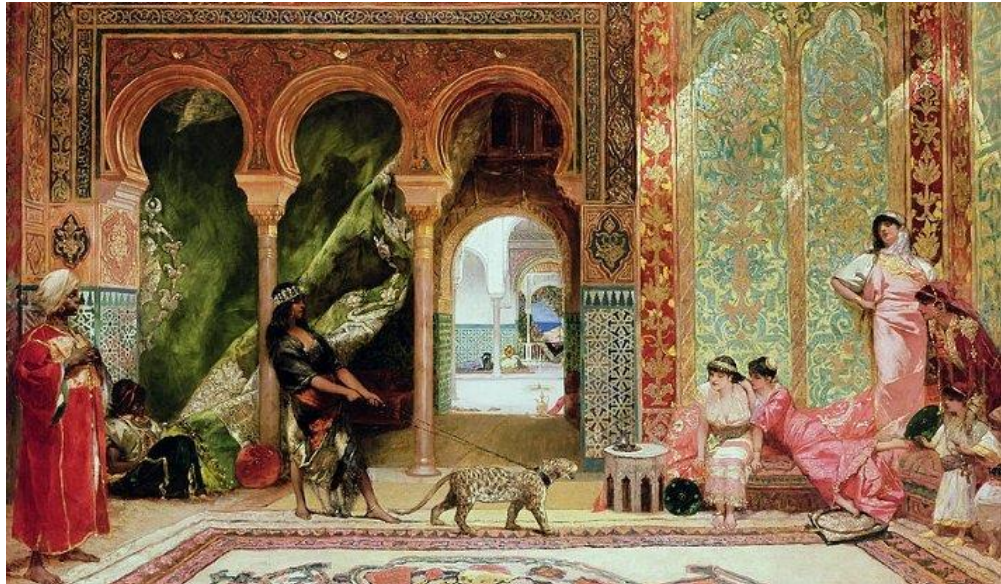
Said'in görüşlerinden yola çıkılırsa Batılı kendini medeni gösterebilmesi için bir karşıt oluşturmaldır. Bu karşıtlık Şarklı yani ötekiler üzerine kurulmuştur. Batı kendi zihin yapısına uymayanı şeklen ve zihnen ötekileştirme çalışmalarını oryantalizm adı altında yürütmüştür.

Thornton ise oryantalizmin sanat içeren bir anlam taşıdığını belirterek şunları söylemiştir;

*“Doğulu halklar, onların dilleri, tarihleri, gelenekleri, dinleri ve edebiyatı hakkında bilgili kişiler anlamındaki oryantalist terimi, aynı zamanda Doğu dünyasının resmini yapan Batı ressamaları da ifade etmektedir.”*⁷⁵

Bu bağlamda ortaya çıkarılan oryantalist resim ve sanat eserlerindeki abartılı ve Doğu'ya aslında ait olmayan öğeler Batı'nın bilinçaltındaki arzuyu göstermektedir. Harem, kadınlar ve kölelerin olduğu resimlerde Doğu'nun ilköğüt ve şiddet yanlısı olduğu işlenmiştir. Bu oryantalist çalışmalar aslında Doğu'nun medeniyetsizliğini değil Batı'nın şiddet yanlısı olduğunu ve yasak cinsel duygulara sahip olduğunu yansıtmaktadır.⁷⁶ Çünkü bu oryantalist kurgu Batı'ya aittir, Doğu burada sadece kanıt aranmaksızın itham edilen konumunda yer almaktadır.

Görsel 8. 19. Yüzyıla Ait Oryantalist Bir Resim

Kaynak: <https://www.mayfairgallery.com/blog/orientalist-paintings-19th-century-fantasies-east> (13.04.2019)

⁷⁵ Lynne Thornton, *The Orientalists: Painter- Travellers*, ACR Edition, Paris 1993, p.13.

⁷⁶ Güven, s. 74.

Batı tarafından ortaya atılan oryantalizmde Şarklı yine üst perdede bulunan Batılı gözünden tanımlanmaktadır. Bu temel durumla Batılı, olaylara hâkim ve üst konumda bir statüye sahip olmaktadır. Doğuyu köle pazarı, nargile, şehvet düşkünü, karmaşıklık, sultanlık gibi basit ve akıl dışındaki olayların yaşandığı bir unsura indirgeyen Batılı bu durum karşısında kendi yüksek statüye sahip “bilinçli” kimliğini oluşturmuştur.⁷⁷

Günümüz Avrupa anlayışını oluşturulan oryantalist anlayışa göre “beyaz ırk” ve Hristiyanlık bilinçli Batıyı; İslamiyet ve Doğu ise bilinçsiz olan “öteki” olanları temsil etmektedir.⁷⁸ Oryantalist yaklaşımda “öteki” olan yani Şarklı tüm olumsuz yönleriyle tanımlanırken; Batılı en yüce ve bilgin yetileriyle kendisine yer bulmaktadır.

Avrupalı tanımı İslam’a karşı oluşturulduktan sonra Osmanlı Devleti ile de bir değişime gitmiştir. Bu konu hakkında orta çağ üzerine araştırmalar yapan Franco Cardini şunları ifade etmektedir;

*“Birkaç tarihçi Muhammed’i (paradoksal bir biçimde) Avrupa’nın ‘kurucu babası’ olarak gördüyse de benzer bir rol Fatih Sultan Mehmed’e ve Avrupa Kıtası’nı kendini korumak ve uyumlu bir biçimde hareket etmenin yollarını ve araçlarını bulmak zorunluluğuyla karşı karşıya bırakarak onu daha güçlü bir benlik duygusu ve daha güçlü bir ‘ötekilik’ duygusu geliştirmeye teşvik etmiş olan Kanuni Sultan Süleyman’a da atfedilebilirdi.”*⁷⁹

Sömürgeciliğin bir keşif kolu olan oryantalizmin amacı, Doğulu toplumların düşünce sistemini yok ederek kendisine ve toplumuna dıştan bakan karakterler oluşturmaktır.⁸⁰ Oryantalizmin toplumu kendine ötekileştirme sürecini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Laiklik çatışması
- Egemen ulusçuluk anlayışını kışkırtmak
- Mezhepler arasında kışkırtmalar yapma
- Sömürge ve mandaya olum bakan kamuoyu oluşturma

⁷⁷ Güven, s.73.

⁷⁸ Yüksel **Kanar**, *Batı’nın Doğu’su*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.121.

⁷⁹ Franco **Cardini**, *Avrupa ve İslâm* (Çev. Gürol Koca), Literatür Yayınları, İstanbul 2004, s. 5.

⁸⁰ Ülger, s. 227.

- Dine karşı bilimi göstermek
- Siyasal ideolojileri ayrıştırarak karşılıklı çatıştırma⁸¹

Tüm bunlar çerçevesinde oryantalizm Doğu'yu Batı'nın kullanımı ile yeniden inşa etmiştir. Doğu'yu ötekileştirerek Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya kurması oryantalist çalışmalar ve söylemlerle gerçekleştirilmiştir. Batı dünyası oryantalizm ile Doğu'yu kendisi için bir denek gibi kullanmıştır.⁸²

1.2.4. Oksidentalizm

Oksidentalizm, oryantalizm ile kıyaslandığında yeni bir alandır. Oryantalizm kısaca Batı gözünden Doğu tasviri olarak tanımlanabilirse, oksidentalizm de Doğu gözünden Batı'yı tasvir etmektir. İki alanın ortak özelliği ise yabancılar hakkında çalışma alanına sahip olmasıdır.⁸³ Oksidentalizm de oryantalizm gibi Doğu ile Batı ilişkisi üzerine kuruludur.⁸⁴

Oksidentalizm ben ve öteki olmak üzere ters karakterler oluşturmaktadır. Oryantalizmin aksine oksidentalizmde kurgulayan ve karakterleri tasavvur eden taraf Doğu'dur. Doğu tarafından kurgulanan Batılı kötü ve tepki gösterilmesi gerektirir. Doğu'da bu haklı bakış açısının oluşma nedeni ise yıllardır oryantalizm ile gerici, mistik, şehvet düşkünü ve yönetilmeye mahkûm algısını dünya geneline benimsetme girişimleridir.⁸⁵

Bazı akademik çalışmalar⁸⁶ oksidentalizmi Batı düşmanlığı olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmalarda oksidentalizm, oryantalizmin simetrisi olarak anılmaktadır. Anlayışa göre oryantalizm ile Batı, Doğu'yu şarklaştırarak ötekileştirirken; Doğu, oksidentalizm ile

⁸¹ Ülger, s. 232.

⁸² Bulut, s.8-9.

⁸³ James **Carrier**, “*We Think Therefore They Are? On Occidentalizing the World*”, *Anthropological Quarterly*, 62(2), 1991, p.6.

⁸⁴ Jukka **Jolkkonen**, *Imaging the Other, Orientalism and Occidentalism in Tamil European in Tamil-European Relations in South India*, Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2006, p.59.

⁸⁵ Avishai **Margalit** and Ian **Buruma**, *Occidentalism The West in the Eyes of Its Enemies*, The Penguin Press, New York 2004, p.14-15.

⁸⁶ Bu akademik çalışmalara; Buruma I, *Oksidentalizmin Kökenleri*, Buruma I ve Margalit A, *Garbiyatçılık: Düşmanlarının Gözünde Batı örnek gösterilebilir*.

Batı'yı garplaştırarak ötekileştirmektedir. Yine bu anlayış oksident bakışın gerçekliği, endüstrileşmeyi ve gelişmeyi reddettiğini iddia etmektedir.⁸⁷

Bahsedilen durumun aksine oksidentalizm reddetme ve Batı düşmanlığı yapan bir düşünce şekli değildir. Bu düşünce ile Doğu kendine has değerlerle Batı'yı tasvir ederek kendi kültürünü anlamlı hale getirmek ve kitlelere oryantalizm karşısında bir cevap verebilecek enstrümanı üretme gayesindedir.

1.2.5. Postkolonyalizm

Post öneki birlikte kullanıldığı kelimeye sonrası anlamı katmaktadır. Kolonyalizm ile kullanıldığı zaman ise bir sonrası değil, devamlılığı ifade etmektedir. Postkolonyalizm, kolonyalizm sonrası anlamıyla birlikte eski sömürgeci uygulamaların yeni halleri ve biçimleri anlamına gelmektedir.⁸⁸

Postkolonyalizm, sömürgeci zihniyetin sömürülen üzerinde oluşturduğu siyasal, kültürel, ekonomik, sosyal alanlarda oluşturduğu baskıcı ve tekeli bakış açısının farkında olmaktır. Bilimsel, demokratik ve insani şekilde bilgi üretiminden sanata matematikten felsefeye Batı çıkışlı dünya görüşü, kolonyalizmin etkin olduğu dönemlerde üstün görülmüştür. Postkolonyalizm bu üstünlük anlayışı bilim çerçevesinde itiraz ederek Doğu'da yaşayan ve gelişmekte olan ülke insanların ürettikleri bilgi, ekonomi, siyasetin de kıymetli olduğunu savunmaktadır.⁸⁹

Postkolonyal teori temel olarak sömürgeci Batı'nın eski sömürgeleriyle kurduğu yeni ilişkileri ve bu sömürgeler üzerinde etkinliğini kolonyal faaliyetlerini nasıl devam ettirdiğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Postkolonyalizm, bilgi ve yönetim arasındaki ilişkiyi ele alarak Batı'nın eski sömürgesindeki hegemonyasını nasıl sürdürdüğünü göstermektedir.⁹⁰

Sömürgeci ve eski kolonyal toplumlar arasındaki ilişki, kolonyalizmin bitmesiyle son bulmamıştır. Sömürgeci ve sömürge yapılan devletlerarasındaki ilişki siyasi, ekonomik, kültürel ve söylemsel olarak devam etmiştir.

⁸⁷ Burak **Medin**, "15 Temmuz Darbe Girişimi Ekseninde Türk Sinemasında Oksidental Söylem: Kurtlar Vadisi Vatan Örneği," Selçuk İletişim, Vol.12, 2019, s.451.

⁸⁸ Edward W. **Said**, *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (Çev. Selahaddin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1989, s.363-364.

⁸⁹ Postkolonyalizm Nedir?, <https://www.youtube.com/watch?v=6fJFhvj6WK8> (02.04.2019)

⁹⁰ Ali **Balcı**, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, Pınar Yayınları, İstanbul 2018, s.27.

Postkolonyalizm ile Batı, eski sömürge düzenini yeniden düzenleyerek kendisi dışındaki devletleri kontrol altında tutmaya devam etmiştir. Ancak postkolonyal terimi zamanla sömürge sonrası dönemi ifade etmek için mi, yoksa yeni bir şekle bürünen sömürgeciliği ifade etmek için mi kullanacağı konusunda tartışmalar çıkmıştır. Marksizme yakınlık duyanlar postkolonyalizm terimini yeni sömürgecilik, emperyalizm ve Üçüncü Dünya kavramlarıyla eş tutmuştur. Kavramı ilk anlamda kullananlar ise postkolonyalizmin sömürgelerde dekolonizasyonla birlikte gelişen bağımsızlık sürecini ve sonrasında ortaya çıkan yeni ilişki biçimlerini ifade ettiğini savunmuştur.⁹¹

İki görüşün buluştuğu ortak noktaya göre dekolonizasyon ile kolonyal ülkelerin bağımsızlıkları sonrasında eski sömürgecileriyle aralarında ilişki devam etmiştir. Sömürgeci ile eskiden sömürge yapılan devletlerarasındaki ilişkilerin çoğu sömürge sonrasında ortaya çıkmıştır.⁹² Çeşitli yollarla sömürgecilik faaliyetlerinin dolaylı yollardan da olsa devam ettirildiği bu dönem Postkolonyal dönem olarak nitelendirilmektedir. Postkolonyalizm de bu dönemi eleştirel açıdan incelemektedir.

1.2.5.1.Postkolonyal Teorinin Doğuşu

2. Dünya Savaşı sonrasında kolonyal imparatorluklar çökmüş, ortaya yeni ulus devletler çıkmıştır. Savaşın ardından ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlayan sömürgeci Batı eski sömürgelerinden ucuz iş gücü sağlamaya çalışmıştır.⁹³ Sömürgecilerin eskiden öteki olarak gördükleri yaratıkları kendi anavatanlarına göçmen olarak getirmesi ile ortaya kültürel karmaşa çıkmıştır. Eski sömürge halkların göçmen olmalarıyla Doğu-Batı kolonyal dönemin aksine ters coğrafyalarda bir araya gelmiştir.

Sömürgeleikten bağımsızlığa geçiş ve sonrasındaki yeni sömürge biçimleri düşünsel anlamda yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerle sömürgecilik ve yapılan uygulamalar hakkında eleştirel metinler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak 1952 yılında yayımlanan Franz Fanon'un Siyah Deri Beyaz Maskeler kitabı, yine Fanon'un 1961

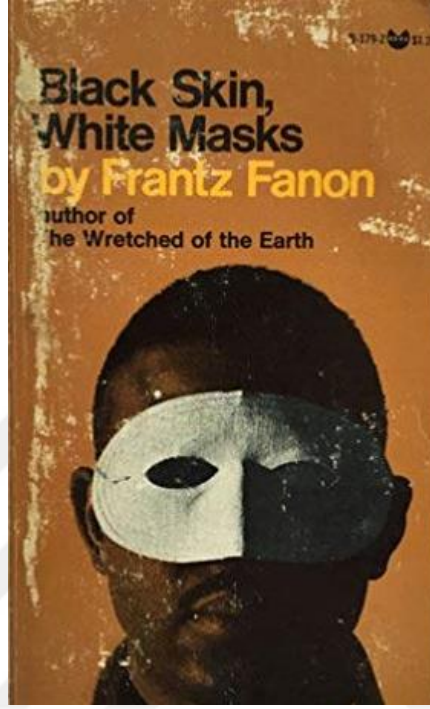
⁹¹ Balcı, s.28.

⁹² Chowdhry **Geeta** and Sheila **Nair**, *Introduction: Power in a Postcolonial World: Race, Gender, and Class in International Relations*, Routledge Publishing, London 2004, p.11.

⁹³ Postkolonyal Teori, <https://www.fikriyat.com/mefhum/2018/04/18/postkolonyal-teori> (02.04.2019).

yılında yazdığı Yeryüzünün Lanetlileri kitabı ve Edward W. Said'in 1978 yılında yayımlanan Şarkiyatçılık çalışması sömürgeci söylemi hedef almıştır.⁹⁴

Görsel 9. Frantz Fanon'un Siyah Deri Beyaz Maske Kitabının Kapağı

Kaynak: <https://www.amazon.com/Black-White-Masks-Frantz-Fanon/dp/999107371X> (03.04.2019)⁹⁵

1.2.5.2. Postkolonyalizmin Gelişimi

Dekolonizasyon ile bağımsızlığına erişen ülkelerin ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan yaşadıkları dönüşümlerin olumlu ve olumsuz tarafları postkolonyalizm ile ortaya koyulmuştur. Postkolonyal teori bunları yaparken kolonyal dönemde etkili olan Batı'nın ahlak, bilim, siyasi, kültürel üstünlük anlayışını reddetmektedir.⁹⁶ Sömürgeci Batı kendisini üstün ve gelişmiş olarak konumlandırarak kolonyalizm sonrasındaki yeni sömürgecilğe temel oluşturmuştur. Dekolonizasyon ile tahakkümden kurtulduğu düşünülen eski sömürgeler Batı'nın ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan boyunduruk altında tutulmaya devam etmiştir. Batı, yeni devletlerin tecrübesiz ve acemi olduğunu

⁹⁴ Balcı, s.29.

⁹⁵ Görsel 9.'da Frantz Fanon'un postkolonyal teorisinin öncü metinlerinden olan Siyah Deri Beyaz Maske kitabının kapağı yer almaktadır. Kapakta Afrikalı birinin yüzüne geçirilmiş beyaz maske görülmektedir. Kapakta Afrikalılar aslında siyahtır ancak onlara çizilen çerçeve dünyayı beyazların yani Batılı sömürgecilerin gözünden görmektedir anlamı çıkarılmaktadır. Bu ve benzeri kolonyalizm dönemine yönelik yapılan eleştirel çalışmalar postkolonyal teorisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

⁹⁶ Siba N. **Grovoqui**, "Postcolonialism" (Ed. Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, New York 2007, p.231.

kendisinin ise tecrübeli ve gelişmiş bir seviyede olduğunu iddia ederek eski sömürgelerine hâkimiyet kurmayı meşrulaştırma çalışması yapmıştır.⁹⁷

Postkolonyalizm temel olarak ahlak, düzen ve devlet düzeninin uluslararası olarak genel bir durum haline getirilerek koşulsuz kabul edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Sebep olarak bu genellemelerin sömürgeci Batı tarafından geliştirilmesi yer almaktadır.⁹⁸

Dünyada kolonyalizm sonrasındaki gelişim çalışmalarının Avrupa merkezli olması modern ve yeni bir sömürgecilik altyapısı oluşturma faaliyetidir. Kalkınma kılıfıyla yapılan çalışmalar kolonyalizm dönemi sömürgeci Batı'sının söylemi ve güç ilişkisi üzerine kurulu yeni sömürgeciliktir.⁹⁹

Liberal, modernleşme, kalkınma, dünya vatandaşlığı gibi terimler ile yeni sömürgecilik düzeninde Batı'nın yeni tahakküm şekillerini haklı ve olması gerektiğine inanılan konuma getirmiştir. İnsan odaklı yapılan çalışmalara bakıldığında çalışmaların geneli coğrafyalara göre farklılık göstermeksizin tüm halklar için Batı'nın kabul ettiği doğrular üzerinden ilkeler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Modernleşme terim kendisi dışındakileri öteki kabul eden eskinin sömürgeci Batı'sı ile özdeş hale gelmiştir. Dekolonizasyon sonrası bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin modern ve gelişmiş olması için rehber olarak Batı konumlandırılmıştır.¹⁰⁰ Bu durum karşısında postkolonyalizm çalışmaları da artmıştır. Çünkü modernlik ve kalkınma adı altında Üçüncü Dünya ülkeleri olarak nitelendirilen yeni bağımsız ülkelere Batı sömürgeciliği farklı yöntemlerle tekrardan uygulanmaya çalışılmıştır.

Postkolonyalizm, modern oryantalizm ve kolonyalizmin birleşmiş halidir. Amacı ise bilgiyi üreten, değerlendiren ve sonuçlandırarak sahibini hem ekonomik hem idari açıdan iktidar konumuna getirmektir. Postkolonyalizmi örnek üzerinden anlatmak gerekirse; IMF, ekonomik yapılandırma benzeri sloganlarla özellikle yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin ekonomileri tahakküm altına alarak kendisine bağımlı

⁹⁷ Emre **Çıtak**, *Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 2, s.565.

⁹⁸ Grovoqui, p.235.

⁹⁹ Joanne **Sharp** and John **Briggs**, "Postcolonialism and Development: New Dialogues?", The Geographical Journal, Vol. 172, No. 1, p.6-7.

¹⁰⁰ Mehmet Akif **Okur**, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk: Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s.162.

hale getirmektedir.¹⁰¹ Bu bağlamda postkolonyalizm, klasik kolonyalizm ve şekil değiştirerek devam eden sömürgecilik süreci olan neo-kolonyalizm ile dünyadaki tüm toplumların sömürgeci Batı'nın etkisine girdiğini savunmaktadır.

Postkolonyal yapının tüm kültürlerde var olduğu savunan Moore şunları söylemektedir;

*“Tüm insanlar tarihin bir döneminde şekillendirilmişlerdir, göç etmişlerdir, yok olmuşlardır; ülkeler işgal etmişler ya da kendi ülkeleri işgal edilmiştir. Pek çok nedene dayalı yer değiştirmeler ve benlik kayıpları ya da kazanımları olmuştur.”*¹⁰²

Sömürgecilik geçmişten bu yana genel olarak Batı'ya özel çerçevede ise Avrupa'ya özgüdür. Postkolonyalizm de bu bağlamda eleştirilerini Batı ve Batı düşüncesi üzerinden yapmaktadır. Batı çıkışlı olaylar ve düşüncelere postkolonyalizm eleştirel ve şüphecî yaklaşmaktadır. Buna sebep olarak ise şekil değiştirerek devam eden yeni sömürgecilik düzeninde, tahakküm altında olmaktan çıkmasına rağmen tam olarak bağımsız olmayan devletlerin Batı'nın gerçekten de eski sömürgelerinin bağımsız olmasını istememesi gösterilmektedir.¹⁰³

Sömürgeci Batı, klasik sömürgecilik döneminde kendi dışındaki toplumları yamyam ve eğitilmeye ihtiyacı olan varlıklar olarak göstermiştir. Sömürgecilik sonrası dönemde de Batı bu bakış açısını sürdürmüştür. 21. yüzyılın başlarından itibaren eskinin sömürgeci Batı'sı kendi dışındaki toplulukları terörün kaynağı olarak göstermeye başlamıştır. Batı bu tavrıyla yeni sömürgecilik düzeninde Batı dışındaki toplumlara ve devletlere özgürlük, modernlik ve demokrasi götürmeyi kendisinin göreviymiş gibi yansıtmıştır. Batı'ya göre ayrıca kendisinin müdahil olamadığı bölgelerdeki zenginliklerden gerektiği gibi faydalanılamamaktadır. Batı, bu zenginliklerin de kendi zihniyetiyle işlenmesi sonucu tüm insanların faydalanabileceği bir unsura dönüşeceğini savunmaktadır.¹⁰⁴ Yani Batı, klasik sömürgecilik dönemindeki düşüncelerinden hâlâ vazgeçmemiştir.

Postkolonyalizmin odaklandığı dönem olan neo-kolonyalizm ile başlayan süreçte sömürgeciler, eski sömürüleri üzerine kurdukları yeni düzendeki hegemonya ile

¹⁰¹ Yunus **Kaya**, "Oryantalizm - Postkolonyalizm ve Sanat", İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt: 6, Sayı:30, 2017, s.658.

¹⁰² David Chiani **Moore**, "Is the Post- in Pstcolonial the Past- in Post-Soviet?: Toward a Global Postcolonial Critique" (Ed.Violeta Kelertas) , *Baltic Postcolonialism*, Rodopi Publishing, Amsterdam - New York 2006, p. 22.

¹⁰³ Çıtak, s.568.

¹⁰⁴ Okur, s.167.

doğrudan tahakküm altına almadan kültürel, siyasi ve ekonomik dayatmalarla sömürülerini devam ettirmektedir. Örnek olarak İngiliz-Amerikan teknoloji ve tekstil firmaları Hindistan, Bangladeş gibi eski sömürge ülkelerinde faaliyet göstermesi bir postkolonyalizm örneğidir. Bu firmalar Hindistan ya da Bangladeş'ten aldıkları hammaddeyi yerel halktan çalışanlarla katma değerli ve markalı ürüne dönüştürmektedir. Bu ürünleri de tekrardan yerel halka kat kat fazla ücretlere satmaktadır. Yani Batı, eski sömürgelerinin halklarının ucuz iş gücünü kullanarak yine ucuza elde ettiği hammaddeyi markaya çevirerek sömürgeciliğini sürdürmektedir.

Sömürgeci Batı yeni kurulan sömürgecilik düzenindeki yerini filmler ve kitaplarla dünyanın bilinçaltına işlemektedir. Bu fikriyatın dünyadaki tüm topluluklara nüfuz etmesi teknolojinin küresel bir unsur haline gelmesiyle sağlanmıştır. Bu durumun altyapısını teknoloji oluştururken aracı da habercilik olmuştur. Habercilikte ise konvansiyonel medya unsurlarından ziyade özellikle son dönemlerde küresel unsur haline gelen sosyal medya platform olarak seçilmiştir ve dijital sömürgecilik dönemi başlamıştır. Bir sonraki bölümde sosyal medya platformları ve habercilik ilişkisi incelendikten sonra dijital medya ve kolonyalizm konusu irdelenecektir.

1.2.6. Sömürgeciliğin Etkileri ve Sonuçlarına Bakış

Batılı devletler, ekonomik açıdan sömürge haline getirdikleri toprakların yer alt kaynaklarından yararlanmış, belirli bir süre sonra ise kolonileştirmiştir. Bu yöntemle Batılı birçok insan sömürge bölgelerine getirilerek sömürgeci devletlerin dili, dini, kültürü, yönetim anlayışı sömürge topraklarına taşınmıştır. Kolonilerle sömürge toprakları tahakküm altına alınmanın yanı sıra kitlesel olarak yayılma ile kolonyalizm haline dönüştürülmüştür.¹⁰⁵ Sanayi Devrimi ile kapitalizmin gelişmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hammadde ihtiyacı Batılı devletleri Afrika başta olmak üzere sömürgecilik faaliyetine hız vermesine sebep olmuştur. Bu dönemde sömürge haline getirilen toprakların toplumsal yapısı savaşlar, göçe zorlanma ve köle ticareti ile bozulmuştur. Toplumsal olarak bozulan sömürge altına alınan halkların ulus haline gelme süreci engellenmiş veya bilinçli olarak geciktirilmiştir. Ekonomik anlamda tek tip üretim modelinin desteklenmesiyle sömürge devletlerin ekonomik kalkınmaları ve

¹⁰⁵ Abdullah Sayın, “Fransa’nın Afrika Kıtası’ndaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir”, Social Sciences Studies Journal, Vol:3, Issue:8, Aralık, 2017, s.1759.

büyümlerinin önüne geçilmiştir. Siyasal açıdan ise bölge halkının kendi içerisinde ayrışması, etnik ve dini yönden ayrılıkların körüklenmesi ile karışıklıklar çıkarılmıştır. Avrupa’da meydana gelen Rönesans hareketleri ve coğrafi keşiflerle Batı, dünyaya yayılarak toprak hâkimiyetini genişletmeye çalışmıştır. Sömürgeci devletler yayılma politikasıyla tahakküm altına aldıkları bölgelerde yaşayanlar üzerinde kendi siyasi yönetimini, ekonomik sistemini ve toplumsal yapısını dayatmıştır.¹⁰⁶ Bu doğrultuda kolonyalizmin sömürge ülkeleri üzerindeki etkisi politik, ekonomik ve sosyal etki olmak üzere üç başlıkta incelenebilir.

1.2.6.1. Politik Etkileri

Siyasi alanda sömürgecilik, her şeyden önce sömürge öncesi yönetim seçkinlerini etkilemiştir. Bu etki ile merkezi bir yönetim sistemine sahip olmayan bölgelerin siyasi olarak merkezileşmesi ya da merkezileşmenin zaten var olduğu yerlerde, sömürge öncesi merkezi hükûmetin sömürgeci güçler tarafından devralınması sağlanmıştır.¹⁰⁷ Müstemlekelerin kontrolünün kapsamı koloniden koloniye, koloni içinde ise bölgeden bölgeye değişmektedir.¹⁰⁸ Sömürgeciler, tahakküm altına alınan bölgelerde nüfusun uyumuna göre yerleşmiştir. Uyumsuzluğun çok fazla olduğu bölgelerde daha az yerleşim göstererek bunun yerine bölgelerde yerel işbirlikçilerle oluşturdukları kurumları kullanmıştır. Oluşturulan bu kurumlar sömürge dönemi sonrasında varlığını sürdürmüş ve yeni dönemdeki baskı mekanizması olarak toplumlar üzerinde değişen çıkar grupları tarafından kullanılmaya devam etmiştir.¹⁰⁹ Sömürge hâkimiyetinin en sorunlu miraslarından biri de bölge halkı üzerinde etnik olarak dilbilimsel ve dini bölünmelerin yaşanmasıdır.¹¹⁰ Ayrıştırmalar ve bölünmeler sömürge ülkelerinin bağımsızlık sürecini etkilemiş, aynı milletler sömürge dönemindeki bahsi geçen etkenler nedeniyle farklı ülkeler halini almıştır.

¹⁰⁶ Numan **Hazar**, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, Ankara 2011, s.13.

¹⁰⁷ Louis **Putterman**, Valerie **Bockstette** and Areendam **Chanda**, “States and Markets: The Advantage of an Early Start.” *Journal of Economic Growth*, 7, 2002, p.352.

¹⁰⁸ Albert **Bergesen** and Ronald **Schoenberg**, “Long Waves of Colonial Expansion and Contraction, 1415-1969.”, *Studies of the Modern World-System*, Academic Press, New York 1980, p.232.

¹⁰⁹ Daron **Acemoğlu**, Simon **Johnson**, James A. **Robinson**, “The colonial origins of comparative development: An empirical investigation”, *American Economic Review*, 91(5), 2001, p.1376.

¹¹⁰ Merwin Crawford **Young**, *The African Colonial State in Comparative Perspective*, Yale University Press, London 1994, p.105.

1.2.6.2.Ekonomik Etkileri

Sömürgeciliğin müstemleke memleketler üzerindeki ekonomik etkilerinden öne çıkanlar; servetin azaltılması, kamulaştırma¹¹¹, üretim ile ticaret üzerindeki kontrol, doğal kaynakların sömürülmesi ve altyapının iyileştirilmemesidir. Bu konuda en iyi örneklerden birisini Hindistan üzerinden vermek mümkündür. İngiliz sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesi sürdüren Hindistan, 19. yüzyılın son çeyreğinde İngiliz ihracatının en büyük alıcısı, yüksek maaşlı İngiliz memurların büyük işvereni, imparatorluğun askeri gücünün yarısının sağlayıcısı konumunda yer almaktaydı.¹¹²

Sömürgeciliğin ekonomik etkilerinden birisi de müstemleke döneminde tarım üretiminin, madenciliğin ve elde edilen ürünlerin ihracatının tekelleri devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi için kurulan yapıların bağımsızlık sonrası da devam etmesidir. Eskiden sömürge olan devletler, sömürgecilerin arkalarında bıraktığı toprağa ve madencilığe bireysel erişimi kısıtlayan yapılar nedeniyle ekonomik anlamda yerlileştirememiştir.¹¹³

Plantasyonlar¹¹⁴ sömürge ekonomisinin temel unsurlarıydı. Genel olarak bir plantasyon, sömürge döneminde tüzel bir tüzel kişiliğe veya önemli sermaye kaynaklarına sahip bireyler tarafından kullanılmıştır. Plantasyonlarda üretim teknikleri endüstriyel işleme makinelerine dayanmakta ve işgücü mülkte ikamet eden ücretli işçilerden oluşmuştur.¹¹⁵

Sömürgecilerin madenleri ve plantasyonlardan elde edilen ürünleri kendi topraklarına taşınması için müstemlekelerde limanlara ve demiryolu ağına ihtiyaç duymuştur. Sömürgecilerin kendi ihtiyaçları için yaptığı alt yapı yatırımları, müstemlekelerin sömürge sonrası kısıtlı da olsa kendi halkı için kullanabileceği bir yatırıma zemin hazırlamıştır.

¹¹¹ Sömürgecilik döneminde kamulaştırmalar, genellikle yerli halkın topraklarının sömürgeciler tarafından şahsi malına dönüştürülmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir.

¹¹² Brian Roger **Tomlinson**, *The Economy of Modern India*, Cambridge University Press, Cambridge 1993, p.13.

¹¹³ Larry **Diamond**, "Introduction: Roots of Failure, Seeds of Hope." *Democracy in Developing Countries Volume 2: Africa*, Adamantine Press. London 1988, p.7.

¹¹⁴ Plantasyon; sanayide kullanılan kahve, kakao, kauçuk vb. bitkilerin geniş ölçüde yetiştirildiği işletmelerdi, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.05.2020).

¹¹⁵ Jeffery M. **Paige**, *Agrarian Revolution. Social Movements and Export Agriculture in the Underdeveloped World*, Macmillan, New York 1975, p.4.

1.2.6.3.Sosyal Etkileri

Sömürgecilerin tahakküm altına aldığı bölgelerde yaşayan yerli halkta yabancılaşma etkisi öne çıkmıştır. Sömürgecilik yalnızca toplumları boyunduruk altına almak ve bu toplumları istenilen şekilde şekillendirmek olmamıştır. Sömürgeci Batı, tahakküm altına aldığı bölgelerdeki insanların geçmişlerine de müdahale ederek toplumların tarihini bozmuş ve yok etmiştir.¹¹⁶ Batının sömürge ülkeler üzerinde sosyal etkisi; Avrupa kökenli yerleşimcilerin sayısına, sömürge kaynaklı olarak gerçekleşen göçe, sağlık ve eğitim alanında yapılan yatırımlara göre farklılık göstermiştir.

Latin Amerika'daki İspanyol kolonilerinde, yerleşimcilerin az olması bu bölgelerde eğitim ve sağlık alanlarında sınırlı bir sosyal gelişmeye neden olmuştur.¹¹⁷ Yerleşim ve plantasyon kolonilerinde, arazinin farklı biçimlerde önemli miktarda kamulaştırılmıştır. Tarım ile uğraşan toplumlarının kolonileştiği yerlerde arazi mülkiyeti yoğunluğu, daha yüksek nüfus yoğunluklarına ve karmaşık tarım teknolojilerine sahip alanlara göre daha yüksek olmuştur. Ortaya koyulan emeğin bölge için ithalatının gerçekleştirilmesi ise az olmuştur. Sömürge döneminde bölge halkı için çalışmalar ötelenmiş veya yapılmamıştır. Sömürgeciler tahakküm altına aldıkları bölgelerden ayrılmadan önce yaptıkları okul ve hastaneler ile sömürge ülkeleriyle bağlantıda kalmıştır.¹¹⁸

Sömürge döneminde oluşturulan sınırların yapay bir yapıda olması sömürgeciliğin etkisini görmek için önemli bir unsurdur.¹¹⁹ Yapay sınırlar ile sosyal hayata dair etnik olarak parçalanmış ülkelerin oluşturulması ve aynı insanların sınır komşu ülkelere ayrılması iki temel farklılık ortaya çıkmıştır. Bu durum için en iyi örneği Asya'da bulunan Tayland ve Laos üzerinden vermek mümkündür. Bir toprak parçası ve insanları aynı millettten olmasına rağmen ortadan geçen Mekong nehri ile bölünerek iki ülke oluşturuldu. Fransız ve İngilizlerin sömürge alanlarına göre böldüğü toprak parçası sonucu bölgenin yerel dili olan Laoca konuşulan iki farklı ülke ortaya çıktı.

¹¹⁶ Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, Grove Press, New York 1963, p.170.

¹¹⁷ James Mahoney, "Long-Run Development and the Legacy of Colonialism in Spanish America", *American Journal of Sociology*, 109, 2003, p. 50-106.

¹¹⁸ Samir Amin, "Underdevelopment and Dependence in Black Africa – Origins and Contemporary Forms", *The Journal of Modern African Studies*, 1972, p. 503-524.

¹¹⁹ Pierre Englebert, Stacy Tarango and Matthew Carter, "Dismemberment and Suffocation: A Contribution to the Debate on African Boundaries", *Comparative Political Studies*, 35, 2002, p.1093.

Bu bağlamda genel olarak eğitim ve sağlık sektörlerinde yapılan yatırımlar belki de sömürgeciliğin en olumlu özelliği olarak görülebilir. Ancak bununla birlikte sömürgeciler tarafından kurulan okullardaki eğitimin öncelikle yerli nüfusun bilgisini arttırmak ya da Avrupa üniversitelerine giden yolları açmak değil, ülkede kendi düşüncelerinin etkin olduğu iç yönetimde görev alacak yönetici ve memurları yetiştirmek olduğu unutulmamalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL MEDYA VE HABERCİLİK

Sosyal medya ve dijital medya sıklıkla birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Sosyal medya, platformlar odaklı hedef kitlelerin katılımcı olduğu ve Web 2.0 teknolojilerinin kullanıldığı bir ağı kapsamaktadır. Yeni iletişim teknolojileriyle yazılı, videolu ve interaktif bir şekilde sürekli gelişim gösteren bir habercilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Habercilik anlayışı ve pratik anlamdaki uygulaması da bu doğrultuda bir değişim göstermiş özellikle sosyal medya ortamlarının popüler unsur haline gelmesiyle dijitalleşmiştir. Çalışmanın bu bölümünde sosyal ve dijital medya kavramı temelinde haber aracı olarak dijital medya ortamlarının kullanılmasının üzerinde durulacaktır.

2.1. Sosyal ve Dijital Medya

Sosyal medya, internet teknolojisinin 2000 sonrasında dünya genelinde yaygınlaşmasıyla insan hayatında yerini almaya başlamıştır. İnternet teknolojisine dayalı ortamlar üzerinden etkileşimli iletişim kuran insanlar sosyal medyayı hem bir araç olarak kullanmaya başlamış hem de sosyal medyanın birer parçası olmuştur. 3G, 4G, 4.5G gibi mobil internet teknolojisinin gelişip yaygınlaşmasıyla ise ilk olarak sabit internet bağlantısı ve bilgisayar temelinde varlığını sürdüren sosyal medya mobil odaklı kullanılmaya başlamıştır. Mobil uygulamalar, akıllı telefonların tekel noktasına gelmesi sosyal medyayı mobil odaklı geliştirmiştir. Bu noktadan değerlendirildiğinde dijital medya kavramı, sosyal medya ile iç içe geçmiştir. Hatta bazı noktalarda sosyal medyanın çatısı konumunda yer almıştır.

Sosyal medyanın temeli ilk elektronik postanın gönderildiği 1970 yılına kadar gitmektedir. 1978 yılında ise bilgi paylaşımı yapmak için Ward Christensen ve Randy

Suess tarafından hayata geçirilen BBS isimli yazılım ilk sosyal medya olmuştur.¹²⁰ İlk kez 1989 yılında internet sitelerinin bölgeler arası bir yayın gerçekleştirebilmesini sağlayan WWW yani Dünya Çapında Ağ ile sosyal ağların temelini oluşturacak altyapı ortaya çıkmıştır.¹²¹ 1994 yılına gelindiğinde ise GeoCities kullanıcılarına şahsi web sitelerini oluşturma imkânı tanımıştır. İlk internet tarayıcısı Mosaic ile internet Informatin Superhighway olarak tanımlanmıştır. O güne kadar içine kapanık şekilde kurumsal ve özel olarak kullanılan internet bu tarayıcıyla halk düzeyine inmeye başlamıştır.¹²² Günümüzde bilinen anlamda sosyal medya ortamı ise ilk olarak 1998 yılında Bruce ve Susan Abelson'un kurduğu günlük yazarlarının çevrimiçi bir araya geldiği sosyal paylaşım sitesi olan "Open Diary"¹²³ ile kullanıcılar ile bir araya gelmiştir.

Görsel 10. Open Diary İsimli Web Sitesine Ait Bir Görüntü

Kaynak: <https://mashable.com/2010/08/05/history-of-blogs/> (18.05.2019)

2000'li yıllara yaklaşırken ortaya çıkan ve arkadaş listesi oluşturup başka listeler ile iletişime geçme imkânı sağlayan "sixdegrees.com" isimli internet sitesi de sosyal

¹²⁰ Kalina **Mazur**, A History of the Business of Social Media, <https://www.americanexpress.com/en-us/business/trends-and-insights/infographics/social-media-for-business-2012-a-history-of-the-business-of-social-media/>, (12.10.2019)

¹²¹ World Wide Web ne demek? Google internetin doğum gününü kutladı, <https://www.cnnturk.com/turkiye/world-wide-web-nedir-google-wwwun-tarihini-unutmadi>, (13.10.2019)

¹²² Kalina Mazur, A History of the Business of Social Media, <https://www.americanexpress.com/en-us/business/trends-and-insights/infographics/social-media-for-business-2012-a-history-of-the-business-of-social-media/>, (12.10.2019)

¹²³ Hasret **Aktaş** ve Selçuk **Ulutaş**, "Tekno Nevrotik Kaçış: Web 2.0", Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, No:12, 2010, s.136.

ağların ilkleri arasında yer almaktadır. 1991 yılında World Wide Web'in tüm insanların kullanımına sunulmasıyla sosyal ağların oluşum süreci hız kazanmıştır.¹²⁴ 2000 yılına girilmesiyle birlikte ise sosyal ağlar daha estetik ve görsel odaklı bir şekilde kullanıcıların karşısına çıkmıştır.

2000 yılında başlayan görsel odaklı ve eğlence temelli sosyal ağların oluşumuna kişilerin profesyonel iş bağlantıları kurabildiği yeni sosyal ortamlar eklenmiştir. İş odaklı sosyal ağlardan ilki 2001 yılında kurulan Ryze.com olmuştur. 2002 yılında bu çizginin devamı olarak Friendster kurulmuştur.¹²⁵ İş odaklı sosyal ağların en bilineni ve günümüzde de kullanımı sürdürülen LinkedIn 2003 yılında faaliyete geçmiştir. Her sektörden kullanıcıların yer aldığı LinkedIn 200'den fazla ülke ve bölgede 50 milyona yakın kayıtlı kullanıcıya sahiptir.¹²⁶ Kullanıcılarına profesyonel iş durumları, eğitim bilgileri, deneyimler, uzmanlık alanı hakkında bilgileri paylaşma imkânı sunan LinkedIn iş başvurularının yapıldığı bir ortam olarak günümüzde etkin kullanılmaktadır. Tüm bunların yanında LinkedIn aynı zamanda bir haber odaklı paylaşımların yapıldığı bir ortama da dönüşerek sadece iş odaklı sosyal ağ olmaktan sıyrılmıştır.

Mark Zuckerberg'in 2004 yılında üniversite öğrencileri arasında iletişimi sağlamak için Harvard Üniversitesi'ndeki yurt odasında kurduğu Facebook, sosyal medya ile özdeşleşen bir ortam olmuştur.¹²⁷ Kullanıcılarının arkadaş çevreleriyle online olarak iletişim kurmasını hedefleyen Facebook, 2006 yılında başka kullanıcıların da kullanımına açılarak 70'ten fazla dil seçeneğiyle 12 yaşından büyük herkesin kayıt olabileceği bir ortam olmuştur.¹²⁸ 2005 yılında kurulan video odaklı sosyal ağ Youtube ise görsel odaklı sosyal medya ortamlarının güçlenmesine katkı sağlamıştır.

2006 yılında Jack Dorsey tarafından kurulan ve içeriklere koyduğu karakter sınırlaması ile dikkat çeken metin odaklı sosyal ağ Twitter'da kullanıcılar ses, görüntü ve veri

¹²⁴ Gülşah **Gönenli** ve Pelin **Hürmeriç**, "Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı", Sosyal Medya/Akademi, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012, s.218-219.

¹²⁵ Danah M. **Boyd** and Nicole B **Ellison**, *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*, Journal of Computer-Mediated Communication, Vol 13, 2008, p.215.

¹²⁶ Tolga **Kara**, *İnternet Gazeteciliğinde Yeni Reklam Dönemi: ABD, İngiltere, Türkiye Karşılaştırması, Yeni Medya Ve... (Ed. Deniz Yengin)*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012, s. 121.

¹²⁷ Kara, s. 120.

¹²⁸ Yıldırım **Toprak**, vd., *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "görülüyorum öyleyse varım!"*, Kalkedon, İstanbul 2009, s.48.

paylaşabilmekte aynı zamanda karşılıklı olarak mesajlaşabilmektedir.¹²⁹ Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından 2010’da kurulan ve daha sonrasında Facebook tarafından satın alınan Instagram ise fotoğraf ve video odaklı sosyal medya ortamı olarak kullanılmaya başlamıştır.¹³⁰ Twitter gibi sınırlamalar¹³¹ ile kullanıcıların içerikler paylaşmasını sağlayan Instagram sosyal medya ortamlarının mobil olarak kullanılmasında öncü olmuş, sosyal ağlara yeni bir boyut kazandırmıştır.

İnsanların yaşamlarından anlık paylaşım yaptıkları, haber takip ettikleri, video izledikleri, tartışabildikleri, iş arayabildikleri kısacası gerçek hayatlarını sanal ortama taşıdıkları sosyal medya internetin yaygınlaşmasıyla gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Dünyada 2030 yılı itibarıyla 4 milyar 540 milyon kişi internet kullanıcısı, bu kullanıcıların 3 milyar 800 milyonu ise sosyal medya ortamlarında aktif kullanıcı olarak yer almaktadır. Türkiye’de ise 2020 yılı itibarıyla 62 milyon internet kullanıcısı, 54 milyon da aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır.¹³²

Sosyal medyanın günümüzdeki durumuna göre tanımlaması yapmak gerekirse ağlar arası kurulan uçtan uca karşılıklı etkileşimin gerçekleştiği internet tabanlı dijital bir medya olayıdır. Sosyal medya olgusunda dijital ortamlar üzerinden kişiler birbirleriyle yazı, resim ve görüntüler aracılığıyla etkileşim kurabilmektedir. Sosyal medyanın gelişim göstermesiyle etkileşimler bu 3 unsurun yanında ifadelerin karakteristik özelliğe büründürüldüğü emojilerle de kurulmaya başlamıştır. Duygu ve düşünceler zahiri bir olgu olan dijital ortama 4 unsur üzerinden aktarılmaktadır;

- Yazı
- Resim
- Video
- Emojiler¹³³

¹²⁹ Ali Murat **Kırık**, *Gelişen Web Teknolojileri ve Sosyal Medya Bağımlılığı*, *Sosyal Medya Araştırmaları 1*, (Ed. Ali Büyükaslan, Ali Murat Kırık), Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s.80.

¹³⁰ Tolga **Kara**, *Sosyal Medya Endüstrisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, s.63.

¹³¹ Instagram kullanıcılarına içerik oluştururken ilk başlarda 1 dakikalık video süresi ve çoklu fotoğraf olarak 10 adet fotoğrafı geçmeyecek galeriler oluşturmaya izin vermiştir.

¹³² Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020> (22.04.2020)

¹³³ “e” anlamına gelen görsel ve “moji” anlamına gelen karakterin birleşimiyle ortaya çıkan bir olgu.

Kullanıcılar sosyal medya kendilerine ait profiller üzerinden yayınlar gerçekleştirip, paylaşımlar yapabilmekte ve kendileri gibi diğer profillerin akışlarındaki gönderilere tepki ve cevap verebilmektedir. Tüm bu durumun anlık olması ise sosyal medyanın geleneksel anlamda varlığını sürdüren ortamlara iyi bir alternatif olmasını ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya ortamları bu noktada geleneksel medya olarak adlandırılan TV, gazete ve radyodan da ayrılmaktadır. Geleneksel medya profesyonellik gerektirirken sosyal medyanın ruhunda ise amatörlik bulunmaktadır. Çünkü geleneksel medya belirli kişi ve kuruluşlar tarafından içerik üretimi yoluyla varlığını sürdürürken sosyal medya ise kullanıcıların üretilip ortaya çıkardığı içerik havuzuyla var olmaktadır.

Sosyal medya ortamlarında olması gereken özellikleri ise Mayfield'e göre şu şekilde sıralanmaktadır;

- **Katılım:** Sosyal medya herkesin katkılarını ve geri bildirimlerini teşvik etmektedir. Medya ile hedef kitle olan izleyici arasında keskin bir çizgi oluşturmaktan ziyade sosyal medya kişilerin katılımcı olmasına odaklanmaktadır.
- **Açıklık:** Sosyal medya sitelerinin geneli geri bildirime ve katılımlara açıktır. Bu ağlarda oylama, yorum ve bilgi paylaşımı olmalıdır.
- **Diyalog:** Geleneksel medyada “yayın” olarak adlandırılan olgu sosyal medyada, iki yönlü bir konuşma olarak gerçekleşir.
- **Topluluk:** Sosyal medya, hızlı bir şekilde toplulukların bir araya gelmesini ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlar. Topluluklar, ilgi alanlarına göre oluşturdukları gönderilerle içerik oluşturur.
- **Bağlantılı Olma:** Sosyal medya ortamlarında kişiler genellikle birbirleriyle olan bağlantılarını kullanarak, birbirleriyle olan bağlantılarını geliştirir.¹³⁴

Sosyal ağ siteleri, günümüzdeki özellikleri ilk kez 1997 yılında taşımaya başlamıştır. Günümüzde ise küresel bir olgu haline gelmiş, yan medya unsuru olmaktan sıyrılarak

¹³⁴ Antony **Mayfield**, *What is social media?*, Icrossing, UK 2008, p.5.

ana medya unsuru olarak yer almaya başlamıştır.¹³⁵ Ana unsur olan sosyal medya platformların detaylı tarihçe ve sınıflandırması ilerleyen bölümde irdelenmiştir.

2.1.1. Sosyal Ağ Siteleri

Sosyal medya platformları kullanıcılara enformasyon, düşünce ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim olduğu çevrimiçi araç ve web siteleridir.¹³⁶ Sosyal medya platformlarının teknolojik boyutunu Web 2.0 teknolojileri oluştururken toplumsal boyutunu ise sosyal medya meydana getirmektedir. Web 2.0 teknolojisi üzerine oluşturulan sosyal medya platformlarında kullanıcılar içerikleri kendisi oluşturabilmekte ve istedikleri değişimleri çevrimiçi olarak gerçekleştirebilmektedir.¹³⁷

Sosyal medya sitelerinde bulunması gereken temel özellikler şu şekilde sıralanabilir;

- İçerik paylaşım alanı bulunması
- Sosyal etkileşim odaklı olması
- Katılımcıların platformda içeriklerin tamamını oluşturabilmesi, paylaşabilmesi ve yorum yapabilmesi
- İçeriklerin düzenlemeye ve harici sitelerin görünümüne açık olması
- Sosyal ağa üye olan kişilerin kendilerine ait profil hesaplarının olması¹³⁸

Tüm bu özellikler çerçevesinde sosyal medya interaktif ve karşılıklı etkileşimi temel almıştır. Geleneksel medya ise tek taraflı ve geri bildirimle genellikle kapalı bir konumda yer almaktadır. Üstelik sosyal medyada yapılan paylaşımlar geniş kitlelere ulaşırken geleneksel medya sürecinin aksine bir maliyet unsuru barındırmamaktadır.¹³⁹

¹³⁵ Robert **Kittinger**, Christopher J. **Correia** and Jessica G. **Irons**, *Relationship Between Facebook Use And Problematic Internet Use Among College Students*, *Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 15(6), 2012, p.324.

¹³⁶ İdil **Sayınır**, *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s.123.

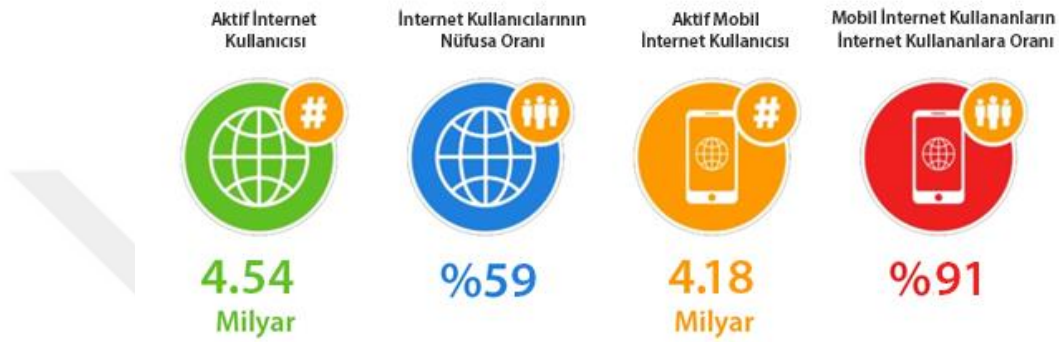
¹³⁷ Andreas Marcus **Kaplan** and Michael **Haenlein**, *Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*. Business Horizons, Vol: 53, No:1, 2010, p.61.

¹³⁸ Katri **Lietsala** and Esa **Sirkkunen**, *Social Media: Introduction to The Tools And Processes of Participatory Economy*, Tampere University Press, Finland 2008, p.25.

¹³⁹ Gonca Telli **Yamamoto**, Özgür Karamanlı **Şekeroğlu**, *Sosyal Medya ve Blog*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2014, s.11

Sosyal ağların gelişimi ve insanların hayatlarında odak noktasına gelmesini yaygınlaşan internet kullanımı ile ilişkilendirmek gerekmektedir.

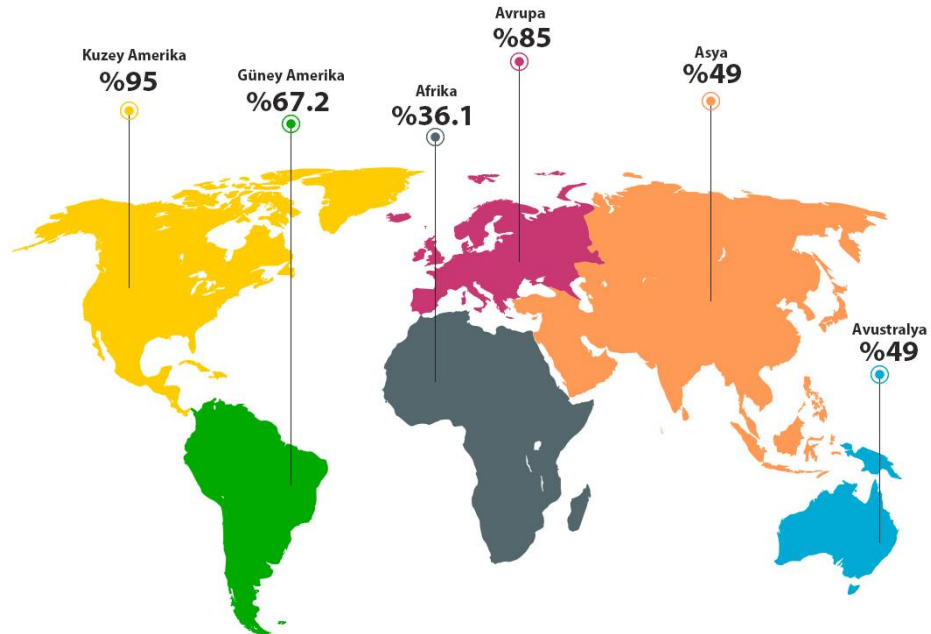
Bu bağlamda internet kullanma oranları dijital medyanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. İnternet kullanım rakamlarına bakıldığında şu şekilde sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Şekil 2. Dünyada İnternet Kullanımı

Kaynak: <https://wearesocial.com/digital-2020> (22.04.2020)

Şekil 2’yi incelediğimizde 2020 itibarıyla dünyada 4,54 milyar aktif internet kullanıcısı bulunmaktadır. 4,18 milyar ise mobil internet kullanıcısı bulunmaktadır.

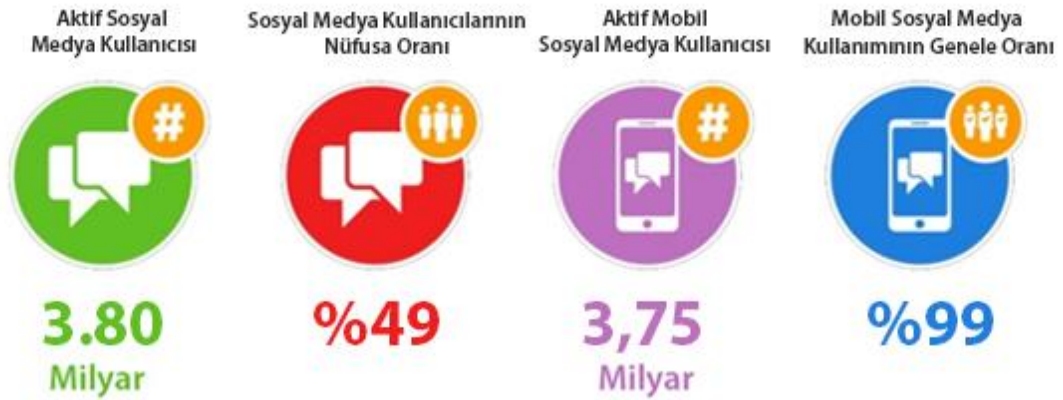
Şekil 3. Kıtalar Göre İnternet Kullanım Oranı

Kaynak: <https://www.internetadvisor.com/key-internet-statistics> (03.01.2020)

Şekil 3'ü incelediğimizde ise dünyada internet kullanımının en yoğun Amerika kıtasında olduğu görülmektedir. Nüfus sayısına göre ise en fazla kullanıcı Asya kıtasında bulunmaktadır. En az internet kullanıcısı ise Afrika kıtasında bulunmaktadır.

Şekil 2'ye tekrar dönecek olursak internet kullanıcılarının dünya nüfusuna oranı %59'dur. İnterneti mobil olarak kullananların sayısı 4 milyar 180 milyondur. Mobil internet kullanıcılarının genel internet kullananlara oranı ise %91'e tekabül etmektedir.

İnternet kullanımına bağlantılı olarak sosyal medya kullanımı da önemli gelişme göstermiştir. Özellikle mobil internetin kullanımının artmasıyla sosyal medya, insanların hayatının her halinde yer almaya başlamış, bilgisayar odaklı bir unsur olmaktan çıkarak daha geniş bir perspektife yayılmıştır. Sosyal medya kullanım rakamları dünyada 2020 itibarıyla şu rakamlara ulaşmıştır.

Şekil 4. Dünyada Sosyal Medya Kullanımı

Kaynak: <https://wearesocial.com/digital-2020> (22.04.2020)

Şekil 4'ü incelediğimizde dünyada 3,8 milyar aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının dünya nüfusuna oranı ise %49'dur. Sosyal medyayı mobil olarak kullananların sayısı 3 milyar 750 milyondur. Mobil sosyal medya kullanıcılarının aktif olarak sosyal medya kullananların geneline oranı ise %99'dur. Buradan da görüleceği üzere günümüzde sosyal medya kullanımının tamamına yakını mobil internet teknolojisi aracılığıyla yapılmaktadır.

Şekil 5. Dünyada İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı

Kaynak: <https://wearesocial.com/digital-2020> (22.04.2020)

Şekil 5'i yer alan bilgilere göre dünya nüfusunun %67'si mobil cihaz kullanıcısıdır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının internet erişimi bulunmakta ve aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. 5 milyar 190 milyonluk mobil kullanıcı sayısının ise yaklaşık %73'ü aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır.

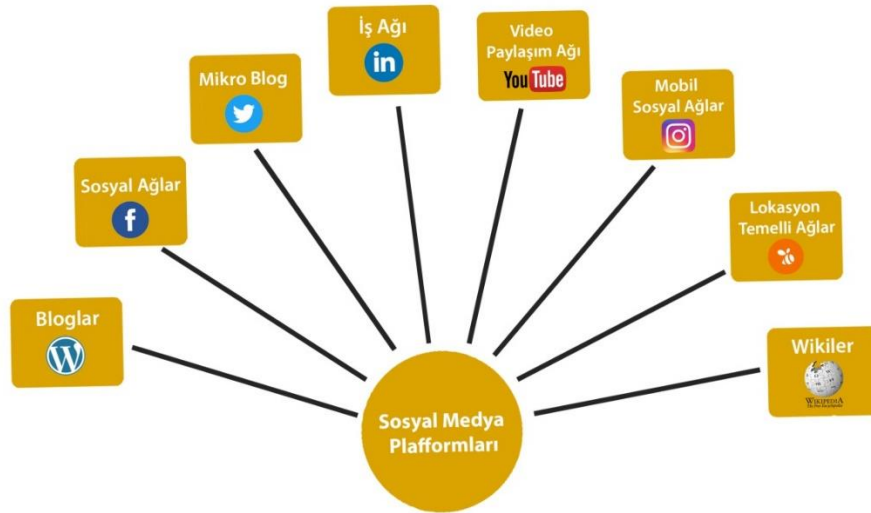
Kullananlara bilgi, düşünce, video, görsel ve haber paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşimin çevrimiçi ortamlar ve internet siteleriyle oluşturulduğu sosyal medya platformları temelde iki amacı bulunmaktadır;

- İnsanların içerik ve veri arasındaki etkileşimini basitleştirmek,
- Etkileşim aracılığıyla yeni iş biçimleri, sosyal yapılar ve teknolojik sunumların ilgi çekici hale getirilmesi.¹⁴⁰

Buna göre sosyal ağların kullanımı insanların hayatında merkez konumda yer almaktadır. İnsanlar, hayatlarına sosyal medya ile adeta gerçek hayat ile sanal hayat üzerinde 2 noktada devam eder konuma gelmiştir.

Bu bağlamda sosyal medya üzerine inceleme yapmak gerekirse günümüzdeki anlamıyla sosyal ağ sitelerinin başlangıcı 2000'li yıllarda başlamıştır. Birbirine benzer nitelikte olsa da işlevsel açıdan farklılıkları bulunan sosyal medya platformları kendi arasında kategorilere ayrılmıştır.

¹⁴⁰ Zeynep İyiler, Elektronik Ticaret ve Pazarlama İhracatta İnternet Zamanı, DTP, Ankara 2009, s.45.

Şekil 6. Kategorilerine Göre Sosyal Medya Platformları

Kaynak: Mayfield, What is Social Media?. E-book. iCrossing,
http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf
 (10.11.2019)

8 temel kategoriden oluşan sosyal medya platformları internet teknolojisinin insan hayatındaki konumuyla doğru orantılı olarak yer almaya başlamıştır. Sosyal medya platformları yine talepler doğrultusunda gelişimler göstererek çeşitlenmiştir. Bu kategorilere göre sosyal medya platformları ise şu şekildedir;

2.1.1.1. Bloglar

1997 yılında weblog/blog kavramı internet kullanıcısı John Barger tarafından ortaya atılmıştır. Blog, herhangi bir teknik yazılım bilgisine ihtiyaç duyulmadan insanların ilgilerine göre yazılar yazıp, görsel paylaşımlar yapabildikleri web ortamında oluşturulan günlüklerdir.¹⁴¹ Blog olarak en çok bilinen ve kullanılan ortamlar Wordpress, Blogger, Blogspot ve Tumblr'dır.

2.1.1.2. Sosyal Ağlar

Sosyal ağlar, insanların profiller oluşturarak birbirleriyle bağlantılı olarak paylaşımlar yaptığı ortamlardır. Profilde avatar isimli fotoğraflar ile sanal kişiliğin oluşturulduğu sosyal ağlarda kişiler kendilerine ait bağlantı listesi oluşturmaktadır. Sosyal ağlar

¹⁴¹ Andreas **Aschenbrenner** and Silvia **Miksich**, "Blog Mining In A Corporate Environment", Research Studios Austria Smart Agent Technologies, September 2005, p.3.

kullanıcılara listeleri kontrol etme, paylaşım yapma (metin, fotoğraf, video) ve bu sitedeki başka listeleri görme imkânı vermektedir.¹⁴²

Sosyal ağ olarak dünya genelinde Facebook kullanılmaktadır. Google Plus, Medium, Windows Live ve bölgesel olarak hizmet veren Ok.ru (Rusya) ile Sina Weibo (Çin) başlıca sosyal ağlar arasında yer almaktadır.

2.1.1.3. Mikroblog

İnsanların bir teknik bilgiye sahip olmaksızın kendi içeriklerini zaman sınırlaması olmaksızın oluşturabildikleri web siteleri blog olarak adlandırılmaktadır.¹⁴³ Mikroblog ise blog yayın biçimi olarak nitelendirilebilir. Mikroblog, bloglara kıyasla anlık ve daha kısa içeriklerin paylaşıldığı uygulamalardır. Mikrobloglarda kısa cümleler, fotoğraf, hareketli fotoğraf olan gifler ve videolu küçük içerikler paylaşımı yapılabilmektedir.¹⁴⁴ Mikroblog olarak en yaygın kullanılan ortamlar Twitter ve Tumblr'dır.

2.1.1.4 İş Ağı

Sosyal medyada profesyonel yaşama yönelik kariyer odaklı uygulamalarda bulunmaktadır. Bu uygulamalar ile farklı coğrafyalardan insanlar ve işverenler bir noktada buluşmaktadır. Sektörel bilgi paylaşımının da mümkün olduğu bu ağlar, dijital dönemde kariyer planı yapılırken önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.¹⁴⁵ LinkedIn ve Xing profesyonel ağların en öne çıkan uygulamaları olarak birçok kullanıcıya sahiptir.

2.1.1.5 Video Paylaşım Ağları

Video paylaşım ağlarında kullanıcılar oluşturdukları bireysel ya da kurumsal hesaplarla temel yayın kuralları çerçevesinden videolu paylaşımlar yapmaktadır. Paylaşımlar mobil iletişim ağının yayılmasıyla günümüzde birçok kişiye zaman mekân kavramı tanımsızın ulaşmaktadır. Video paylaşım ağlarından günümüzde en çok kullanılanı YouTube'dir. Bunların dışında Yahoo! Video, Vimeo, Dailymotion video paylaşım ağı

¹⁴² Boyd and Ellison, p. 210-211.

¹⁴³ Yamamoto ve Şekeroğlu, s.11

¹⁴⁴ İzzet Taşkıran, *Sosyal Medyada Haber Var Gazetecilik İle Sosyal Medya İlişkisi*, Der Yayınları, İstanbul 2017, s. 25.

¹⁴⁵ Fatih Özutku, Mücahit Küçükylmaz, Hakan Çopur vd., *Sosyal Medyanın ABC'si*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2014, s.149.

olarak kullanılmaktadır. Bu ağlara canlı yayın imkânı tanıyan Periscope (Türkiye’de Scope) dâhil edilebilir

2.1.1.6 Mobil Sosyal Ağlar

İçerik yapısını ve kullanıcı deneyimi mobil sosyal ağlarda tablet veya akıllı telefonlara göre planlanmıştır. Sosyal medya platformları masaüstü ve mobil cihazlarda kullanılabilir. Mobil sosyal ağlar diğerlerinden farklı olarak masaüstü kullanıma uygun değildir. Mobil sosyal ağlar genellikle görsel ağırlıklıdır. En çok bilinen ve kullanılan mobil sosyal ağ Instagram’dır. Snapchat ve TikTok günümüzde kullanımda olan diğer mobil sosyal ağlardır.

Mobil sosyal ağlara mesajlaşma uygulamaları da dâhil edilebilir. İnternet bağlantısıyla mobil cihazlar üzerinden kullanılan bu mesajlaşma uygulamalarından en bilineni WhatsApp, Telegram ve Facebook Messenger’dır.

2.1.1.7 Lokasyon Temelli Sosyal Ağlar

Başlarda konumların uydudan tespiti için geliştirilen GPS teknolojisinin akıllı telefonlarda da kullanılmaya başlaması lokasyon yani konum bazlı sosyal ağların ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁴⁶ Bu platformlarda konum bilgisi paylaşılmaktadır. Bunun üzerinden de çeşitli fotoğraf, video ve yorumlar yapılarak sosyal ağ etkileşimi oluşturulmaktadır. Genellikle mobil cihazlara odaklı geliştirilen bu sosyal ağlardan en bilineni Swarm ve FourSquare’dır.

2.1.1.8 Wikiler

Wiki, basit içerikler oluşturulup düzenlemeye açık web sayfasıdır. Bu web sayfaları kendi içinde oluşan birbirine bağlı birçok farklı sitelerden oluşmaktadır.¹⁴⁷ İnternet ortamından ansiklopedi hizmeti sunan düzenlemeye açık bu kaynak sitelere kullanıcılar ekleme ve çıkarma yapabilmektedir.¹⁴⁸ Hiperlink özelliğine sahip wikilerin en bilineni Wikipedia’dır.

¹⁴⁶ Lokasyon Bazlı Siteler, <http://www.nedir.com/lokasyon>, (04.01.2020)

¹⁴⁷ Levent **Eldeniz**, *İkinci Medya Çağında İnternet*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 21-22.

¹⁴⁸ Andreas **Kaplan** and Michael **Haenlein**, “Collaborative Projects (Social Media Application): About Wikipedia, the Free Encyclopedia”, Business Horizons, Vol: 57, Issue: 5, 2014, p. 617-626.

Birçok sosyal medya platformu günümüzde varlığını sürdürmektedir. 8 temel kategoride detayları paylaşılan sosyal medya platformlarından 2019 yılı itibarıyla dünyada en çok kullanılanları şu şekilde sıralanabilir;

Görsel 11. 2019 Yılında En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları

 Facebook	Aylık aktif kullanıcı: 2.2 Milyar	Günlük aktif kullanıcı: 1.4 Milyar	Kuruluş: 2004
	Günlük fotoğraf yükleme: 300 Milyar	Günlük video izleme: 8 Milyar	Sıralama: 1
 YouTube	Aylık aktif kullanıcı: 1.5 Milyar	Günlük aktif kullanıcı: 30 Milyon	Kuruluş: 2005
	Günlük video izleme: 5 Milyar	Ortalama Ziyaret Süresi: 40 dakika	Sıralama: 2
 Instagram	Aylık aktif kullanıcı: 800 Milyon	Günlük aktif kullanıcı: 500 Milyon	Kuruluş: 2010
	Günlük fotoğraf yükleme: 95 Milyon	Günlük story izleme: 250 Milyon	Sıralama: 3
 WhatsApp	Aylık aktif kullanıcı: 700 Milyon	Günlük aktif kullanıcı: 320 Milyon	Kuruluş: 2009
	Günlük yeni kullanıcı: 1 Milyon	Mesaj gönderimi: 250 Milyon	Sıralama: 4
 Twitter	Aylık aktif kullanıcı: 330 Milyon	Günlük aktif kullanıcı: 100 Milyon	Kuruluş: 2006
	Günlük tweet sayısı: 140 Milyon	Günlük yeni kullanıcı: 460 Bin	Sıralama: 5

Kaynak: <https://socialmedialist.org/social-media-news-statistics.html>(03.01.2020)

Sonuç olarak, internetin gelişmesiyle ortaya çıkan sosyal medya kişilerin düşüncelerinin bireysel kalmasının bitirerek düşünceleri toplumsal yayına uygun hale getiren bir iletişim aracına dönüşmüştür. Sosyal medya bu noktada insanların merak duygusunu giderek unsurlardan birisi olan haber olgusunun da başlıca ortamı haline gelmiştir. Çünkü sosyal medya habercilik açısından bakıldığında katılımcı ve karşılıklı iletişime açık bir durumu ortaya çıkarırken, insanları içerik tüketicileri olmaktan çıkarıp içerik üreticilerine dönüştürmektedir.¹⁴⁹

2.2. Haber Aracı Olarak Sosyal ve Dijital Medya

Web 2.0 teknolojisiyle internetin güçlenmiş ve insanların hayatlarında önemli bir etkene dönüşmüştür. Katılımcılarına etkileşim hakkı tanıyan internet ortamları eğlence, ticaret ve eğitim, habercilik gibi çok çeşitli sektörlerde kullanılmaya başlamıştır. Bu alanlarda biri de medya olmuştur. Geleneksel haberciler interneti kullanarak hem kendi alanını genişletmiş hem de maddi olarak yeni gelir kapısı oluşturmaya başlamıştır. İnternet gazetelerinin ortaya çıktığı ve haber kuruluşlarının bu ortamda yer almaya başlaması 1995 yılına kadar gitmektedir. Bu geçiş sürecinin başlama sürecinde etkili olan unsurların temelini ekonomik kaygı oluşturmaktadır. Gelecekte internetin geleneksel yayıncılık sektörünün reklam paylarını azaltacağı kaygısı bu geçişi başlatmıştır.¹⁵⁰

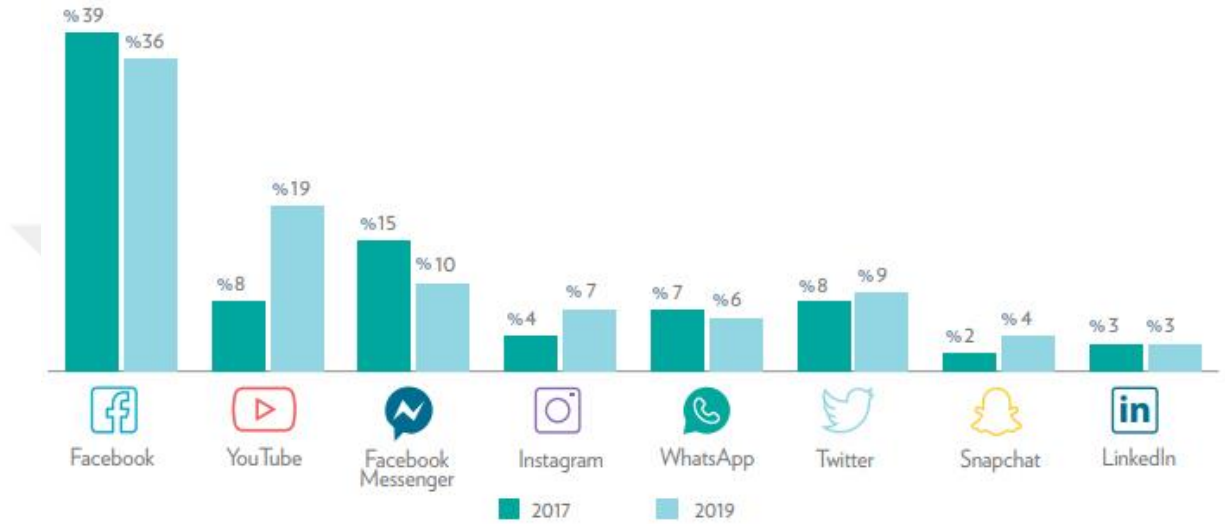
1990'lı yıllar ile başlayan süreçte internet hayatın farklı alanlarına yayılmıştır. Bu alanlardan biriside temeli hızlı olmaya dayanan habercilik olmuştur. Habercilik, internet teknolojisiyle başka bir boyuta geçmiştir. İlk başlarda bu süreç yeni medya olarak isimlendirilmiştir.¹⁵¹ Ancak bu tanımlamanın daha sonrasındaki gelişmelerle birlikte bir yanılsama olduğu görülmüştür. Çünkü yeni olarak isimlendirilen medya, teknolojinin gelişiminin hızlı olması sebebiyle sadece dakikalar sonra eski konumuna gelmektedir. Yeni medya tanımlamasının yerine dijital medya tanımını ifadesini kullanmak daha yerinde bir anlamlandırma olacaktır.

¹⁴⁹ Mehmet Cihan **Yavuz** ve Murat İsmet **Haseki**, "Konaklama İşletmelerinde E-Pazarlama Uygulamaları: E-Medya Araçları Temelinde Bir Model Önerisi", Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.9, 2012, s.116-137.

¹⁵⁰ Tolga **Çevikel**, "Türkçe Haber Siteleri ve Türkiye'de İnternet Gazeteciliğinin Gelişimini Sınırlayan Faktörler", Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 1 (1), 2004, s.151.

¹⁵¹ Yusuf **Yurdigül** ve Hakan **Yüksel**, "Gazeteciliğin Dönüşümü: Yeni Medyaya Entegrasyon Sürecinde Değişen Habercilik Pratikleri", Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı:18, 2012, s.142.

Dünyada sosyal medya kullanıcılarının %17'si haber takibinde ana haber kaynağı olarak sosyal medya platformlarını kullanmaktadır.¹⁵² Haber takibi için kullanılan sosyal medya platformları ise yine genel anlamda kullanılan sosyal medya platformlarından oluşmaktadır. 2019 yılı itibarıyla haber takibi için en çok kullanılan sosyal medya platformları şu şekilde sıralanabilir;

Şekil 7. Dünyada Haber Kaynağı Olarak En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları

Kaynak: Caroline Fisher, Sora Park, Jee Young Lee, Glen Fuller and Yoonmo Sang (2019). Digital News Report: Australia 2019, News & Media Research Centre University of Canberra, <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2019/06/apo-nid240786-1366986.pdf>, p.95.

Şekil 7’de görüldüğü üzere dünyada haber takibi için en yoğun kullanılan sosyal medya platformu Facebook’tur. Ardından video paylaşım ağı Youtube gelmektedir. Çevrimiçi mesajlaşma uygulamaları olan Facebook Messenger ve WhatsApp da haber takibi için dünyada kullanılan platformlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Görsel odaklı mobil sosyal medya uygulamaları Instagram ve Snapchat de yine haber takibi için dünyada kullanılmaktadır. Mikroblog olan Twitter görsel odaklı sosyal medya platformlarının arkasında kalırken, her ne kadar son sırada yer alsada iş odaklı profesyonel kariyer teması bulunan LinkedIn haber takibi için kullanılan sosyal medya platformu olarak dünyada kullanılmaktadır.

Şekil 7’de sıralanan sosyal medya platformlarının haber için kullanımı 2017 ile 2019 arasındaki değişime bakıldığında Facebook, Facebook Messenger, WhatsApp’da

¹⁵² Caroline **Fisher**, Sora **Park**, Jee Young **Lee**, Glen **Fuller** and Yoonmo **Sang**, *Digital News Report: Australia 2019*, News & Media Research Centre University of Canberra, Canberra 2019, <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2019/06/apo-nid240786-1366986.pdf>, p.13.

azalmıştır. Youtube, Instagram, Twitter, Snapchat haber için kullanımı artan sosyal medya platformu olmuştur. LinkedIn ise haber odaklı kullanımın oranını korumuştur. Dikkat çeken diğer ayrıntı ise YouTube'nin 2 yılda %11 yükselişle haber kaynağı olarak en yüksek artış gösteren sosyal medya platformu olmasıdır. Bu durum kullanıcıların görüntü, video odaklı sosyal medya kullanımıyla doğru orantılı olarak ilişkilendirilebilir.

2.3. Dijital Medyada Haberciliğin Tarihi

Bir iletişim aracı olarak internetin 2000 sonrasında insan hayatında temel yaşam unsuru haline gelmesiyle bilgiyi oluşturma, ulaşma ve yayma kolaylaşmıştır. Önceleri büyük olay olarak görülen çoğu durum internet ile basitleşmiştir. Bu durum da internetin habercilik için kullanışlı bir araç konumuna taşımıştır.¹⁵³

Haberciliğe teknik açıdan bir araç olarak dâhil olan internet hem kendisi gelişmiş hem de haberciliği geliştirmiştir. Öyle ki internet hem bir haber kaynağı haline gelmiş, hem de habere erişecek kitle için kolaylık sağlayan bir araç olmuştur. Haber kaynağı konumunda bulunan kurumlar internet teknolojisi ile içeriklerini hedef kitlelerine daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaştırabilme imkânına kavuşmuştur. Haberlerde zaman ve mekân kavramı da internet ile genişlemiştir. Bir noktadan sonra sunulan haberde zaman ve mekân sınırı da ortadan kalkmıştır. Habere erişecek kitle içinde internet kısa sürede bilgi edinimini sağlamıştır. Bununla beraber geleneksel habercilikte tek yönlü olarak yapılan içerik akışına kullanıcılar internet ile dâhil olmuş, haberler hakkındaki görüşlerini dile getirebilir hale gelmiştir.

İletişim alanındaki teknoloji gelişimi geleneksel anlamda televizyon, radyo veya gazete gibi araçlar üzerinden gerçekleşen haber sunumunun dijital ortamda gerçekleşmesine yol açmıştır. İlk olarak kurumsal olarak geleneksel habercilik yapan gazeteler internet ortamına taşınmış hem basılı hem online olarak alışlagelmiş gazetecilik faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁵⁴ Sonrasında bu geçiş durumunu radyo ve televizyonlar sürdürerek internet ortamına taşımıştır. Habercilik yapan kurumlar böylece geleneksel ortamlarda yayınlarına devam ederken internet ortamında da aynı içeriklerini çevrimiçi olarak dijital ortamlarda da hedef kitlelerine ulaştırmaya başlamıştır.

¹⁵³ Hamza Çakır, *Gazeteciliğe Giriş*, Tablet Yayınları, Konya 2007, s.57.

¹⁵⁴ Taşkıran, s.34.

ABD merkezli olarak 1995 yılında kurulan “salon.com” internet hattı kiralayarak gazetecilik yapan ilk yapı olmuştur.¹⁵⁵ Basılı alanda yayıncılık faaliyeti yürüten uluslararası yayın kuruluşlarından olan The Washington Post ve New York Times gazeteleri, internet gazeteciliğini “Yeni Yüzyılın Yayın Ağı” çatısı altında temel olarak yapan kuruluşlar olmuştur. Avrupa’da internet gazeteciliğinin ilk örneklerini de Herald Tribune ve Daily Mirror gazeteleri yapmıştır.¹⁵⁶ BBC, Reuters gibi önde gelen uluslararası haber kuruluşları da dijitale yönelip, yayınlarını o doğrultuda şekillendirmiştir.

Türkiye’de ise yazılı ve görsel medyada habercilik yapan kuruluşların internet ortamında varlığı 1996 yılında başlamıştır. Geleneksel habercilik yapan ve internet ortamında yayıncılık faaliyetlerini sürdüren bu haber sitelerini şu şekilde sıralayabiliriz;

Tablo 2. Türkiye’de Geleneksel Medyada Yer Alan Haber Kuruluşlarının İnternet Haber Siteleri ve Kuruluş Tarihleri

Site Adı	Kuruluş Tarihi
Turkishdailynews.com	19 Mayıs 1996
Milliyet.com.tr	15 Ekim 1996
Hurriyet.com.tr	31 Ekim 1996
Sabah.com.tr	28 Haziran 1996
Aksam.com.tr	30 Haziran 1996
Cumhuriyet.com.tr	1 Aralık 1996
Akit.com	28 Mart 1998
Ntv.com.tr	28 Şubat 1997
Sozcu.com.tr	9 Mart 2005
Trthaber.com	24 Ekim 2003
Ahaber.com.tr	12 Ağustos 2010
Yenisafak.com	6 Nisan 1998
Cnnturk.com	22 Mayıs 1999
Haberturk.com	5 Haziran 2000

¹⁵⁵ Murad **Karaduman**, “Değişen İletişim Ortamı, Yeni Medya ve İnternet Gazeteciliği”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 173.

¹⁵⁶ Okan **Yüksel**, İnternet Gazeteciliği ve Blog Yazarlığı, Sinemis Yayınları, Ankara 2014, s.102.

Görüldüğü üzere geleneksel yayıncılık faaliyeti yürüten medya kuruluşları 1990'lı yıllarla birlikte dijital alanda ilk adımı atmıştır. Haber kuruluşlarına ait internet sitesi kurulmasıyla başlayan süreçte dünya ile eş zamanlı olarak Türkiye'de de benzer gelişmeler yaşanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere geleneksel habercilik faaliyet yürüten kuruluşlar internet sitesi kurarak internet gazeteciliği yapmaya başlamıştır.

Özellikle gazetelerin dijitalleşmesi ile basılı ve televizyonda habercilik yapan geleneksel medya kurumları ciddi maddi zararlar karşılaşmıştır. İnternet ortamında habere erişimin makul bir konuma gelmesiyle hedef kitle haber için internete yönelmeye başlamıştır. Bu bağlamda habercilik yapan gazete ve televizyon kurumlar çevrimiçi olarak takip edilebilecek kendilerine ait internet siteleri kurmuştur.¹⁵⁷ Kitlenin tercihlerini değiştirmesiyle geleneksel habercilik yapan kurumların en büyük gelir kaynağı olan reklam gelirleri azalmıştır. Reklam verenler henüz yeni bir mecra olan internet ortamında geleneksel medyada verdikleri reklam bütçesini ayırmamaya başlamıştır.

2.4. Dijital Ortamda Habercilik

Dijital ortamlarda internet sitelerine geleneksel medyada üretilen haberlerin olduğu gibi aktarıldığı mantıkla başlatılan habercilik zamanla çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bu gelişim süreci teknolojinin gelişimiyle doğru orantıda gerçekleşmiştir. İnternet siteleri ile başlayan süreç mobil odaklı gelişim göstermiştir. Bu gelişimle birlikte doğru orantıda gelişen sosyal medya eğlence ortamı olmaktan sıyrılarak bilgi edinme ve haber alma ortamına dönüşmüştür. Habercilikte bu yönde bir dönüşüm göstermiştir. Dijital ortamda yapılan haberciliği bu bağlamda 3 dönem olarak sınıflandırabiliriz.

2.4.1. Web Sitesi Dönemi

Dijital habercilikte birinci dönem olarak nitelendirilen bu zaman dilimi dünyada 1995 yılında, Türkiye'de ise 1996 yılında başlamıştır.¹⁵⁸ Bu dönemde haber kuruluşları internet için içerik üretmekten çok geleneksel medya için ürettikleri haberleri doğrudan geleneksel medya tarafından kurulan web sitelerine taşımıştır. Haberler bu dönemde televizyon ve gazetelerde yayımlanan halleriyle uzun ve metin odaklı olarak web

¹⁵⁷ Taşkiran, s.34.

¹⁵⁸ Berrin Kalsın, "Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği", Journal of Academic Social Science Studies, 42, 2016, s.77.

sitelerinde yer almıştır. Web siteleri tek düze ve görsel olarak zayıf şekilde sanki televizyon ve gazetelerin kopyası olarak haberlerin yer aldığı ortam olarak şekillendirilmiştir.¹⁵⁹ Bu dönemde habercilik geleneksel medya ile benzer özellikte olup sadece yayın aracı olarak internet seçilmiştir. Hedef kitle ve etkileşim olayı geleneksel medyada olduğu gibi tek taraflı olarak gerçekleşmiştir.

2.4.2. Sosyal Medya Dönemi

Sosyal medyanın kullanımının Facebook ile yaygınlaştığı 2006 yılı bu dönemin başlangıcı sayılabilir. Eğlence ve yeni insanlarla tanışma üzerine kurulan sosyal medya platformları insanlarda bilgi ve düşünceleri başka kişilerle paylaşma düşüncesini geliştirmiştir.¹⁶⁰ İlk başlarda kuruluş amacı doğrultusunda içerik yapısına sahip olan sosyal medya ortamları kullanımın dünya genelinde yaygınlaşması ile bir haber aracına dönüşmüştür.¹⁶¹ Bu dönüşümde en büyük katkı akıllı telefonların hızlı gelişimi ve mobil internet teknolojisinin gelişimiyle birlikte ucuzlamasıdır. Bu dönemde Türk medyası da sosyal medya üzerinden habercilik yapmaya başlamış, internet sitelerini de dijitalle uygun olarak görsel ve içerik anlamında geliştirmiştir.

2.4.3. Mobil Dönemi

Mobil iletişim teknolojileri dijital haberciliğin gelişimini doğru orantılı olarak etkilemiştir. Mobil iletişim teknolojilerinin gelişimi sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir;

- **1G:** Cep telefonlarının Motorola tarafından sunulan ilk modeli sonrasında 1980-1990'lar arasındaki teknolojisi 1G olarak nitelenmektedir. Bu teknolojiye sadece ses bulunmaktadır.
- **2G:** 1990-2000 yılları arasında kullanılmıştır. Teknolojiye sesin yanı sıra günümüzde SMS olarak bilinen metin aktarımına da geçildi.
- **3G:** 2000-2010 arasındaki dönem 3G dönemidir. Bu dönemde iletişim teknolojisi ses, metin ve yeni eklenen internetten oluşmaktadır.

¹⁵⁹ Derya Aydoğan, “Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 3(3), 2013, s.31.

¹⁶⁰ Nilüfer Pembecioğlu ve Uğur Gündüz, “Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Ağlar ve Sosyal Medya”, Yeni Medya Üzerine (Editör: Müge Demir), Literatürk Yayınevi, Konya 2013, s.318.

¹⁶¹ Fuat Altunbaş, “Sosyal Medyaya Genel Bir Bakış”, Yeni Medya Üzerine (Editör: Müge Demir), Literatürk Yayınevi, Konya 2013, s.46

- **4G:** 2010-2020 arasındaki dönemdir. Bu dönemde şebeke, internet bazlı hale gelmiştir, daha büyük geniş bant kullanılarak iletişimde hızlanma sağlanmıştır.
- **5G:** 2020'den sonra faaliyete geçmesi planlanan teknoloji ile 4G teknolojinin 10 katı veri iletim hızına ulaşılması ve kalabalık toplulukların bu hızda kesintisiz iletişim kurabilmesi hedeflenmektedir.¹⁶²

Mobil dönem akıllı telefonlar başta olmak üzere mobil cihazlardan hızlı ve zengin içerikli veri akışına ve görüntülü konuşmaya imkân sağlayacak Üçüncü Nesil Mobil İletişim Sistemi olan 3G'nin hizmete sunulmasıyla başlamıştır. Bu dönemde akıllı telefon ve tablet kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda masaüstü odaklı başlayan dijital habercilik, akıllı telefonlar özelinde mobil entegreli uygulamalara dönüşmüştür. Uygulamalarla birlikte bu dönemde sosyal medya haber içeriğinin görsel, video, ses gibi multimedya unsurlarıyla zengin şekilde sunulmasına olanak sağlamıştır. Mobil uygulamalar ile sosyal medya platformları entegre edilerek mobil habercilik daha efektif bir yapıya büründürülmüştür. Bu dönemde mobil habercilik geleneksel medyaya bir alternatif medya olarak dünyada yerini almıştır.

2.5. Sosyal Medya ile Dijital Medyanın Dönüşümü

Dijital ortama taşınan haberler ilk başta geleneksel ortamdaki yayınlarla paralel akışta yer almaya başlamıştır. Sonrasında ise sosyal medyanın haberciliğe dâhil olmasıyla dijital ortama özel olarak üretilen içeriklerle habercilik ortama göre farklılık göstererek şekil değiştirmiştir. Örneğin kamu yayıncılığı yapmakla görevli Türkiye'nin ilk ve tek kurumu olan TRT haber kanalı olan TRT Haber ile Facebook, Twitter, Instagram, Youtube, LinkedIn, Pinterest, Medium gibi sosyal medya ortamları üzerinden sosyal medya haberciliği yapmaktadır. TRT Haber kanalı televizyonda gündeme göre bir akış belirlerken internet sitesi olan trthaber.com'da ve sosyal medya hesaplarında gündemin yanı sıra yaşam, dünya, kültür sanat alanında haber içerikleri kullanıcılara sunulmaktadır. Hem Türkiye'de hem dünyada kurumsal olarak habercilik yapan kuruluşlar yine aynı şekilde bir işleyiş göstermektedir. Yani internet ortamında yapılan habercilikte kullanıcılara sadece gündemde olan ve zorunlu olarak izlemek durumunda

¹⁶² Füsün Nebil, 2G'ye zamanında geçen Türkiye, 4G'de 8 yıl gecikti, <https://journos.com.tr/turkiye-4g-de-8-yil-gecikti>, (15.11.2019).

kaldıkları haberler sunulmamaktadır. Dijital habercilik olarak nitelenebilecek internet ortamında yapılan habercilikte kullanıcılara gündemin yanı sıra seçme hakkı verilmiştir.

Türkiye’de geleneksel habercilik yapan Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Sabah Gazetesi, Akşam Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, Akit, TRT Haber, NTV, CNN Türk, Sözcü Gazetesi gibi kurumlar online ortamlardaki varlıklarıyla hedef kitlelerine ulaşmaktadır. Bu haber kaynakları internet üzerinden yaptıkları yayınlarla çevrimiçi habercilik yapmaktadır. İnternet gazeteciliği ya da haberciliği olarak adlandırılan bu kavram yeni iletişim teknolojileriyle birlikte haber sunumlarının dijitalleşmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁶³

Dijital ve sosyal medya ile değişim gösteren habercilik geleneksele göre temel olarak 2 unsur üzerinden farklılık göstermektedir. Bunlar haberlerde çeşitlilik ve hedef kitlenin yaptığı geri dönüş olarak sınıflandırılmaktadır.

2.5.1. Haberde Çeşitlilik

Dijital habercilik geleneksel medyada yapılan yazılı ve görsel haberciliğin fonksiyonlarını bir araya getirmektedir. Geleneksel haber süreçleri, dijital ortamlar ile daha ucuz ve efektif bir hal almıştır.¹⁶⁴ İnternet ve sosyal medya ortamlarıyla dijitalleşen haberlerde çoklu seçenekler yer almaya başlamıştır. Metin, görüntü, ses ve grafiklerden oluşan haberler yayınlanmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Dijital ortamda haber kurgusu içerisinde bir araya getirilen metinler, videolar ve grafikler; haberleri dağıtımını kolay ve etkili birer multimedya unsuruna dönüştürmüştür.¹⁶⁶ Çoklu ortama sahip olan dijital haberler bünyesindeki bu özellikler hasebiyle haberi daha etkili bir şekilde hedef kitleye aktarmaya olanak sağlamıştır.¹⁶⁷

Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi geleneksel yayın mecralarında haberler yayın ortamlarına göre tek tip bir sunuş ile hedef kitleye ulaştırılmaktadır. Haberlere hedef kitle gazete ve dergide okuyarak, radyoda dinleyerek, televizyonda ise izleyerek ulaşmaktadır. Hedef kitle herhangi bir alternatifte ya da seçme hakkına sahip değildir.

¹⁶³ Taşkiran, s.34.

¹⁶⁴ Çakır, s.57.

¹⁶⁵ Taşkiran, s.35.

¹⁶⁶ Terry Michael **Savage** and Karla E. **Vogel**, *An introduction to digital multimedia*, John & Bartlett Learning, Burlington 2014, p.3.

¹⁶⁷ Taşkiran, s.35.

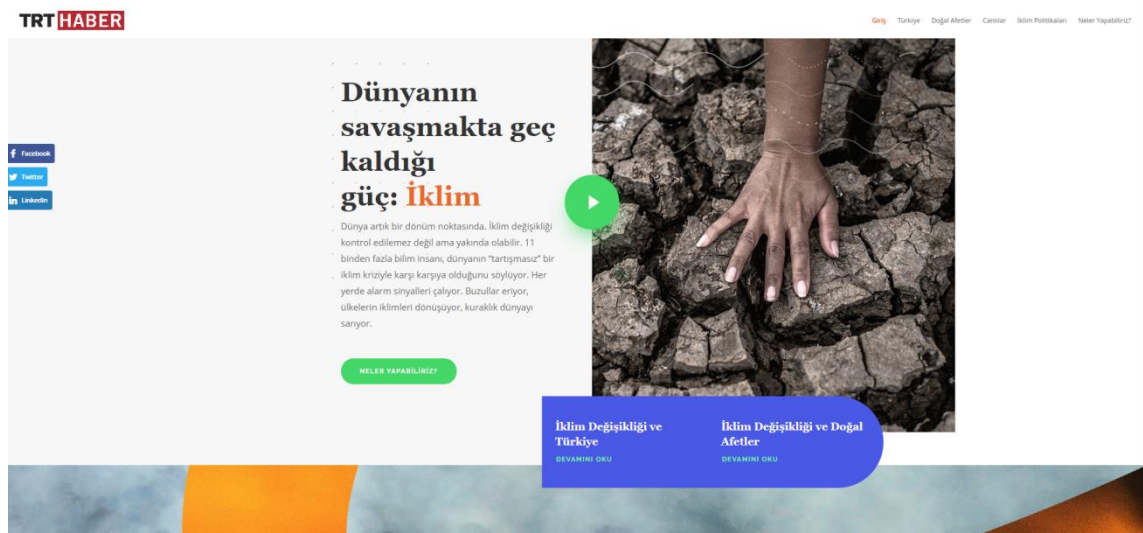
Dijital yayıncılıkta ise haberler geleneksel medyanın aksine yayın platformunun teknik özellikleri kaynaklı bir sunum ya da çeşide sahip değildir.

Hipermetinsellik olarak adlandırılan internetin çeşitliliğe sahip yapısı haberlerde fotoğraf, grafik, ses, görüntü ve animasyonların bir arada verilmesine olanak sağlamaktadır. İnternet bu yönüyle geleneksel medyadaki basılı, işitsel ve görsel özellikleri bir arada sunabilme imkânı sağlayan yeni bir haber mecrası olmuştur.¹⁶⁸

Metinlerin, animasyonların, videoların, ses ve grafikler gibi multimedyaaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan dijital haberler, interaktif haber biçimini ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁹

Ulusal ve uluslararası medya kuruluşları bu interaktif biçimdeki haberleri konuları daha görsel odaklı işleyerek kullanmaktadır. Türkiye’de dijital ortamda interaktif habercilik örneği sergileyen kurumların başında TRT Haber gelmektedir. TRT Haber’in interaktif haberleri ses, görüntü, animasyon ve temel haber özelliği olan 5N1K’yı bir araya getirerek hedef kitlesinde daha güçlü bir etki bırakmayı amaçlamaktadır. Örnekler ise şu şekildedir;

Görsel 12. İklim Konulu İnteraktif Haber Örneği

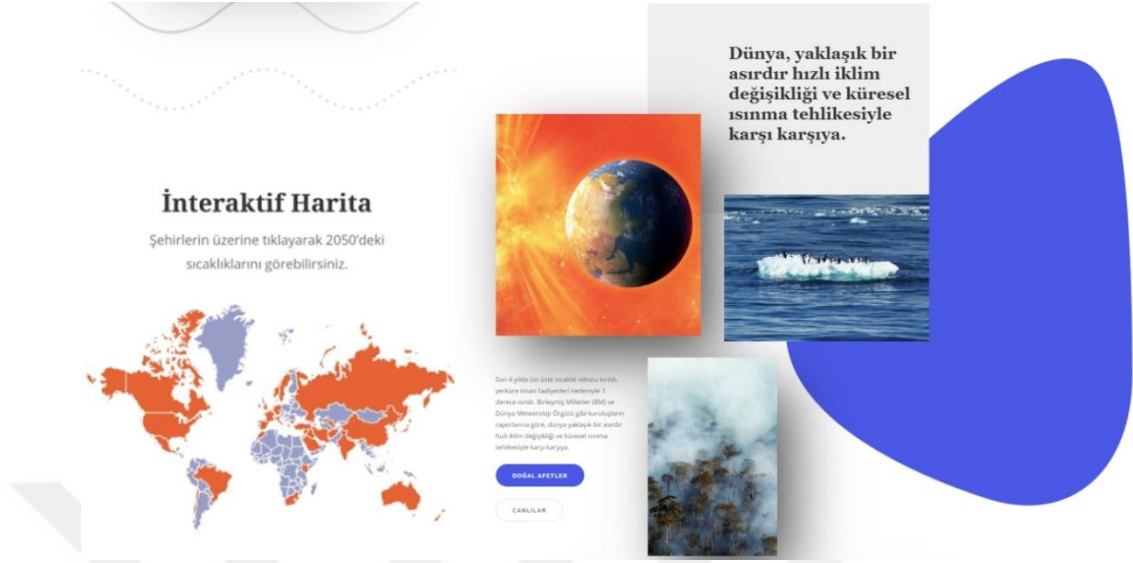

Kaynak: [https://interaktif.trthaber.com/2019/iklim/\(03.10.2019\)](https://interaktif.trthaber.com/2019/iklim/(03.10.2019))

¹⁶⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, *İnternet Haberciliği*, MEB Yayınları, Ankara 2007, s.9.

¹⁶⁹ Savage and Vogel, p.3.

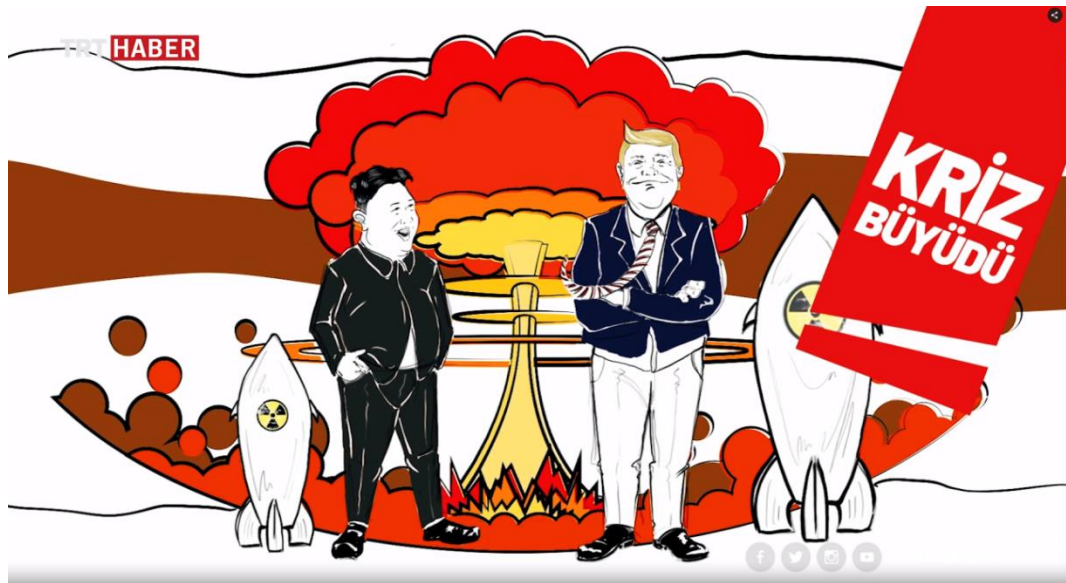
Görsel 13. İklim Konulu İnteraktif Haber Örneği

Kaynak: [https://interaktif.trthaber.com/2019/iklim/\(03.10.2019\)](https://interaktif.trthaber.com/2019/iklim/(03.10.2019))

Görsel 13 ve Görsel 14’ te yer alan iklim değişimi konulu haber bir interaktif haber örneği olarak tanımlanabilir. Kendisine özel internet adresi ile oluşturulan haberde sadece metin ya da görsel öğeler kullanılmamıştır. Konu detaylı şekilde incelenerek detay bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler dijital medyanın ruhuna uygun olacak şekilde video, grafik ve etkileşim odaklı açıklamalar içeren uygulamalar ile desteklenmiştir.

Görsel 14. ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği

Kaynak: [https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/\(03.10.2019\)](https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/(03.10.2019))

**Görsel 15. ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un
Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği**

Kaynak: [https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/\(03.10.2019\)](https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/(03.10.2019))

**Görsel 16. ABD Başkanı Donald Trump İle Kuzey Kore Lideri Kim Jong-Un
Buluşmasını Konu Alan İnteraktif Haber Örneği**

ELTON JOHN
ROCKET MAN • THE DEFINITIVE HITS

"YAŞLI BUNAK" TAN "SAYGIDEĞER EKSELANSLARI BAŞKAN" A

Kuzey Kore lideri Kim Jong-un da gönderdiği mektupta duygularını tüm dünyaya ilan etti.

"Saygıdeğer ekselansları Başkan, sizinle 24 gün önce Singapur'da yaptığımız çok önemli toplantı ve ortak imzaladığımız bildiri gerçekten de önemli bir yolculuğun başlangıcıdır. Sizin iki ülke arasındaki ilişkilerin daha iyi bir noktaya gelmesi ve bildirinin gerçekleşmesi için gösterdiğiniz enerji ve olağanüstü çabaya karşı memnuniyetimi belirtmek isterim. Ekselansları Başkan, sizin ve benim gösterdiğimiz samimi gayretin ve emsalsiz yaklaşımın yakın zamanda Kuzey Kore ve ABD arasındaki ilişkilerde meyasini vereceğine güçlü bir şekilde inanıyorum."

"BU SEVGİ KARŞILIKLI"

Kim'in kendisine gönderdiği mektubu Twitter'dan paylaşan Trump, ilk kez Kim Jong-un hakkındaki duygularını açıkça dile getirdi.

"Gerçekten çok sert davranıyordum. O da öyleydi. Bu karşılıklı devam etti. Sonra birbirimize aşık olduk. Tamam mı? Bana güzel mektuplar yazdı ve onlar harika mektuplar. Biz aşık olduk."

ABD MEDYASINDA "AŞK" A GÖLGE DÜŞÜREN HABERLER

Ancak bu ilişki, ABD medyasında çıkan Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerine devam ettiği iddialarıyla yeniden sarsılmaya başladı.

İnişli çıkışlı bu süreçteki gidişatı belirleyecek ikinci randevu, 27-28 Şubat'ta Vietnam'da yapılacak.

Kaynak: [https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/\(03.10.2019\)](https://interaktif.trthaber.com/2019/abd-kuzey-kore/(03.10.2019))

Yukarıdaki görsellerde ABD Başkanı Donald Trump ile Kuzey Kore lideri Kim Jong-un arasında 12 Haziran 2018’de gerçekleşen görüşme ve sonrasındaki süreci ele alan bir başka interaktif habere aittir. Dijital medyada yayın yapan kuruluşların aksine burada buluşma haberi sıradan bir haber tekniğinden ziyade interaktif unsurlar kullanılarak hedef kitleye sunulmuştur. İki liderin buluşması video ve mizah unsurlarının birleştirilerek oluşturulduğu animasyon ile haberleştirilmiştir. Bu açıdan örneği dijital medyada az görülen interaktif bir haber ortaya çıkarılmıştır.

Örneklerde de görülebileceği üzere dijital teknolojiyle hedef kitle olan kullanıcılar haberlerde metin, ses ve görüntüleri aynı anda seçebildikleri gibi tekil veya çeşitli kombinasyonlar bağlamında da tercih yapabilmektedir. Bu bağlamda da dijital yayın faaliyeti yürüten kişi ya da kurumlar kullanıcıların yeni alışkanlıkları doğrultusunda içeriklerini şekillendirmektedir.¹⁷⁰

Yayıncılığın dijitalleşmesiyle haberler geleneksel medyada olduğu gibi birkaç unsurun kullanımına bağlı olarak gündeme gelmemektedir. Özel veya belirli bir grubu ilgilendiren haberler de gündem konusu olarak dijital habercilikte kendine yer bulmaktadır. Dijital haberlerle hedef kitle olan internet kullanıcıları istekleri doğrultusunda haberleri okuyabilmekte, görüntüsünü izleyebilmekte, grafiklerle ve hiper metinsellik¹⁷¹ birlikte sunulan ilgili haberler aracılığıyla haberler hakkında detaylara ulaşabilmektedir.¹⁷²

Dijital habercilikle birlikte kullanıcılar haberlerde kendi kriterlerine göre bir akış belirleyerek kendi gündemlerini oluşturabilmektedir. Kişiler haber siteleri ya da sosyal medya ortamları üzerinden ulaştıkları haberleri isteklerine göre okuyabilmekte, dinleyebilmekte, izleyebilmekte veya tüm bu eylemleri aynı anda gerçekleştirebilmektedir. Özellikle mobil cihazlar üzerinden erişim gerçekleştiren hedef kitle dikkate alındığında haberi anlamada sağlanan bu çeşitlilik önemli pozitif bir unsur olarak yer almaktadır. Çünkü insanların gün içinde bulundukları ortamlar tek tip haber sunumuna elverişli olamamaktadır. Örneğin toplu taşımada seyir halinde olan bir kişi için habere okuma üzerinden erişim kolaylık sağlarken, kısıtlı bir vakitte haber akışı

¹⁷⁰ Jo **Bardoel**, “*The Internet, Journalism and Public Communication Policies*”, Gazette: The International Journal For Communicatin Studies, Volume 64, Number 5, p.505.

¹⁷¹ Hiper metin, bilgisayar ekranı ya da diğer elektronik cihazlarda gösterilen ve sadece yazıdan ibaret olmayan gelişmiş özelliklere sahip belgelerdir.

¹⁷² Taşkıran, s.36-37.

hakkında bilgi sahibi olmak isteyen kullanıcı için video haberler daha cazip gelmektedir. Kullanıcılar aynı zamanda çeşitli grupların oluşturduğu gündeme dâhil olarak benzer düşüncelerin bir araya gelerek oluşturduğu grup gündemlerine dahil olabilmektedir.

2.5.2. Hedef Kitleden Geri Bildirim Alınması

İletişim çift yönlü bir süreçtir. Bu süreçte kaynak ve karşısındaki hedef kitle arasında mesaj alışverişi gerçekleşmektedir. İletişimin gerçekleşmesi için alıcı konumundaki hedef kitleden de mesajın geldiği kaynağa yönelik bir tepki, cevap verme durumu gerçekleşmelidir. Bu durum gerçekleşirse iletişim sağlanmış olur.¹⁷³ İletişimin bu temel unsuruna geri bildirim (feedback) ismi verilmektedir. Geri bildirimde alıcı konumundaki hedef kitle kaynaktan gelen mesajı algıladıktan sonra ortaya koyduğu tepkiyi göndericiye ulaştırmaktadır.¹⁷⁴

İletişim olanaklarının dijitalleşmesiyle habercilik dijital bir yapıya bürünmüştür. Bu durum gazeteciliğin yapısında da değişiklikler meydana getirmiştir. Geleneksel anlamdaki habercilikte ortaya koyulan haberler muhabir, editör, eşik bekçisi, yönetmen gibi kontrol mekanizmalarından süzülüp ortaya çıkmaktaydı. Dijital habercilikle bu durum değişmiş, süzgeç görevindeki kişiler azalmış hatta bazı bireysel yayıncılık yapan dijital habercilerde teke düşmüştür.

Dijital haberler genellikle haber kaynağı ve hedef kitle arasında özellikle sosyal medya ortamlarında gerçekleşen yorum ve etkileşimler odağında şekillenmeye başlamıştır. Bu durum da geleneksel habercilikte olmayan bir özelliği ortaya çıkarmıştır. Dijital habercilikte hedef kitle haber kaynağına görüşlerini iletebilir hale gelmiştir. Hatta haber kaynağının bir parçası haline gelmiştir.¹⁷⁵

Haberciliğin dijital ortamda gerçekleştirilmeye başlanmasıyla haber kaynağı ile habere erişen kitle arasındaki mesafe kalkmış, doğrudan bağlantılı hale gelmiştir. Hedef kitle konumunda bulunan habere tüketen kitle geri bildirimde bulunabilir duruma gelmesiyle

¹⁷³ Taşkiran, s.37.

¹⁷⁴ Nazife **Güngör**, İletişime Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara 2011, s.29.

¹⁷⁵ John **Pavlik**, *The Impact of Technology on Journalism*, Journalism Studies, Volume 1, Number 2, p.235.

pasif alıcı konumundan iletişim sürecine dâhil olup şekillendiren aktif bir unsura dönüşmüştür.¹⁷⁶

Dijital yayıncılıktan önce haberlerde iletişim süreci tek yönlü ve asimetrik bir özelliğe sahipti. Bu sebeple haberler tekil düşünce yapısının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda dijital dönem öncesinde yapılan habercilikte iletişim tek taraflı bir mesaj iletimiyle kısıtlı kalmıştır.¹⁷⁷

Dijital habercilik olgusunun baş göstermesiyle iletişim haberlerde de karşılıklı bir duruma gelmiş, haber kaynağı ve hedef kitle arasında çift yönlü bir iletişim süreci başlamıştır. Çift yönlü iletişim sürecinin temelini oluşturduğu dijital yayıncılıkla hedef kitle içerikler ve haberler hakkında görüş, öneri ve düşüncelerini iletebilir bir konum elde ederek haber kaynağı olma sürecine de dâhil olmuştur.

Hedef kitle olan haberleri tüketenlerin içeriklerin oluşum sürecinde söz sahibi olabildiği dijital süreçte etkileşim de genişlemiştir. Geleneksel habercilikte temel öğelerden olan zaman ve mekân sınırlamasının kalktığı dijital habercilikte içerikler katılımcı ve görüşlere dayalı bir olguya dönüşmüştür. Yorumlar ve tepkiler dijital habercilikte haberlerin oluşum süreçlerini etkileyen birer unsur olarak yerini almıştır.

2.6. Dijital Habercilik Türleri

Dijital medyada habercilik türleri internet gazeteciliği, mobil gazetecilik, sosyal medya gazeteciliği, sırt çantası gazetecilik, tık haberciliği olarak incelenmektedir.

2.6.1. İnternet Gazeteciliği

İnternet haberciliği, geleneksel anlamda yapılan haber toplama ve oluşturma aşamalarının uygulanıp gazete, radyo veya televizyon yerine yayın aracı olarak internet ortamının seçildiği yayın organı olarak nitelendirilmektedir.¹⁷⁸ İnternet gazeteciliğinin ilk örnekleri mali açıdan elektronik yayıncılık faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte 1990'lı yıllarda görülmeye başlamıştır.

¹⁷⁶ Taşkiran, s.39.

¹⁷⁷ Eugenia **Mitchelstein** and Pablo J. **Boczkowski**, *Between Tradition and Change A Review of Recent Research on Online News Production*, Volume:10, Number:5, 2009, p.572-573.

¹⁷⁸ Halil İbrahim **Gürçan**, *Sanal Gazetecilik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999, s.68.

Başlangıçta sadece basılı gazetelerdeki haber metinlerinin internet ortamına taşınması internet gazeteciliğinin genel çerçevesini çizmiştir. Teknolojiye endeksli olarak haber içerikleri saf gazete metinlerinden sıyrılarak daha detaylı enformasyon ve özel haberler hiperlinkler aracılığıyla internete yüklenmeye başlamıştır.¹⁷⁹ Maliyetlerde geleneksele göre düşük bütçelerle yapılabilen bu yeni gazetecilik türü internetin dünya toplumlarında yaygınlaştığı 2000’li yıllar ile yayılmaya başlayarak kitle iletişiminde yeni bir olgu olarak var olmaya başlamıştır.

İnternet, toplumun kullandığı bir olgu haline gelmesiyle bilgiler daha hızlı yayılır ve ulaşılır hale gelmiştir. Günden güne artan bilgisayar kullanımı interneti yaygınlaştırmış, kendisine bu ortamı temel olgu olarak ayarlayan internet gazeteciliği de önemli bir gelişim göstermiştir.¹⁸⁰ İnternet gazeteciliği bu gelişimle beraber geleneksel anlamdaki gazeteciliğe nazaran önemli bir konum elde etmiştir. Gazete satışları ve habere geleneksel mecralardan ulaşım tamamen ortadan kalkmasa bile internet gazeteciliği ile bir düşüşe geçmiştir. Bu düşüş reklam paylarındaki düşüş ve reklam verenlerin internet mecrasını bir reklam ortamı olarak görmeye başlamasıyla teyit edilmiştir.¹⁸¹

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de geleneksel basın yayın alanını etkileyen internet gazeteciliğinin getirdiği yenilikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Haberlerin hızlı yayınlanması ve güncel halde tutulması
- Okuyucuların haberlere yer ve zaman sınırlaması olmadan ulaşabilmesi
- Haberi metnin yanında ses ve video gibi unsurlarla destekleyebilme
- Geçmiş ve bağlantılı haberlere ulaşabilme
- Sayfa kısıtlaması olmadan geniş bir haber yelpazesine erişme¹⁸²

¹⁷⁹ Fatma Bilge **Narin**, “İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik: Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 17.

¹⁸⁰ Mesut **Bulut**, *Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve İnternet*, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara 2006, s.42.

¹⁸¹ Hamza **Çakır**, “Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, 2007, s. 123.

¹⁸² Murad **Karaduman**, *İnternet ve Gazetecilik, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* (Der. Sevdâ Alankuş), IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.143.

Okuyucu ve yayıncı için hem yenilik hem de karşılıklı kolaylıklar sağlayan internet gazeteciliği maliyeti az ve işlevsellik yönünün yüksek olmasıyla geleneksel medyayı bünyesinde dâhil etmiştir. Bunun yanı sıra sadece internet odaklı haber siteleri de ortaya çıkmıştır. Haber odaklı olmayan internet siteleri dahi zamanla gelişim gösteren ve kitlelerin ilgisini çeken internet haber siteleri gibi davranarak içeriklerinde haberlere yer vermeye başlamıştır.¹⁸³

Genel anlamda internet gazeteciliğinin ilk dönemleri baskıya hazır gazete sayfalarını bilgisayar ortamına aynen aktararak yapılmıştır. Bu durumla birlikte habercilikte sanal ortam yayım aracı olarak kullanılmaya başlamıştır.¹⁸⁴ Kolaylıkların yanında internet gazeteciliğinin olumsuz yanları da bulunmaktadır. İnternet sitelerinin sorumluluğunun bulunmaması, manipülasyona açık olma, yalan habere karşı tedbir ya da önleyici unsurların bulunmaması bu olumsuzlukların başında gelmektedir.

2.6.2. Mobil Gazetecilik

Gazetecilik endüstrisi sürekli değişmekte ve Web 2.0 teknolojilerine ayak uydurmaya çalışmaktadır. Sosyal medya ağları ve Web 2.0 uygulamaları ile akıllı mobil telefonların gelişmesi haber endüstrisi için yeni fırsatlar açmıştır. Bu fırsatlar ile haberleri servis eden basın mensupları ve yurttaş gazeteciliği yapan kişiler daha az teknik unsur ile daha geniş kapsamlı bir yayıncıya dönüşmüştür. Muhabirler artık geleneksel habercilikteki gibi çoklu teknik ekiple haberleri ortaya çıkarmak yerine daha mobilize bir yapıya bürünmüştür. Televizyon, radyo, basılı ve çevrimiçi platformlar için haber içerikleri akıllı telefon ve mobil internet teknolojisi ile daha çabuk ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁸⁵

¹⁸³ Gizem **Gürbüz**, *Geleneksel Yeni Medyada Haber Üretim Tarzı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.26.

¹⁸⁴ Gürcan, s.32.

¹⁸⁵ Jennifer **Alejandro**, *Journalism In The Age Of Social Media*, Reuters Institute Fellowship Paper University of Oxford, Oxford 2010, p.14-15.

Görsel 17. Mobil Gazetecilik Yapan Kişi Karikatürü

Kaynak: <http://www.roystoncartoons.com/2009/05/journalism-cartoon-its-about-multi.html/> (25.08.2019)

Mobil gazetecilik ile görüntü ve ses toplamak için kullanılan aracın akıllı telefonlar olması sebebiyle kavramsallaşmıştır. Ancak haber üretim sürecini anlatırken de bu tanım kullanılabilir. Geleneksel medyada haber üretim sürecinde muhabirler haber bölgesinden yaptıkları çalışma sonrasında haber merkezine dönmekte ya da merkeze bilgileri göndermekteydi. Mobil gazetecilik ile haberciler sadece bir akıllı telefonu kullanarak dahi çekim, kurgu, metin yazımı, gönderim süreçlerini tamamlayabilmektedir. Yayın süreçleri ise özellikle haber odaklı kullanılan Periscope (Türkiye’de Scope), Youtube, Twitter, Instagram, Facebook gibi sosyal medya platformlarını kullanarak gerçekleştirilebilmektedir.¹⁸⁶

Bu bağlamda mobil gazeteciliğin getirdiği yenilikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Canlı olarak haberin olduğu alandan yayın yapabilme
- Yüksek etkileşime ulaşabilme

¹⁸⁶ Can Ertuna, <https://www.newslabturkey.org/mobil-habercilik-bilgi-uretim-ve-dagitiminda-akilli-telefonlarin-yukselisi/> (05.12.2019)

- Büyük ve pahalı ekipmanlar yerine tek başına mobil cihazla yayın yapabilme
- Konum bazlı mobil yayınlarla hedef kitleyi özelleştirme
- Doğal ve kurgusuz yayınlar geliştirme
- Kamera kullanımının sıkıntılı olduğu haber bölgelerinde çekim yapabilme
- Yayın süreçlerini basitleştirerek zamandan tasarruf etme¹⁸⁷

Habercilikte akıllı telefon kullanımı röportajlarda veya detay çekimlerde rahat çalışabilme imkânı sunmuştur. Akıllı telefonlar daha az dikkat çekmesi nedeniyle erişime kısıtlanmış alanlarda habercilerin çalışma yapabilmesine de olanak sağlamaktadır.¹⁸⁸ Ancak tüm bunların yanında akıllı telefonlar ile erişime kısıtlı alanlarda yapılacak yayınlarda kamu yararı gözetilmeden zararlı faaliyetler de gerçekleştirilebilmektedir. Aynı zamanda geleneksel yayıncılıkta toplumun alıştığı gösterişli haber ekipmanlarının mobil gazetecilikte olmaması ciddiye almama sorununu da zaman zaman beraberinde getirmektedir.

2.6.3. Sosyal Medya Gazeteciliği

Günümüzde haber tüketiminde insanların haber tüketimi geleneksel habercilik zamanlarından farklıdır. İnsanlar artık haberleri sabah gazetelerden, akşam ise televizyonlardaki haber bültenlerinden takip etmemektedir. İnternet yani Web 1.0 bu eşiğin aşılmasındaki en önemli unsur olmuştur.

Web 1.0 teknolojisiyle habercilikte başlayan dönüşüm Web 2.0 ile daha çevrimiçi bir hal almıştır. Mobil internet kullanımının yaygınlaşmasıyla doğru orantıda yaygınlaşan mobil akıllı cihazlar birer haber aracı olmuştur.

Web 2.0 geliştirilmeye, katılımcıların organize olmasına ve bir topluluk oluşturmaya izin vermektedir. Web 1.0'da içeriği sadece yönetim mekanizması geliştirirken, Web 2.0'da katılımcılar da içerik geliştirebilmekte, bir akış belirleyebilmekte ve hatta

¹⁸⁷ Fatma Bilge **Narin**, "Mobil Telefonlar ve Gazetecilik: Mobil Haber Üretimi ve Habere Mobilden Erişim." *Türkiye'de İnternet Konferansı Kitabı, İstanbul 2015*, s.5.

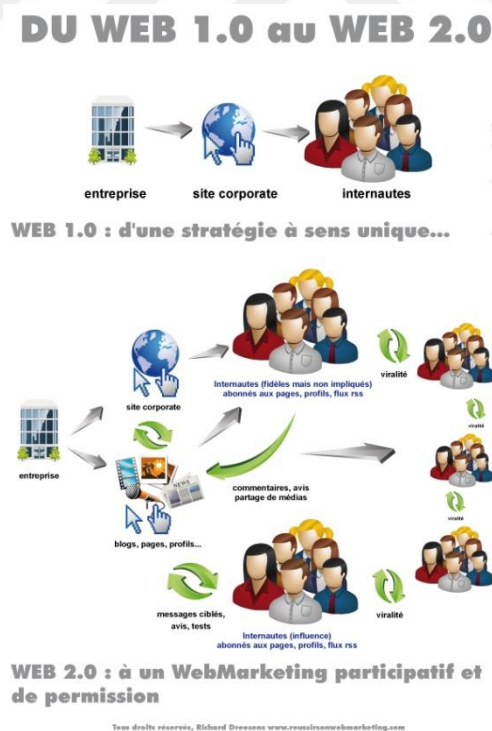
¹⁸⁸ Can Ertuna, <https://www.newslabturkey.org/mobil-habercilik-bilgi-uretim-ve-dagitiminda-akilli-telefonlarin-yukselisi/> (05.12.2019)

platformu şekillendirebilmektedir.¹⁸⁹ Facebook, Twitter, Instagram, Youtube bu platformların başında gelmektedir. Tüm bu çerçevede habercilik için de kullanılan platformlar web kullanıcıları için Web 2.0'ın gücünü göstermektedir.

İçerik oluşturma ve gönderiler üzerinden geri bildirim gelmesi sosyal medyanın en büyük özelliği olarak yer almıştır. Kullanıcılar bu ortamlarda web içeriğini yayabilmekte, başka kullanıcılar ile doğrudan paylaşabilmekte, tekrar kullanabilmekte ve gönderiler üzerinden fikir alışverişi yaparak bir sohbet havuzu oluşturulabilmektedir.

Web 1.0'da web yayıncısı, haber sitesi veya kişisel site başkalarının okuması ve iletişim için bir web sitesine içerik yükledikten sonra işlem orada bitmekteydi. Kullanıcılar sadece içeriklere yorum yapabilmekteydi. Web 2.0 ise kullanıcıların sadece içeriklere yorum yapmasına izin vermeyerek yayıncı tarafından yayınlanan içeriğe ekleme yapabilme ya da sıfırdan bir içerik oluşturabilme deneyimi sunulmaktadır.¹⁹⁰

Görsel 18. Web 1.0 İle Web 2.0 Arasındaki Farklılıklar

Kaynak: [http://www.reussirsonwebmarketing.com/du-web-1-0-au-web-2-0/\(26.08.2019\)](http://www.reussirsonwebmarketing.com/du-web-1-0-au-web-2-0/(26.08.2019))

¹⁸⁹ Mark Briggs, "Journalism 2.0: How to survive and thrive: A digital literacy guide for the information age", J-Lab: University of Maryland, 2007, p.30

¹⁹⁰ Briggs, p.30

Kişiler haberleri mobil cihazlardaki uygulamalar ile almaya başlamış, haber olgusu talep edilenden talep eden bir konuma gelmiştir. Yani artık hedef kitle haberler için zamanı ayarlamayıp haberleri yaşamın içerisine dâhil etmektedir. Tüm bu unsurlarda internet teknolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkan sosyal medya ortamları aracılığıyla sağlanmaktadır. Habere ulaşmak için kişiler artık bir noktaya bağlı halden çıkıp kaynağı ve konuları seçerek kendileri bir haber çerçevesi oluşturabilir hale gelmiştir. Haberler önceden tek düze ve editör sınırında sunulan bir olgu iken sosyal medya ile çevrimiçi ve gelişen bir olguya dönüşmüştür.¹⁹¹ Bu çerçevede kitle iletişim araçları haberlerin ulaştırılmasında pasif konuma gelmiş, sosyal medya odaklı kişisel medyalar ortaya çıkmıştır.

Sosyal medyanın haber aracı olarak yaygınlaşmasıyla habercilerin ulaşamadığı bölgelerden bilgiler hızla alınmaya başlamıştır. Geleneksel habercilikte haber bölgesinden bilgi veya görüntü almak için muhabirler gönderilirken, dijital medya unsurlarının yaygınlaşmasıyla bölgeden bilgi ve görüntüler kendiliğinden bölgedeki herhangi bir kişiden sosyal medyada yapılan paylaşımlarla kendiliğinden gelmeye başlamıştır.

Sosyal medyada kişiler birer haberciye dönüşmüş, insanlara dünyanın her yanından anında bilgi ve görüntüye erişebilme imkânını sağlamıştır. Artık doğal afet ya da sıcak gelişmelerde haberleri sosyal medyada yapılan paylaşımlardaki bilgi ve görüntüler oluşturmaktadır.¹⁹² Sosyal medya platformlarında hashtag ismi verilen etiketler ile anlık ve son dakika gelişmeleri bir havuzda toplanmaktadır.

Doğal afetlerde ve saldırılarda özellikle #SONDAKİKA etiketi kullanılarak sosyal medya platformlarından haber içerikleri yayın kuruluşları ve kişisel hesaplar tarafından paylaşılmaktadır. Geleneksel medya ise bu haberleri sosyal medyadan dakikalar sonra ekranlarına taşımaktadır.

Sosyal medyanın hızlılığı ve etkisi buranın ne kadar güvenli olduğu sorusunu da beraberinde getirmiştir. Kimlikleri bilinmeyen ve sorumlusu bulunmayan sosyal medya hesaplarının da dâhil olduğu paylaşımların verdiği bilgilere güven konusunda sıkıntılar da meydana gelebilmektedir. Denetleme mekanizması ve yalan haberlere karşı

¹⁹¹ Alejandro, p.5.

¹⁹² Yüksel, s.128.

sorumluluğun olmaması sosyal medya gazeteciliğinin başlıca sorunlarından. Örneğin birçok ünlü kişinin yaşadığı halde sosyal medya üzerinden ölüm haberleri paylaşılmıştır.¹⁹³

Bir başka örnekte ise Arakan'da Müslümanlara yapılan saldırılar ve Uygur Türklerine uygulanan zulüm de sosyal medyada gündem olmasıyla genel gündemde ve geleneksel medyada kendine yer bulmuştur.¹⁹⁴

Sosyal medya gazeteciliği ile geleneksel yayıncılık ve internet gazeteciliğinden yapılan kısıtlamalar bir bakıma ortadan kalmıştır. Örneğin 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda'nın Christchurch kentindeki iki camiye düzenlenen silahlı saldırının görüntüleri ilk olarak sosyal medyada yayınlanmıştır. Geleneksel medyada ise bu olayın görüntüleri kısıtlanarak yayınlanmıştır. Bu durum sosyal medyanın özgürlükçü yanını ortaya koyarken diğer taraftan da denetimsiz ve zararlı unsurlara engel olamama durumunu da ortaya çıkarmaktadır.

2.7. Dijital Medya ve Kolonyalizm

Klasik sömürgecilikte, sömürü alanları Batı için yer altı ve yer üstündeki kaynaklar olarak yer almıştır. Sömürgeciler, askeri tesisleri ve iş gücünü sömürmek için tahakküm altına aldıkları ülkelerde demiryolları gibi alt yapıları kendileri yapmıştır. Doğu Hindistan Şirketi gibi kuruluşlar sömürge alanından çıkarılan ham maddeleri ilk olarak Avrupa'ya götürüp işlemiştir. Kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra üretim fazlası ürünleri sömürge bölgelerindeki yerel endüstrileri baltalamak için geri göndermiştir.¹⁹⁵ Sömürge haline getirilen ülkeler sanayileşme ve gelişim göstermede sömürge devletlerin hep gerisinde gelmiştir.

Geleneksel sömürgecilik altında Batı, kâr ve güç arayışında tahakküm altına aldığı ülkelerde limanlar, su yolları ve demiryolları da dâhil olmak üzere kritik altyapının mülkiyetini ve kontrolünü ele geçirmiştir. Sömürgeci güçler bu altyapı hâkimiyetini

¹⁹³ Yüksel, s.129.

¹⁹⁴ Yüksel, s.130.

¹⁹⁵ Michael Kwet, Çağın yeni tehdidi 'dijital sömürgecilik' oldu, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/cagin-yeni-tehdidi-dijital-somurgecilik-oldu/1540881>, (15.01.2020)

klasik sömürgecilik döneminde geniş imparatorluklar haline getirdikleri topraklara yaymıştır.¹⁹⁶

Sömürgeci ülkeler sömürge haline getirdikleri ülkelerde ilk aşamada “medenileştirme”, sonrasında “kalkınma ortaklığı” algısıyla kolonyalizm faaliyeti yürütmüştür.¹⁹⁷ Teknolojinin gelişmesi ve sömürge devletlerin bağımsızlıklarını teker teker ilan etmeye başlamasıyla sömürgecilikte değişime uğramıştır. Sömürge yapılan bölgelerin yer altı kaynaklarını sömürme ve fiziki gücü kendi çıkarı için kullanma yaşanan gelişmelerle artık saf dışı kalmıştır.

Teknolojik gelişmelerle üçüncü nesil sömürgecilik olarak isimlendirilecek yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Bu kavrama göre Afrika kıtası başta olmak üzere gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler, gelişimini dijital dönüşüme dâhil olmasıyla tamamlayacaktır.¹⁹⁸

Klasik sömürgeciliğin teknik anlamda içerdiği mimariye benzer şekilde dijital sömürgecilik, kar ve yağma amacıyla geliştirilen teknoloji ekosisteminin ortaya çıkardığı bir olgudur. Demiryolları ve deniz ticaret yolları geleneksel sömürgeciliğin etkili olduğu 16. ve 20. yüzyıllar arası ana unsurlar olarak var olmuştur.¹⁹⁹ Günümüzdeki sömürge düzeninde bu ana unsurların yerini dijital altyapı üstlenmiştir. ABD ve Batı merkezli büyük teknoloji şirketleri ürünleri ile günümüzde insanlık için teknolojik fırsatlar ve imkânlar sunarken aynı zamanda bir izleme ve veri toplama faaliyeti de yürütmektedir.

Dijital sömürgecilikte insanlar geleneksel sömürgecilikte olduğu gibi fiziksel olarak bir sömürge faaliyetine maruz kalmamaktadır. ABD ve Batı merkezli şirketleri tarafından geliştirilen; teknolojik cihazlar, işletim sistemleri, bulut depolama alanları, sosyal

¹⁹⁶ Michael Kwet, Digital colonialism is threatening the Global South, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/digital-colonialism-threatening-global-south-190129140828809.html>, (16.01.2020)

¹⁹⁷ Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

¹⁹⁸ Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

¹⁹⁹ Michael Kwet, Digital colonialism is threatening the Global South, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/digital-colonialism-threatening-global-south-190129140828809.html>, (16.01.2020)

medya platformları, uygulamalar, bilgisayar ve donanım malzemeleri dijital kolonyalizm döneminde sömürge aracı olarak kullanılan unsurlar haline gelmiştir. Bunun sonucunda sömürge tecrübesi yaşamış ülkelerde ulaşım, internet reklamları, turizm, eğlence ve diğer alanlarda şirketler pazar paylarını Silikon Vadisi merkezli yabancı şirketlere kaptırmaktadır.²⁰⁰

Sosyal medyanın dünya çapında yaygın kullanımı amacını da farklılaştırmıştır. İnsanların sadece eğlence ve vakit geçirme için tercihinde olan sosyal ve dijital medya zamanla haber takibi, sağlık, eğitim gibi temel tüketimin gerçekleştiği ortam haline dönüşmüştür. Bu açıdan önemli bir unsur haline gelen sosyal ve dijital medyaya erişimde önemli bir nokta olmuştur. Özellikle internete erişimin düşük seviyede olduğu Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeleri kapsayan çeşitli internet erişimi sağlama projelere gerçekleştirilmiştir. Bu konuda öne çıkan projeler Loon Project ve internet.org olmuştur.

2.7.1. Facebook'un Internet.org projesi

Sosyal medya platformu Facebook, 2013 yılında erişimi olmayan bölgelere internet hizmeti götürmek için Internet.org projesini başlatmıştır. Internet.org isimli projede İHA ile internet altyapısı bulunmayan noktalara servis sağlanmaktadır. Aquilaadı isimli İHA'lar 20 bin metre yükseklikte aylarca uçabilmektedir. Güneşten enerjisini alan Facebook'un bu İHA'larının kullanıldığı internet.org projesi dünya üzerinde internete erişimi en az olan Afrika kıtası başta olmak üzere internet kullanmayan geri kalmış ülkelerdeki insanlara ücretsiz internet hizmeti sunmaktadır.²⁰¹

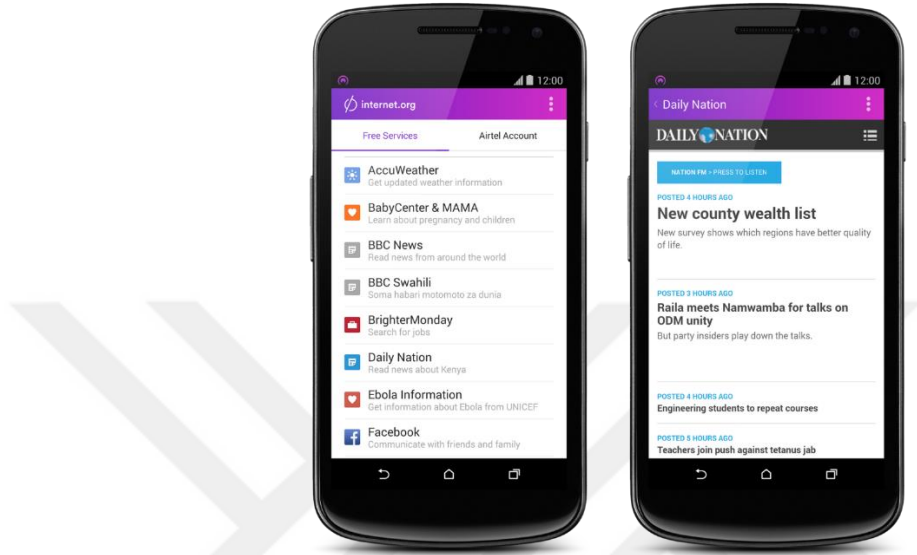
Internet.org projesiyle internete erişimi olmayan 5 milyar kişiye ücretsiz internet sağlanması planlanmıştır. Projede Ericsson, Nokia ve Samsung gibi teknoloji devleriyle iş birliği yapılmıştır. Internet.org ilk olarak Güney Afrika, Gana, Kenya, Tanzanya gibi Afrika'da başlatılmış sonrasında 17 ülkeye yayılmıştır. 3 kıtada hizmet veren

²⁰⁰ Michael Kwet, Çağın yeni tehdidi 'dijital sömürgecilik' oldu, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/cagin-yeni-tehdidi-dijital-somurgecilik-oldu/1540881>, (15.01.2020)

²⁰¹ Internet.org by Facebook, <https://info.internet.org/en/>, (16.01.2020)

internet.org Pakistan, Hindistan, Bangladeş ve Endonezya gibi yoğun nüfuslu ülkelerde de kullanılmaktadır.²⁰²

Görsel 19. Kenya'da Hizmete Sunulan Internet.Org Uygulamasından Görüntü

Kaynak: <https://about.fb.com/news/2014/11/internet-org-app-comes-to-kenya/> (13.01.2020)

Android uygulaması veya internet.org adresinden giriş yapılan projede kullanıcılar içerisinde Facebook, Messenger, Google arama ve Wikipedia'nın da bulunduğu ve bölgelere göre eklemelerin yapıldığı internet servislerine ücretsiz olarak bağlanmaktadır.²⁰³

2.7.2. Google Loon projesi

Google tarafından geliştirilen Project Loon ile erişilmesi zor coğrafyalara ücretsiz internet erişimi sağlanması amaçlanmıştır. 2013 yılında başlatılan proje ile Google'ın geliştirdiği özel donanımlı balonlar belirli güzergâhlarda uçurularak internet erişimi için gerekli altyapı havadan sağlanmaktadır.²⁰⁴

²⁰² Internet.org, Ağ Tarafsızlığı Suçlamalarına Rağmen Hız Kesmiyor, <https://www.digitaltalks.org/2015/08/04/internet-org-ag-tarafsizligi-suclamalarina-ragmen-hiz-kesmiyor/>, (16.01.2020)

²⁰³ Facebook, internet.org projesi ile ilk kez ücretsiz internet erişimi sunmaya başladı, <https://sosyalmedya.co/facebook-internet-zambiya/>, (13.01.2020)

²⁰⁴ Loon, https://www.youtube.com/channel/UC85vZzdL-PEn_5hl8_FDH0A, (13.01.2020)

Görsel 20. Loon Projesindeki İnternet Balonu

Kaynak: <https://newatlas.com/google-project-loon/27955/> (13.01.2020)

İlk testleri 2013 yılında Yeni Zelanda'da gerçekleştirilen proje temel olarak stratosfere gönderilen ve oradaki rüzgârlarla hareket ederek birbirinin yerini alan balonlardan oluşmaktadır. Merkezdeki ana sağlayıcıdan aldıkları internet sinyalini birbirlerine ilettikten sonra yeryüzündeki kullanıcıya iletmektedir.

Görsel 21. Loon Projesindeki İnternet Balonu

Kaynak: www.loon.com (13.01.2020)

Yerden yaklaşık 20 km yukarıda dolaşan balonlar yaklaşık 100 gün havada kalmaktadır. Enerjisini güneşten alan balonların iniş ve kalkışları Loon Kontrol Merkezi tarafından kontrol edilmektedir. Loon Project balonları, rüzgâr ve dünyanın dönüş hızı gibi faktörlerin etkisi hesaplanarak dünyanın çevresini tam tur dönüp Güney Amerika'dan Güney Afrika'ya gidip ardından tekrar Güney Amerika'ya dönecek şekilde programlanmıştır.²⁰⁵

Bu bağlamda Afrika özelinde olmak üzere gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin bulunduğu bölgeler ilkel dönemdeki kolonyalizm dönemindeki düzenin modern haline dâhil olmaktadır. Özellikle Afrika, kıtada yaşayanların ürettiği ve internet üzerinden yaptığı paylaşımlar ile veri sömürgeciliğine maruz kalmaktadır.²⁰⁶ Yasal olarak kişisel verilerin korunmasına yönelik yeterli korumanın olmadığı gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde yürütülen Loon project ve internet.org projeleri birer dijital sömürgecilik unsuru olarak varlık göstermektedir.

Ücretsiz internete erişimin odağındaki Afrika ülkelerinde bireylerin DNA başta olmak üzere biyometrik bilgileri, ekosistemler ve sosyolojik bilgiler sağlanan alt yapı için girilmesi zorunlu olan bilgiler aracılığıyla kolaylık toplanmaktadır.²⁰⁷ Tüm çalışmalar veri madenciliği için yapılırken dünyaya pazarlaması ise dijital dönüşüm ve bilinçlendirme için yapılan birer iyilik projesi olarak yapılmaktadır.

Hatta kıtanın veri madenciliğine olanak sağlayacak teknolojileri absorbe etmesi sıçrama/çağ atlama söylemiyle teşvik ediliyor. Örneğin Afrika'da insanlara sağlık taraması yapan, teşhis hizmeti sunan ve tedavi tavsiyelerinde bulunan “ücretsiz uygulamalar” yaygın olarak kullanılıyor.

Bu ve benzeri veriler bir taraftan mevcut yapay zekâ geliştirme süreçleri için birer test malzemesi olarak tüketilirken, toplanan verileri elinde tutan dijital sömürgeciler, ülke ve

²⁰⁵ Loon: The Technology, https://www.youtube.com/watch?v=mcw6j-QWGMo&feature=emb_title, (20.01.2020)

²⁰⁶ Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

²⁰⁷ Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

toplumlara nüfuz ederek kolaylıkla algı yönlendirmesi yapabilmektedir.²⁰⁸ Hatta eski sömürgecilikten farklı olarak dijital sömürgecilik ile kolonyalist devletler güdümündeki şirketler bireyler odağında kolonyalizm faaliyeti yürütülmektedir.

Bu noktada Loon ve internet.org projelerinin sahibi Google ile Facebook başta olmak üzere dijital şirketler ve uygulamalar; sahip oldukları bilgilerle, kendilerine mukavemet etme imkânı kısıtlı olan veya hiç bulunmayan Afrika ülkeleri başta olmak üzere faaliyet gösterdikleri yerlerdeki kullanıcılar üzerinde tıbbi, sosyolojik, ekonomik, ekolojik ve güvenlik gibi birçok alanda hakimiyet kurma yeteneği kazanmaktadır.²⁰⁹ Günümüzde sosyal medya uygulamalarının kullanımı düşünüldüğünde aslında dijital sömürgeciliğin sosyal medya ile yakın bir ilişki halinde olduğu sonucuna varılabilir.

2.8. Haber Örnekleri Üzerinden Kolonyalizm İncelemesi

Kolonyalizm faaliyetleri dünyada yaşanan dijital dönüşümden etkilenmiştir. Dijitalleşmede toplumları etkileyen ve en öne çıkan unsur sosyal medya ve dijital medya olmuştur. Kolonyalizm de sosyal medya ve dijital medyayı bir araç olarak kullanarak dijital kolonyalizme dönüşmüştür. Dijital medya ve sosyal medya ile yürütülen dijital kolonyalizm faaliyetlerine Facebook'un internet.org ve Google'ın Loon projesi en belirgin örnektir. Bu bağlamda bahsi geçen dijital kolonyalizm örnekleri dijital medya ve sosyal medya da haberleştirilerek kitlelere duyurularak yayılma faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Bu konuda dijital habercilik faaliyeti yürüten kuruluşlarda yer alan bazı haber örnekleri şu şekildedir;

²⁰⁸ Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

²⁰⁹ Eleonore Pauwels, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dünyadan-sesler/sömürgecilik-30-ilki-medenileştirme-ikincisi-kalkındırma-üçüncüsü-ise>, (17.01.2020)

2.8.1. Facebook internet.org projesi örnekleri

Haber Örneği - 1

A Facebook scheme to provide free internet access to people in developing nations has been suspended in Egypt.

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/technology-35204675> (13.01.2020)

BBC tarafından yayınlanan haberde Facebook'un internet.org projesini Mısır'da askıya aldığı duyurulmuştur. Projenin insanlara ücretsiz internet hizmeti sunmak için planlandığı bahsedilen haberde projenin Mısır'da 1 milyon kişinin ilk kez çevrimiçi olduğu ifade edilirken, 3 milyon Mısırlının da ücretsiz internet hizmetinden faydalandığı ifade edilmiştir. Haber genel anlamda internet.org projesi hakkında olumlu ifadeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Haber Örneği - 2

Kaynak: <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/digital-colonialism-threatening-global-south-190129140828809.html> (13.01.2020)

Al Jazeera tarafından yayınlanan haberde internet.org'a eleştirel bir yorum getirilmiştir. Internet.org projesini konu alan haberin başlığında mevcut durumun bir dijital sömürgecilik olduğu ifade edilmiştir. Haberde internet.org projesinin tarafsızlık ilkesini ihlal ettiği için Hindistan'da yasaklandığına yer verilmiştir. Dijital sömürgecilik konusunun da açıklandığı haber internet.org projesine eleştirel bir açıdan el almıştır.

Haber Örneği - 3

NTV CANLI İZLE FOTO GALERİ VIDEO GALERİ İstanbul 2°

SON DAKİKA TÜRKİYE EKONOMİ DÜNYA YAŞAM SPOR TEKNOLOJİ SAĞLIK SANAT EĞİTİM SEYAHAT

Facebook milyarlarca insana internet sağlayacak

Facebook, milyarlarca insana internet bağlantısı sağlayacak drone'un test uçuşunun başarıyla tamamlandığı duyurdu.

ntv.com.tr 27.09.2015 - 11:27

Twitter Facebook WhatsApp

Facebook medya devi oluyor

Facebook'tan yeni uygulama

Facebook, önümüzdeki yıllarda dünya üzerinde internet bağlantısı bulunmayan kimsenin kalmaması için harekete geçti.

Facebook'un yaklaşık 2 sene önce start verdiği "internet.org" isimli projesi kapsamında İnsansız Hava Araçları (Drone) dünyanın ulaşılabilen noktalarına internet erişimi götürecektir.

Üçüncü kez anne olan Milla Jovovich: O bizim mucize bebeğimiz

Kaynak: https://www.ntv.com.tr/teknoloji/uzaydan-uccretsiz-internet-saglayacak,dAWLN5fRyUWSi_QwlgSyJg (13.01.2020)

NTV tarafından yayınlanan haberde internet.org'un Afrika'ya uzaydan ücretsiz internet sağlayacağı ifade edilmiştir. Projenin teknik detaylarına da yer verilen haber genel anlamda proje hakkında olumlu tavır taşımaktadır.

Haber Örneği - 4

 GÜNDEM DÜNYA EKONOMİ SPOR ARENA VIDEO SEYAHAT KELEPÇEK

Haberler > Teknoloji Haberleri

Teknoloji Cihan Haber Giriş: 17.04.2015 - 09:43, Son Güncelleme: 17.04.2015 - 09:49

Brezilya ücretsiz internet için Facebook ile anlaştı

Brezilya hükümeti, düşük gelirli vatandaşlara ücretsiz internet sağlaması için Facebook ile anlaştı. Panama'nın başkentinde düzenlenen 7. Amerika Zirvesi'nde bir araya gelen Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff ve Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg, ortak bir projeye imza atmayı hedefliyor.

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/brezilya-uccretsiz-internet-icin-facebook-ile-anlasti-28758731> (13.01.2020)

Internet.org projesi Hürriyet tarafından yayınlanan haberde Brezilya'da kullanılması konusunda haberleştirilmiştir. Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in "Herkesin sosyal platformlarda yer edinme hakkının olduğuna inanıyoruz." ifadelerine yer verilen haberde Brezilya'nın Facebook kullanımında en popüler ülkelerden olduğu ifade edilmiştir. Haber genel anlamda internet.org projesi hakkında olumlu bir bakışta yazılmıştır.

Haber Örneği - 5

Milliyet Son Dakika Gündem Ekonomi Skorer Pembedar Cadde Q Menü

Zuckerberg'in çılgın projesi: Internet.org

Facebook'un kurarak tüm dünyanın hayatını bir anda değiştiren Mark Zuckerberg, yeni bir fikir daha ortaya attı. Zuckerber'in Internet.org fikri tüm kesimleri heyecanlandırdı.

internet.org — Her Birimiz. Her Yerde. Internet'e Bağlı.

Bunun için yeni bir gayret gerekecek.

Peki nedir bu internet.org ?

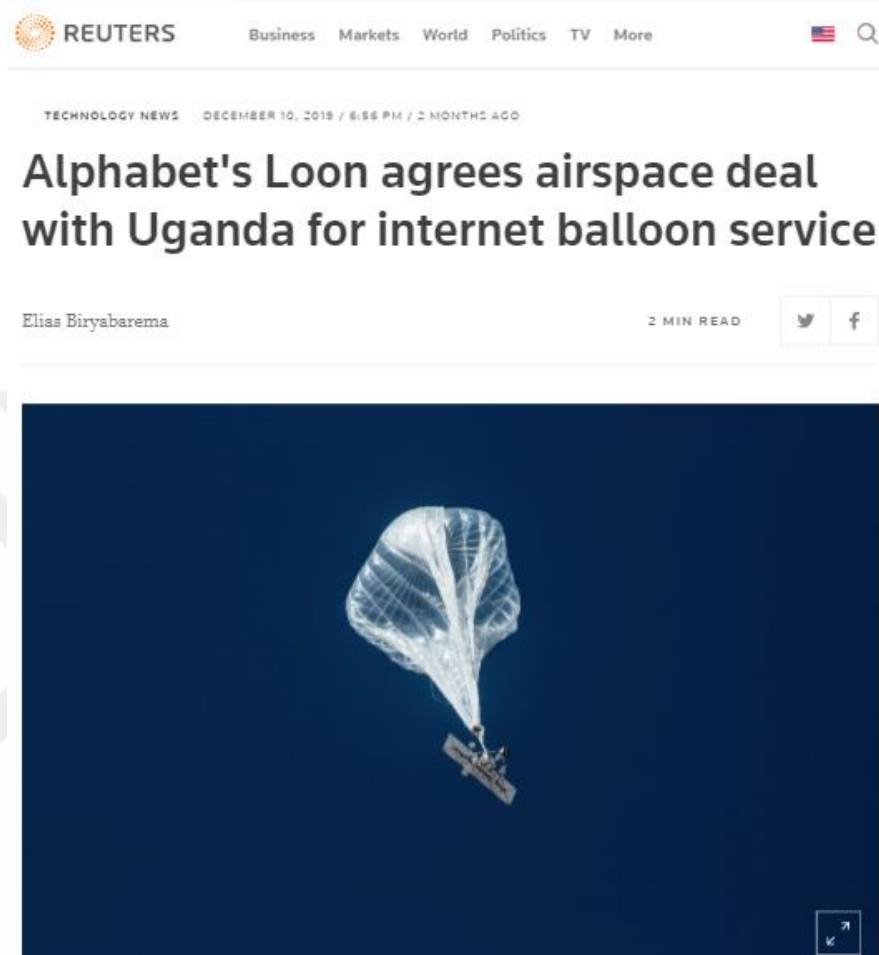
Mark [Zuckerberg](#), yeni fikrine göre interneti olmayan yerlere internet taşıyacak. Hiç kolay görünmeyen bu fikir bir çok dev firmanın ilgisini çekti. Öyle ki teknoloji devleri Nokia, Samsung, Ericsson, MediaTek, Opera ve Qualcomm , Zuckerberg'in bu fikrinden yana taraf oldu. 6 firma böylece [internet.org](#) projesine katkıda bulunmayı kabul etti.

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/zuckerberg-in-cilgin-projesi-internet-org-1752922>
(13.01.2020)

Milliye tarafından yayınlanan haberde Facebook'un internet.org projesi “çılgın proje” başlığıyla yer almıştır. Projenin kâr amacı gütmeyişi ve internet erişimi olmayan ülkelere sağlayacağı vurgulanarak internet.org hakkında genel bilgiler verilmiştir. Projenin sloganlarının da yer aldığı haberde internet.org projesi hakkında olumlu bir bakış açısı oluşturulmuştur.

2.8.2. Google Loon projesi örnekleri

Haber Örneği - 1

Kaynak: <https://www.reuters.com/article/us-alphabet-loon-focus/google-internet-balloon-spinoff-loon-still-looking-for-its-wings-idUSKCN1TW1GN> (13.01.2020)

Reuters tarafından yayınlanan haberde Google Loon projesinin testlerinin devam ettiğine yer verilmektedir. Haberde 2001 yılında projeye başlanıldığı ve Kenya’da test çalışmasının yürütüldüğü yer almaktadır. Son olarak ise projenin doğal afet ve yardım durumlarında internet ve 4G hizmeti sunmak için kullanılabileceği yer almaktadır. Haberde Loon projesi hakkında olumlu yorum yapılmıştır.

Haber Örneği - 2

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/technology-44886803> (13.01.2020)

BBC'nin Loon projesi hakkında yaptığı haberde teknik bilgilere yer verilerek Kenya'daki kırsal bölgelere internet erişimi getireceği belirtilmiştir. Kırsal bölgelerde internet bağlantısının büyük bir sorun olduğu belirtilecek projenin bu soruna çözüm getirebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca proje ile bölgede nüfusun çoğunluğun internet ihtiyacının mobil kapsama alınıyla giderildiği projeye oluşturulacak internet altyapısı kurulumuyla ekonomik yönde kar sağlanacağı da belirtilerek olumlu yorum yapılmıştır.

Haber Örneği - 3

Kaynak: <https://www.washingtonpost.com/technology/2019/07/05/googles-balloon-project-has-new-test-providing-internet-access-mountainous-villagers-kenya/13.01.2020>)

Washington Post'ta yer alan haber, "Kenya'daki 'dağlık köylülere' İnternet erişimi sağlama" başlığıyla Google'ın Loon projesini duyurmuştur. Haberde uzak yerlere ve doğal afet gibi durumlarda afet bölgelerine internet sağlamak için önemli bir girişim olduğu belirtilen projenin Peru'da da kullanıldığı vurgulanmıştır. Peru'da deprem sonrası hükûmetin balonla internet sağladığı örnek verilerek Loon projesinin kullanışlı olduğu mesajı verilip, olumlu yorum yapılmıştır.

Haber Örneği - 4

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/internet-balonlari-afrika-da-ucmaya-hazirlaniyor/1670233> (13.01.2020)

“İnternet balonları Afrika'da uçmaya hazırlanıyor” başlığıyla Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan haberde Loon projesinin Uganda hükümetiyle hava sahasını kullanmak için anlaşma imzaladığı ifade edilmiştir. Kenya'da da Loon projesinin hizmete başlayacağını belirtildiği haberde proje hakkında faaliyet gösterdiği ülkelerde tekelleşmeye yol açtığı iddiasına da değinilmiştir. Ayrıca Loon projesinin 2017 yılında Maria Kasırgası'nın vurduğu Porto Riko'da denendiği ve 100 bin kişiye internet hizmeti ulaştırdığı örneği verilerek genel bilgilendirme yapılmıştır.

Haber Örneği - 5

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com/bilim/201710231030714496-google-bedava-hizmet-balonu/>
(13.01.2020)

Sputnik'in yayınladığı haberde Loon projesinin ücretsiz olduğu "Google'ın bedava 'internet balonu' hizmete girdi" başlığıyla ifade edilmiştir. Maria kasırgası sonrası Porto Riko'da iletişimin sağlanmasında aktif olarak görev yaptığı belirtilen Loon projesinin internete erişimi olmayan dört milyar insana ve özellikle de erişimi zor coğrafyalara internet erişimi sağlamayı amaçladığı belirtilmiştir. Projenin teknik özelliklerinin yer aldığı haberde tanıtıcı bir videoda eklenmiş, proje hakkında olumlu bir anlatım sergilenmiştir.

Haber Örneği - 6

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/alphabet-project-loon-ile-100-bin-kisinin-internete-erisimi-saglandi-40643415> (13.01.2020)

Hürriyet tarafından yayınlanan haberde Loon projesinin sonuçlarından birisi “Google'ın balonu 100 bin kişiye internet ulaştırdı” başlığıyla duyurulmuştur. Haberde Loon projesinin Maria kasırgası sonrası Porto Riko’da 100 bin kişiye internet erişimi sağladığı belirtilmiştir. Loon projesinin yöneticilerinin mesajına da yer verildiği haberde genel anlamda proje hakkında olumlu bir dil kullanılmıştır.

2.9. Sosyal Medyanın Ekonomi Politikası

Toplumlarda güç sahipleri insanlığın tüm dönemlerinde bilginin üreticisi konumunda bulunmuştur. Bilginin üretimi ile dağıtımını güç sahiplerinin etki ve yetki alanları içerisinde tutularak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda geleneksel medya döneminde holdingleşen medya şirketleri ve kitle iletişim araçları toplumda güç sahibi konumunda

bulunanların sahipliğinde bir araya toplanmıştır. Dijital medya dönemiyle günümüzde ise internet teknolojisi başta olmak üzere özellikle sosyal medya platformları geçmişte olduğu gibi belirli ülkelerin ve güç odakların sahipliğinde bulunmaktadır.²¹⁰

Geleneksel dönemde medya üzerinden toplumlara propaganda yapılarak zihinsel anlamda kontroller yapılarak insanların kişisel fikirlerinden ziyade istenileni düşünmesi sağlanmaktaydı. Bu bağlamda geleneksel medyadaki televizyon, gazete ve radyo gibi yayın araçlarının mülkiyeti parasal gücü elinde bulunduran yapıların elinde bulunmaktaydı.

Dijital medya, geleneksel medyada olduğu gibi kapitalist düzende yer alan endüstriyel bir sektördür. Dijital medyada ortaya çıkan ürünler kâr sağlayan materyallerdir. Kapitalist düzende üretim sistemi “piyasadaki malların değişimi, kârın üretimi, sermaye birikimi, üretim araçları ve güçleri” gibi ilişkileri kapsamaktadır.²¹¹ Dijital medya dönemine bakıldığında internet, kapitalist bir karaktere sahiptir. Kapitalist düzende ekonomik anlamda güç sahibi şirketler; işgücü, hammadde ve üretim sistemini sağlayan ekipmanları ortaya çıkarılacak ürünlerden kazanç sağlamak amacıyla satın alırlar. Benzer durum internet için de geçerlidir. Büyük şirketler elde edecekleri kazançlara göre satın dijital satın almalar gerçekleştirmektedir.²¹²

Geleneksel medya döneminde olduğu gibi dijital medya döneminde de satın almalar ve tekel oluşturma amacı güdüldüğü görülmektedir. Google ve Facebook başta olmak üzere dijital medyada şirketleri kendilerine rakip olabilecek teknoloji ve dijital medya odaklı şirketleri satın almaktadır. Günümüzde dijital teknoloji alanında Facebook, Google, Microsoft ve Time-Warner gibi ABD merkezli kuruluşların etkisi görülmektedir.²¹³ We Are Social’in 2020 verilerine göre dünyanın en çok kullanılan arama motoru Google olurken, dünyanın en çok kullanılan sosyal medya platformu olarak Facebook dikkat çekmektedir.²¹⁴ 2019 yılı verilerine göre dünyanın en değerli üçüncü markası konumunda 143 milyar dolar değeri ile Google bulunurken, yedinci

²¹⁰ Nazife **Güngör**, İletişim Kuramlar Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.

²¹¹ Berna **Berkman**, *Teknoloji Söylemi ve Yeni Medyanın Ekonomi Politikası*, Erciyes İletişim Dergisi , 3 (3), 2014, s.46.

²¹² Christian **Fuchs**, *Social Media A Critical Introduction*, Sage Publications, London 2014, p.101.

²¹³ Berkman, s.48.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. <https://wearesocial.com/digital-2020>, (20.05.2020).

sırada da 83 milyar dolar değeri bulunan Facebook yer almaktadır.²¹⁵ Dünyanın en zengin insanları listesinin ilk sıralarında yer alan Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in sahip olduğu konumu, Facebook'un toplumsal bilgiyi tekel haline getirmesi ile açıklanabilir. Facebook'un değerinin yüksek olması kaliteye sahip olması veya çalışanlarını çok fazla çalıştırmamasından kaynaklanmamaktadır. Facebook'tan çok daha fazla imkan sağlayan platformlar olmasına rağmen dünyadan halen en çok tercih edilen sosyal medya platformu olmasının nedeni *toplumsal bilgi* olarak nitelenen ve geniş bir alanda bilgi sağlayarak tüm alanları kapsayan tekel konumunda bulunmasıdır.²¹⁶

Nicholas Garnham'a göre geleneksel medyada ortaya koyulan çalışmalar birer üründür. Aynı durum dijital medya için de geçerlidir. Garnham'a göre sosyal ağlar başta olmak üzere dijital medya üzerinden gerçekleştirilen ticaret şekillerine göre değil, üretim ihtiyacına göre oluşmaktadır.²¹⁷ Robert W. McChesney ise dijital medya dönemiyle birlikte medyadaki tekelleşmenin biteceği iddialarını eleştirmektedir. McChesney, içerisinde sosyal medyanın da büyük öneme sahip olduğu internet teknolojisini dünya tarihindeki en büyük tekel üreticisi olarak nitelemektedir.²¹⁸ Dan Schiller dijital teknoloji alanında ABD'nin dünya çapında yönetmen konumunda bulunduğunu ifade etmektedir. Schiller, ABD'nin internet teknolojisini ve sonrasında gelen süreci şekillendirdiğini, bu şekillendirmeyi de merkezi kendi ülkesinde bulunan dijital teknoloji şirketlerinin haklarını gözeterek gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir. Küresel sermayeler dijital teknoloji ile günümüzde sınır ötesi ürün zinciri koordinasyonu, yüksek teknolojiye dayalı finansı sürdürme ve daha çok pazarlama için daha çok veri toplama gibi faaliyetler yürütmektedir.²¹⁹

Sosyal medya başta olmak üzere günümüzde iletişim teknolojisini yöneten merkez ülke konumundakiler etkisi altına aldıkları bölgelerde bilgi ve iletişim alanında bağımlılık oluşturmaktadır. Bu bağımlılık ile dünya çapında şirketler için yeni bir sömürü sistemi

²¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.brandingturkiye.com/dunyanin-en-degerli-500-markasi-2019-tam-liste/>, (20.05.2020).

²¹⁶ Slavoj **Zizek**, *The revolt of the salaried bourgeoisie*, London Review of Books, 34 (2), 2012, p.9-10.

²¹⁷ Berkman, s.46.

²¹⁸ Robert W. **McChesney**, Digital disconnect: How capitalism is turning the Internet against democracy, <https://www.mediaed.org/transcripts/Digital-DisconnectTranscript.pdf>, (15.05.2020).

²¹⁹ Dan **Schiller**, *Devlet Mobilizasyonun Ekonomi Politikası ve Siber Uzamda Birikimin Hareketliliği Açısından Rosa Lüksemburg'un İnterneti*, Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s.186.

ortaya çıkmaktadır. Bilgiye ve iletişime sürekli olarak erişmek isteyen bağımlı ülkeler, dünya çapında hizmet veren teknoloji ve dijital medya şirketlerinin dayattığı maddi ve manevi tüm unsurları kabul edecek konuma gelmektedir. Bu bağımlılığı oluşturan dünya çapındaki şirketler sahip oldukları hizmet gücü ile kendi düşüncelerini de geniş coğrafyalara yaymaktadır. Bu açıdan kapitalist düzen yeni dönemde sosyal medya başta olmak üzere yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla mevcut sistemin yeniden üretiminin gerçekleşmesini sağlamaktadır.²²⁰

²²⁰ Levent **Yaylagül**, “Bilgisayar ve İnternetin Ekonomi Politikası”, Global Media Journal Turkish Edition , 4 (7), 2013, s.233.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖMÜRGE ARACI OLARAK DİJİTAL MEDYA VE HABERCİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada yeni iletişim teknolojileriyle dönüşüme uğrayan habercilik, sosyal medya ile kolonyalizm arasındaki ilişki ve dijital haber üretim sürecinde kolonyalizmin etkisi hakkında dijital habercilerin bakış açılarının farklı temalar çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada araştırılan birey veya grup hakkında ulaşılan sonuç niteliğindeki verilerin sayılamayan, kişisel tecrübelerle dayalı ve yoğun bir öznelliği barındıracak olması durumunda tercih edilebilecek nitel araştırma metodolojisi kullanılmıştır.²²¹ Araştırmada Creswel'in sosyal, davranışsal ve sağlık bilimleri literatüründe en sık rastlanan nitel araştırma yaklaşımları olarak nitelediği anlatı araştırması, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum incelemesi²²² yaklaşımlardan fenomenolojinin kullanılması tercih edilmiştir.

3.1.1. Fenomenolojik-Yorumlayıcı Nitel Araştırma

Fenomenoloji, belirli bir konudaki durumun varlığını katılımcıların düşüncesine ve tecrübelerine dayanarak incelemektedir. Fenomenoloji bir bilim dalı olarak ilk defa Edmund Husserl'in öncülüğünde yirminci yüzyılın başlarında etkin olmuştur.²²³ Fenomenoloji hem yirminci yüzyıl felsefesi hem de nitel çalışma türüdür.

²²¹ Belkıs **Kümbetoğlu**, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s.44.

²²² John W. **Creswell**, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013, s.11.

²²³ Melanie A. **Jasper**, *Issues in Phenomenology for Researchers of Nursing*, Journal of Advanced Nursing, 19(2), 1994, p.310.

Fenomenolojinin felsefesi deneyimin kendisine ve bir faktörün deneyimi bilinçliliğe dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir.²²⁴

Fenomenolojide sadece bir gerçek yoktur. Gerçeklik zamana ve kişilerin olaylara yüklediği anlamlara göre farklılık gösterebilir.²²⁵ Fenomenolojik çalışmalarda kişilerin kavram ya da fenomenle ilgili yaşadığı deneyimler tanımlanmaktadır. Araştırmalarda fenomeni deneyimleyen belirlenmiş kişilerin ortak özelliklerini bulmak amaçlanmaktadır. Fenomenolojinin temel olarak ortaya çıkarmaya çalıştığı kişisel tecrübeleri genele aktararak bir açıklama oluşturmaktır.²²⁶ Bahsi geçen kişisel tecrübeler uyku sorunu, ötekileştirilme veya bir cerrahın kalp ameliyatına dayanması gibi fenomen olabilir. Fenomen belirlendikten sonra araştırmacılar bu konuda deneyime sahip olanlara ulaşarak veri elde eder. Toplanan veriler bütün kişilerin tecrübelerinin özünü ifade eden ve *neyi, nasıl* deneyimlediklerini anlatan bütüncül bir betimleme ortaya koymaktadır. Kişilerin aynı şartlar altında aynı konuyu farklı şekillerde anlamlandırması fenomenolojik araştırmaların temelini oluşturmaktadır.²²⁷

Fenomenolojik araştırmaların temel karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Bu çalışmalarda tek bir kavram ya da fikrin anlatıldığı bir fenomene dikkat çekilmektedir. Fenomeni deneyimleyen bir grup ile bu tür çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Çalışmalardaki gruplar büyüklüğü 3-4 kişi ile 10-15 kişi arasında ve heterojen bir yapıda olmalıdır. Fenomenolojinin gerçekleştirilmesinde esas görüşler hakkındaki tartışmalardır. Bu tartışmalar kişilerin tecrübelerini ve fenomen hakkında hem öznel hem de diğer katılımcılarla hangi anlamda ortak ifadelerle sahip olduklarını ortaya koyar. Fenomenolojinin bazı çeşitlerinde, araştırmacı fenomenle ilgili şahsi tecrübelerini münazara ederek kendisini çalışmanın dışında tutmak için ayrıç içerisine alır. Ancak bu tip durumda araştırmayı yapan tamamen çalışmanın dışında kalmaz.²²⁸

Fenomenolojide veri toplama, fenomeni tecrübe eden kişilerle yapılan mülakatlar ile gerçekleştirilir. Bu durum genel olmakla birlikte bazı istisnaları da içermektedir. Bazı

²²⁴ Sharan B. **Merriam**, Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, Nobel Kitap, İstanbul 2018, s.24.

²²⁵ Amedeo P. **Giorgi** and Barbro M. **Giorgi**, “*Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design*”, The Descriptive Phenomenological Psychological Method, American Psychological Association, Washington 2003, p.27.

²²⁶ Max van **Manen**, *Researching lived experience*, State University of New York Press, New York 1990, p.177.

²²⁷ Creswell, s.77.

²²⁸ Creswell, s.78.

çalışmalarda şiir, gözlem ve belgeler gibi farklı veri kaynakları da kullanılmaktadır. Analiz ise dar kapsamlı olarak başlayıp geniş kapsama doğru ilerlemektedir. Nihayetinde kişilerin neyi, nasıl tecrübe ettiklerine detaylı şekilde betimleyen bir süreç izlenmektedir. Fenomenoloji, kişilerin *neyi, nasıl* tecrübe ettiğini destekleyen ve bu tecrübelerin özünü tartışarak sona ermektedir. Bahsedilen öz, fenomenolojik çalışmanın sonucu mahiyetindedir.²²⁹

Fenomenolojinin yorumlayıcı ve deneysel olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Yorumlayıcı fenomenolojide araştırmacılar öncelikle fenomene yönelerek yaşanmış tecrübenin doğasını oluşturan esaslar üzerine derinlemesine düşünürler. Bunun yanı sıra araştırma konusuyla bağlantı kurarak çalışmanın bölümlerinin tamamını kapsayacak bir denge ile fenomenle ilgili bir betimleme yaparlar.²³⁰

Deneysel, aşkın²³¹ fenomenolojide ise araştırmacılar kendi yorumlarını daha az yaparak katılımcıların tecrübelerini daha çok betimlerler. Bu türde araştırmacılar kendi kişisel deneyimlerini bir kenara bırakarak katılımcıların ifadelerine odaklanırlar.²³² Bu doğrultuda çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji ile dijital habercilerin, sosyal medya ile habercilik bağlantısını ve kolonyalizmin dijitalleşmesiyle haber üretim sürecindeki etkilerini nasıl ilişkilendirdiğini anlamak için önemli bir yöntem olarak kullanılmıştır.

3.1.2. Veri Toplama Tekniği

Veri toplama, araştırmadaki sorunlara çözüm getirebilmek amacıyla nitelikli bilgi elde etmeyi hedefleyen faaliyetlerdir.²³³ Nitel araştırmalarda kişilerin veya grupların davranışları sadece esnek ve bütünlük içeren yaklaşımlarla yeterli düzeyde anlaşılabilir. ²³⁴ Bu amaçla kişilerin görüşlerini ve mevcut durum karşısında geliştirdikleri davranışların yapısını birden fazla boyutta ele alan, kişiler veya gruplardaki etkisini ayrıntılı inceleyen nitel araştırma dijital haberciler üzerine yapılan bu araştırmada daha somut verilere ulaşmayı sağlayacağı düşünülmüştür.²³⁵ Nitel veri

²²⁹ Creswell, s.79.

²³⁰ Creswell, s.80.

²³¹ Aşkın: Her şeyin ilk kez karşılaşılıyormuş gibi yeni bir şekilde algılanması.

²³² Clark **Moustakas**, *Phenomenological research methods*, Sage Publications, California 1994, p.34.

²³³ Creswell, 146

²³⁴ Ali **Yıldırım** ve Hasan **Şimşek**, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s.38.

²³⁵ Burak **Mil**, *Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme*, Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme, Detay Yayıncılık, Ankara 2007, s.7.

toplarken araştırmacılar çalışmaya katılmak için bir mekânı ya da kişileri ele alabilmektedir. Araştırmacılar mülakatlar, gözlemler, dokümanlar ve görsel/işitsel materyaller ve literatürden ortaya çıkan formlar gibi farklı veri toplama araçlarını tekil veya çoklu kullanarak bilgi toplarlar.²³⁶ Nitekim bu araştırmada veriler dijital habercilerle mülakat yapılarak elde edilmiştir.

Nitel araştırmalarda en çok tercih edilen veri toplama yöntemi mülakattır. Mülakatlar araştırmanın amacına göre katılımcılar ile gerçekleştirilen sohbetlerdir. Nitel araştırmada veri toplarken mülakat sürecinde yüz yüze, telefon ve e-posta gibi dijital unsurlar kullanılmaktadır.²³⁷ Bu doğrultuda çalışmada mülakatlar yüz yüze görüşmenin yanı sıra e-posta, Twitter ve WhatsApp gibi çevrimiçi platformlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen mülakatlar çalışmanın amacına göre *yapılandırılmış*, *yarı yapılandırılmış* ve *yapılandırılmamış mülakatlar* olarak üç türe ayrılmaktadır.²³⁸ Yapılandırılmış mülakatta araştırmacı tarafından katılımcılara yöneltilecek sorular ve sıraları önceden belirlenir. Bu türde görüşme, yazılı bir araştırmanın sözel biçimidir. Yarı yapılandırılmış mülakatta katılımcıya yöneltilecek sorular esnek bir yapıdadır. Genellikle katılımcıların tamamından öne çıkan yanıtlar alınmaktadır. Görüşmenin büyük bir kısmı açıklığa kavuşması arzulanan sorulardan oluşur. Bunun yanı sıra görüşmede önceden belirlenmiş detay konulara yönelik sorular yer almaz. Yapılandırılmamış mülakatta ise katılımcılara açık uçlu sorular yöneltir. Açıklayıcı özelliği bulunmasının yanı sıra bu tür daha çok sohbet tarzında gerçekleşmektedir. Bu tür mülakatlar araştırmacının katılımcılar hakkında yeterli düzeyde bilgiye erişemeyeceği durumlarda kullanılmaktadır.²³⁹ Bu bilgiler ışığında araştırmada kullanılacak mülakat türü, *yarı yapılandırılmış mülakat* olarak belirlenmiştir. Mülakatların bireysel olarak *uzman* olarak nitelendirilebilecek dijital habercilik faaliyeti yürüten gazeteciler ile gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

Araştırmada katılımcılar için hazırlanan görüşme formları yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinin temel özellikleri esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada yorumlayıcı

²³⁶ Creswell, 177

²³⁷ Creswell, 147.

²³⁸ Judith **Green** and Nicki **Thorogood**, *Qualitative Methods for Health Research*, Sage Publications, London 2004, p.79-80.

²³⁹ Merriam, s.87.

fenomenolojik araştırma tekniği kullanılarak kişilerin deneyimleri, bilgileri ve bakış açılarını tespit etmeyi hedefleyen sorular öncelikli olarak katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılara sunulan form hazırlanırken çalışma hakkında kısa tanıtımı yapılmış ve kişisel bilgilerin saklı kalacağına yönelik beyan verilmiştir. Sorular temel olarak demografik konulara yönelik başlamış ardından esas konuya yönelik devam etmiştir. Tabloda görüleceği üzere katılımcılara yöneltilen sorular 3 ana tema ve bu temaların altında yer alan toplam 8 alt başlık altından şekillenmiştir.

Tablo 3. Soruların Belirlenmesinde Esas Alınan Ana Temalar

1. Dijital Habercilerin Genel Özellikleri	i. Dijital Dönemde Habercilik ii. İnternet ve Sosyal Medya
2. Haber Aracı Olarak Sosyal Medya	iii. Sosyal Medya Haberciliği iv. Güvenilirlik
3. Dijitalleşmeyle Kolonyalizmin Dönüşümü	v. Kolonyalizmin Geçmişi vi. Dijital Medya ve Kolonyalizm İlişkisi vii. Dijital Kolonyalizm viii. Haber Süreçlerinde Dijital Kolonyalizm

İyi veri toplamanın temel unsuru, iyi soru sormaktır. İyi soru sormak için ise tecrübe gerekmektedir. Pilot mülakatlar, soruları denetlemek için önem teşkil etmektedir. Bu mülakatlar, aynı zamanda hangi sorunun şaşırtıcı, hangi sorunun tekrar ele alınması gerektiğini, hangi sorunun gereksiz olduğunu araştırmacıya yansıtır.²⁴⁰ Bu bağlamda araştırma kapsamında katılımcılara yöneltililecek soruların pilot uygulaması üç dijital haberci ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama neticesinden alınan yanıtlara göre sorulara son hali verilmiştir.

3.1.3. Araştırma Sahası

Araştırmadaki problemlerin yanıtlanmasıyla ilgili olan kişi, nesne ve olguların oluşturduğu yapıya evren ya da araştırma sahası denir. Araştırma sahası, araştırmacının çalışmasına yönelik belirlediği temel şartlara uygun olan grupları ifade etmektedir. Araştırmanın problemine yanıt verebilecek bütün evrenin çalışmaya dâhil edilmesi *tam*

²⁴⁰ Merriam, s.92-93.

sayım olarak ifade edilmektedir.²⁴¹ Zaman ve finansman anlamında sınırlılıkların bulunması nedeniyle tam sayım araştırmaların çoğunluğunda uygulanamaz. Bu durumda araştırma evreninde bulunan; özellikleri ve problemler karşısındaki yanıtlarıyla evreni yani araştırma sahasını yansıtan *altkümelerden* (örneklem) bilgi toplanmaktadır. Araştırmalarda bilgileri araştırma sahasının tamamının yerine, seçilen bir örneklemden elde etme hem ekonomik açıdan hem de zamansal açıdan büyük bir avantaj sağlamaktadır.²⁴² Bu doğrultuda çalışmada araştırma sahası Türkiye’de internet, sosyal medya ve mobil teknolojiler aracılığıyla yayın faaliyeti yürüten ulusal ve uluslararası kuruluşlarda aktif olarak haberciler olarak belirlenerek 20 kişi örneklem yöntemlerinden amaçlı örnekleme göre seçilmiştir.

3.1.4. Araştırma Grubu

Araştırmaların en önemli unsuru örneklem seçimidir. Araştırmacılar neyi, nerede, ne zaman ve kimi gözlemleyeceğini veya kiminle görüşeceğini seçmelidir. Örneklem yöntemi ise *olasılıklı örnekleme* ve *olasılıklı olmayan* örnekleme şeklinde iki türden oluşmaktadır.²⁴³ Nitel araştırmalar genel olarak amaçlı bir şekilde belirlenmiş az örneklemle yürütülmektedir. Nitel çalışmalarda örneklem tek bir kişi ya da küçük gruplara odaklanırken, nicel araştırmalar amaçsız olarak rastgele seçilmiş ve daha geniş grupları kapsayan örneklemle odaklanmaktadır.²⁴⁴ Bu araştırmada örneklem olarak olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden *amaçlı örnekleme* (kasti örnekleme) seçilmiştir. Amaçlı örneklemede denekler, araştırma evreninin özelliklerine ve çalışmanın hedefine göre araştırmacı tarafından seçilir. Amaçlı örneklemede araştırmacı evreni temsil ettiğini, evrenin tipik bir örneği ve çalışmanın problemlerine cevap verebileceği düşünülen alt grubu örneklem olarak seçmektedir. Örneklem olarak rastgele bir seçim bu türde yapılmamaktadır.²⁴⁵

Araştırma dijital haberciler olarak nitelendirilen bir meslek grubuna odaklanması sebebiyle örneklem seçimi dar ve belirli bir çevrede şekillenmiştir. Bu açıdan evrenin bütününde yani Türkiye’de internet, sosyal medya ve mobil teknolojiler aracılığıyla

²⁴¹ Nan **Lin**, *Foundations of social research*, McGraw-Hill Education, New York 1976, p.146.

²⁴² David de **Vaus**, *Surveys In Social Research*, Routledge Press, Abingdon 2013, p.60.

²⁴³ Merriam, s.76.

²⁴⁴ Anselm **Strauss** and Juliet **Corbin**, *Basics Of Qualitative Research Techniques*, Sage Publications, New York 2014.

²⁴⁵ Remzi **Altunışık**, Recai **Coşkun** ve Engin **Yıldırım**, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2007, s.128-132.

yayın faaliyeti yürüten ulusal ve uluslararası kuruluşlarda aktif olarak habercilerden 20 kişi örneklem yöntemlerinden amaçlı örneklemeğe göre seçilmiştir. Örneklem grubu, dijital medya unsurlarıyla habercilik faaliyeti yürüten muhabir, editör, mütercim, prodüktör ve içerik yöneticisi gibi farklı görevlerde bulunan habercilerden oluşturulmuştur. Katılımcılardan 9'u Türkiye'deki uluslararası haber kuruluşlarında görev alırken, 11'i ulusal haber kuruluşlarında çalışmaktadır. Katılımcılara yapılan gizlilik beyanı gereği aşağıdaki tabloda kişilerin isimlerinin yerine *dijital haberci* anlamında "DH" kısaltması kullanılarak numaralandırma yapılmıştır. Görüşmeciler tabloda görüldüğü gibi 4-20 yıl arasında meslek tecrübesine sahip kişilerden oluşmaktadır. Dijitalleşmenin son yıllarda medyada kendini göstermesi nedeniyle eski dönemde faaliyet gösteren habercilerin de yeni dönemdeki durumlarını anlamak bu tercihin sebeplerinden olmuştur. Katılımcıların cinsiyet dağılımı 9 kadın, 11 erkekten oluşmaktadır. Görüşmecilerin tamamının eğitim durumu lisans düzeyindedir. Bunun yanı sıra 6 kişi yüksek lisans mezunu olarak yer almaktadır.

Tablo 4. Dijital Habercilerin Yaşları ve Mesleki Tecrübeleri

	Yaş	Cinsiyet	Tecrübe	Eğitim Durumu	Görevi
DH1	33	Erkek	8 yıl	Yüksek Lisans	İçerik Müdürü
DH2	33	Kadın	10 yıl	Yüksek Lisans	Muhabir
DH3	28	Erkek	5 yıl	Lisans	Haber Editörü
DH4	38	Erkek	15 yıl	Lisans	Yazı İşleri Müdürü
DH5	33	Erkek	11 yıl	Lisans	Kıdemli Editör
DH6	34	Erkek	15 yıl	Yüksek Lisans	Temsilci
DH7	39	Erkek	16 yıl	Lisans	Haber Görüntülü İçerikler Editörü
DH8	27	Kadın	4 yıl	Yüksek Lisans	Muhabir
DH9	31	Kadın	13 yıl	Lisans	Muhabir
DH10	41	Kadın	11 yıl	Lisans	Mütercim Spiker
DH11	44	Erkek	20 yıl	Lisans	Editör
DH12	38	Kadın	10 yıl	Lisans	Mütercim Spiker
DH13	38	Erkek	13 yıl	Yüksek Lisans	Prodüktör
DH14	37	Kadın	11 yıl	Lisans	Haber Editörü
DH15	36	Erkek	11 yıl	Lisans	Editör
DH16	41	Kadın	16 yıl	Lisans	Prodüktör
DH17	28	Erkek	5 yıl	Yüksek Lisans	Haber Prodüktörü
DH18	40	Kadın	11 yıl	Lisans	Editör
DH19	39	Kadın	10 yıl	Lisans	Prodüktör
DH20	35	Erkek	10 yıl	Lisans	Muhabir

3.1.5. Araştırmanın Veri Analizi

Veri analizi; araştırmacının elde ettiği verileri düzenlemesi, analiz birimlerine göre kategorilendirmesini yaptığı, biçimleri ortaya çıkararak önemli değişkenleri tespit ettiği ve hangi bilgileri çalışmaya yansıtacağına karar verdiği bir süreçtir. Nitel veri analizi yapan araştırmacılar, elde ettikleri verilerden yola çıkarak saklı kalan bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışırlar. Bu açıdan nitel veri analizi, sayısal gerçekler üzerimden ilerleyen nicel veri analizi yöntemlerinden farklı bir yöntemdir.²⁴⁶

Bu araştırmada nitel veri analizi uygulanırken Creswell'in²⁴⁷ belirttiği veri analiz sarmalı uygulanmıştır. İlk olarak dijital habercilerin izni doğrultusunda gerçekleştirilen görüşmelere kaydedilmiştir. Ardından ifadeler korunarak ve kod isimler verilerek dijital ortamda dosyalanmıştır. Görüşmelere ait dokümanlar tekrar kontrol edilerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler, anlamlı şekilde bölümlere ayrılarak her bölümün anlamlı ifadesine ulaşılmıştır. Tanımlayıcı kodların model kodlarla ifade listesi oluşturulmuştur. Tematik kodlama yapılarak geçici olarak önceden oluşturulan temaların geçerliliği kontrol edilmiştir. Bu durum sonrasında ortaya çıkan temaların araştırma verilerini anlamlı şekilde açıklayabilme düzeyi kontrol edilmiştir. Benzerliklere ve farklılıklara göre temalar düzenlenerek, konuyla alakası olmayan ifadeler ayrıştırılmıştır. Kod, kategori ve temaların son hali şekillendirilerek verilerin sunumu gerçekleştirilmiştir.

3.1.6. Güvenilirlik ve Geçerlik

Güvenirlik, araştırmada kullanılan ölçme araçlarının farklı ölçümlerde benzer sonuçlar elde edilmesi veya araştırma konusu tekrarlandığında benzer bulguların elde edilme oranıdır. Araştırmalarda yapılan ölçmelerde tesadüfen karşılaşılabilecek hatalı sonuçları azaltan ve farklı ölçümlerde benzer sonuçlar veren ölçme aracı güvenilirliktir.²⁴⁸

Güvenirliği temelini üç unsur oluşturmaktadır. İlk unsur bulgulardaki değişmezliktir. Araştırmada bir ölçümün hangi oranda kararlı olduğu ve zamana göre nasıl değişeceğini tanımlamaktadır. İkinci unsur iç güvenilirliktir. Araştırmada ölçeği oluşturan

²⁴⁶ Robert C. **Bogdan** and Sari Knopp **Biklen**, *Qualitative Research for Education: Introduction and Methods*, Allyn and Bacon, Boston 1992.

²⁴⁷ Creswell, s.182.

²⁴⁸ Muzaffer **Sencer** ve Yakut **Sencer**, *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Türkiye ve Orta Doğu Amma İdaresi*, Ankara 1978, s.512.

değişkenlerin kendi arasında çakışmaması gerekmektedir. Son unsur ise gözlemcilerin birbiri arasındaki tutarlılıktır. Araştırmada gözlemciler, bulguları kaydederken ve kategorilere ayırırken kararlı olmalıdır.²⁴⁹ Araştırmada sağlam bilgilere ulaşmak için sadece ölçme aracının güvenilir olması yeterli olarak kabul edilmemektedir. Araştırma ölçümlerinin güvenilirliğinin yanı sıra geçerli de olması gerekmektedir. Araştırma araçlarının geçerli olabilmesi için ise çalışmanın konusuna uygun olması ve gerçekten ölçülmek istenen olaya odaklanması gerekmektedir.²⁵⁰

Güvenilirlik ve geçerlik, türüne bakılmaksızın araştırmalarda kavramsal çerçevenin oluşması, veri toplama süreci, analiz aşaması, yorumlamaların yapılması ve bulguların sunulması aşamalarının tamamını ilgilendirmektedir. Nicel çalışmalarda temel kuralların uygulandığına dair okuyucular ikna edilmek zorundadırlar. Ancak nitel çalışmalarda ortaya çıkarılan sonucun akla yatkın ve makul olduğuna yönelik betimlemeler okuyucuya sunulabilmektedir. Aynı zamanda nicel çalışmalarda değişkenler dünyası ve durağan haldeki kişiler bulunurken nitel çalışmalarda çeşitli hal ve durumlarda aktif insanlar tanımlanmaktadır. Nitel araştırmalarda keskin çizgilerin yerine araştırmacılar, deneyimleri ve bu deneyimlerin yorumlarıyla açıklamalarını yapmaktadır. Yorumlar nedeniyle bu araştırmalarda tekrarlanan ölçümlerle güvenilirlik elde etmek mümkün değildir.²⁵¹ Bu amaçla çalışmada örneklem seçimi gerçekleştirilirken farklı kurumlarda ve farklı unvanlarda görev yapan dijital haberciler belirlenerek saha çeşitliliği sağlanmıştır. Çeşitlilikle beraber yeteri sayıda veri sağlanacak sayısına erişene kadar verilerin analizi sürdürülmüştür. Çalışmanın geçerlilik stratejisi olarak ise *katılımcı doğrulaması* belirlenmiştir. Katılımcı doğrulaması, araştırmacılar tarafından yöntemlerini destekleyen kanıtlar ortaya koymak için kullanılmaktadırlar. Nitel araştırma yapan kişiler, verileri ya da belirsiz yorumları sahiplerinin bir kısmına geri bildirerek makul olup olmadıkları yönünde görüş alarak bilgiye katılımcı doğrulaması uygulamakta ve bulgularına geçerlilik kazandırmaktadır.²⁵²

²⁴⁹ Alan **Bryman**, "Qualitative Research on Leadership: A Critical but Appreciative Review", The Leadership Quarterly, 15(6), 2004, p.71.

²⁵⁰ Merriam, s.203-206.

²⁵¹ Merriam, s.200-203.

²⁵² Merriam, s.221.

3.2. Araştırma Bulguları

Çalışmada bulgular, katılımcılara yöneltilecek soruların oluşturulması aşamasında belirlenen üç ana tema ve temaların altında yer alan kategoriler şeklinde ortaya konacaktır. Bu bağlamda ilk olarak dijital habercilerin genel özellikleri; dijital dönemdeki habercilik ve habercilerin internet ile sosyal medya ilişkisine dair temel bulgular çerçevesinde sunulacaktır. Ardından sosyal medyanın haber aracı olarak kullanımı, dezenformasyon ve güvenilirlik konuları katılımcıların tecrübeleri ışığında ele alınacaktır. Son olarak ise kolonyalizmin günümüzde varlığı, dijital yansımaları, dijital kolonyalizm projelerine bakış açısı ve dijital haber süreçlerinde kolonyalizm etkisi üzerine katılımcılardan elde edilen veriler irdelenecektir. Araştırma bulguları, bazen konuyu yansıtır nitelikte olduğundan kısa şekilde, bazen de sahayla ve tecrübeyle bağlantılı olduğu için katılımcıların yanıtlarının tamamının yer aldığı şekilde bölümlerde yer almıştır.

3.2.1. Dijital Habercilerin Genel Özellikleri

Bu temada katılımcılara iki alt kategoride toplamda altı soru yöneltmiştir. Katılımcıların sosyal medya ve internet ile olan ilişkilerinin tespitiyle ilgili olan ilk kategorideki sorular dijital habercilerin sosyal medya kullanım durumlarına, sosyal medya kullanıcısı olarak deneyimlerine ve söz konusu dijital habercilerin hayatlarındaki etkisine odaklanmaktadır. Dijital habercilikte yaşanan dönüşüme odaklanan ikinci kategoride yöneltilen sorular ise internetin ve dijital teknolojilerin habercilik üzerindeki etkisine ve ne gibi gelişmelerin ortaya çıktığının tespitine yöneliktir.

3.2.1.1. Hayatın Sanal Gerçekliği: İnternet ve Sosyal Medya

İnternet benim için oyun gibiydi ilk zamanlar. Sosyal medya ise keşfedilmeyi bekleyen bir dünya gibiydi. (DH16, 41, Prodüktör)

We Are Social'in 2020²⁵³ verilerine göre 7.75 milyar nüfusa sahip olan dünyada 4,54 milyar kişi internet kullanıcısı olup 3,8 milyar kişi aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. Verilere göre dünyanın yarıdan fazlası internet ve sosyal medya kullanıcısı konumundadır. Genç yaşlı fark etmeksizin internet insanların bir parçası

²⁵³ Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020>, (10.05.2020).

haline dönüşmüştür. Kimi zaman bir iş aracı, kimi zaman bir eğitim aracı, kimi zaman vakit geçirme alanı, kimi zaman da bir haber edinme ortamı olarak kullanılmaktadır. İnsanların gündelik yaşamını çerçeveleyen bir unsur haline gelen internet ve sosyal medya yaşam tarzlarını etkileyerek yeni yaşam biçimleri ve alışkanlıkları da beraberinde getirmiştir. İnsanlar için internet ve sosyal medya bir ifade aracı, dünya ile bağlantıda kalma, düşüncelerini paylaşp kendi fikri dünyasını oluşturduğu bir yaşam alanı haline gelmiştir. Bu noktada dünyadaki bahsi geçen toplumun parçası olan dijital habercilerin tecrübe ve dijital farkındalık düzeylerini tespit etmeye odaklanan araştırmanın öncelikli olarak dijital haberciler ile internet ve sosyal medya ilişkisini ortaya koymak önemli bir unsurdur. Bu ilişkinin durumunu ortaya koymaya yönelik ilk olarak görüşmecilerin internet ve sosyal medya ile olan ilişkileri somutlaştırılacaktır. Ardından internet ve sosyal medyanın kişiler için ne gibi anlamlar barındırdığına odaklanılacaktır. Görüşme yapılan kişilere sorulan “İnternet ve sosyal medya ilk zamanlarında sizin için ne ifade ediyordu?” sorusuna alınan cevaplardaki dikkat çeken unsur katılımcıların tamamının internet ve sosyal medyayı genel ve eğlence amaçlı kullanmaya başlamalarıdır:

İnternet benim için dial-up²⁵⁴ ile başlayan bir şeydi. Sosyal medya ise benim için mavi renk ve Facebook demek. (DH13, 38, Prodüktör)

Parça parça yüklenen internet sayfaları; açılması ve kapanması zor sayfalar hatırımda. Sosyal medya ise MySpace’de müzik dinleme ve video izlemek diyebilirim. (DH18, 40, Editör)

Bilgisayar ve internet ile genç yaşlarda tanışmam nedeniyle çevirmeli bağlantı kullananlardanım. İnternet benim için oyun gibiydi ilk zamanlar. Sosyal medya ise keşfedilmeyi bekleyen bir dünya gibiydi. (DH16, 41, Prodüktör)

İnternet, flash oyun oynamak anlamına geliyordu benim için. Sosyal medya ise bağımlı kopardığım ilkokul arkadaşlarımı Facebook’ta eklemek demekti. (DH17, 28, Haber Prodüktörü)

²⁵⁴ Türkiye’de 1996 yılında internet servis sağlayıcıları ile başlayan süreçte esasen sabit telefon için var olan bakır kablo altyapısı internet bağlantısı için kullanılmaktaydı. Kullanıcılar internete bağlanmak için bilgisayarların çevirmeli modemini yani dial-up’u ek bir kabloyla telefona bağlamaktaydı. Detaylı bilgi için bkz: Türkiye’de internetin doğum günü: O sesi unutmayın, <https://journocom.tr/turkiye-internet-modem-sesi>, (10.05.2020).

Görüşmecilerin internet ve sosyal medya deneyimleri yaşlarına göre farklılık göstermektedir. Yaşları küçük olan görüşmecilerin internet tecrübelerinin günümüzde de kullanımına devam edilen olgular oluştururken yaşça büyük olan katılımcıların sohbet odalarından başlayan ve bloglar ile devam eden internet deneyimleri şu şekilde devam etmiştir:

İnternet demek arkadaşlarım ile mIRC’te sohbet demektir. Uzun saatler vakit geçirdiğim bir yerdi. Sosyal medya, yani Facebook ise ilk zamanlar bana hitap eden bir şey değildi. (DH15, 36, Editör)

Bloglarda yazılar okumak internete giriş sebebidir. Sonraları o bloglarda yazılar yazmayı da sürdürdüm. Sosyal medyada ise zamanında popüler olduğu için Facebook kullandığım dönem oldu. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Yeni kişiler tanımak demektir. ICQ ile grup sohbetlerinde tanıdığım yeni kişiler ile çevrem genişledi. İnternet ve sosyal medya benim için buydu. (DH19, 39, Prodüktör)

İnternet blogları takip ettiğim ve sonrasında kendi bloğumu kurduğum bir yerdi. Sosyal medya ise Facebook’ta sözler paylaşarak zaman geçirdiğim bir yerdi. (DH20, 35, Muhabir)

İnternet, forum gezdiğim ve chat yaptığım sitelerden ibaretti. Sosyal medya ise fotoğraf yükleme ve arkadaşlarımın fotoğraflarını takip ettiğim bir yerdi. (DH14, 37, Haber Editörü)

Ulaşılan veriler dijital habercilerin internet ve sosyal medya ile erken dönemlerde tanışıp kullanmaya başladığını göstermektedir. Katılımcıların neredeyse tamamının internet ile başlayan dijital tecrübelerini devam ettirdiği, DH7’nin (39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü) “Forumlarda geçirdiğim zamanda araştırmayı sevdim, şimdi de sosyal medyada aynı araştırmaları yapıyorum.”, DH6’nın (34, Temsilci) “...bence sosyal medya internetin bir çocuğu gibi...” bu konudaki diğer dikkat çeken yanıtlardır. Bu yanıtlardan hareketle dijital habercilerin internet ve sosyal medya kullanımlarına dair detaylandırma yapılabilir. Dijital haberciler, interneti ilk olarak bilgi edinme, eğlence, arkadaşlarla sohbet etme, araştırma yapma gibi konularda kullanmıştır. Dijital habercilerin internetin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan sosyal medya platformlarını kullanım durumları ise artarak devam etmiştir. Bu durum şu cevaplarla desteklenmiştir:

İş, eğlence, kutlama, vakit geçirme, gündem takip etme... Sosyal medya benim için bunların hepsi. İnternet önceleri bir ekstrapen sosyal medya artık bir vazgeçilmez. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

İnternet güzeldi ama sosyal medya daha farklı. Sosyal medya her şeyin bir arada olduğu bir havuz gibi, tüm gereksinimlerimi karşılayan bir alan. Çevrem ile iletişim için çok önemli. (DH9, 31, Muhabir)

İnternet ve sosyal medya artık hayatımın bir parçası. Hem bir haberci olarak hem de bir insan olarak sosyal medya bana göre çok anlamlı bir yer. Bu anlam gerek olumlu gerek olumsuz bir çok konuyu barındırıyor. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

İnternet önceleri bir lükstü. Sosyal medya bence o lüksü kaldırdı. Bu yüzden herkeste olduğu gibi sosyal medya kullanımı benim için de kabul etmek gerekirse artık bir gereklilik. (DH2, 33, Muhabir)

Katılımcıların yanıtlarında görülen önemli unsurlardan biri de sosyal medyanın bir gereklilik ve yaşam aracı olarak görülmesidir. Görüşmeciler özellikle sosyal medyanın erişim kolaylığına dikkat çeken yanıtlar vermişlerdi. Bu doğrultuda dijital habercilerin hangi sosyal medya platformlarını kullandığı sorulmuştur:

Twitter ve Instagram'ı aktif olarak kullanıyorum. Sosyal medya ile ilk Facebook aracılığıyla tanışmama rağmen günümüzde artık bana hitap etmiyor. (DH3, 28, Haber Editörü)

Genel olarak sosyal medya uygulamalarının geneline hâkimim. Ancak aktif olarak dersiniz Twitter, Instagram ve TikTok kullanıyorum. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Instagram, Twitter ve Youtube kullanıyorum. Twitter en aktif kullandığım sosyal medya. (DH8, 27, Muhabir)

Aktif olarak Twitter, Facebook, Instagram, Youtube ve LinkedIn kullanmaktayım. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Verilere göre dijital habercilerin genelinde Instagram ve Twitter'ı aktif olarak kullandığı görülmüştür. Dünya'da en çok kullanılan ilk üç sosyal medya platformu sırasıyla Facebook, Youtube ve WhatsApp'tır. Kullanıcıların yanıtlarının genelinde bulunan Instagram dünyada en çok kullanılan 6. sosyal platformu konumundayken, yine görüşmecilerin cevaplarının genelinde bulunan Twitter ise 13. sırada yer almaktadır.²⁵⁵

²⁵⁵ Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020>, (10.05.2020).

Saha gözlemlerine göre dijital haberciler dünyanın aksine Facebook kullanmayı tercih etmemektedir. Dünyada en çok kullanılan 3. sosyal medya platformu WhatsApp olsa da hiçbir görüşmeci bu sosyal medya ortamını kullandığını ifade etmemiştir. Ancak bu durum dijital habercilerin WhatsApp'ı bir sosyal medya ortamı olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira görüşmecilerin bazılarıyla araştırma dâhilinde iletişime WhatsApp kullanılarak geçilmiştir.

TikTok 2016 yılında kurulmasına rağmen hızlı bir yükseliş gösteren ve 2020 yılı itibarıyla dünyada en çok kullanılan 7. sosyal medya platformu konumunda bulunmaktadır.²⁵⁶ Dijital habercilere “TikTok kullanıyor musunuz?” sorusu yöneltildiğinde şu cevaplar alınmıştır:

Duydum ama ne olduğunu bilmiyorum, kullanmıyorum. Bana göre bir yer değil gibi. (DH8, 27, Muhabir)

Kullanmıyorum. Ama TikTok videoları sıklıkla karşıma Youtube ve Instagram'da geliyor. (DH2, 33, Muhabir Editör)

Sosyal medya platformu olduğunu biliyorum, ama kullanmıyorum. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Görüşmecilerden sadece DH1 (33, İçerik Müdürü) aktif olarak TikTok kullandığını, “TikTok hesabımda bulunuyor. Yeni ve gelişmeye açık bir platform.” şeklinde ifade etmiştir. Oysa dünyada 2019 yılında en hızlı yükseliş gösteren TikTok uygulaması haberciler için günlük kullanıma uygun ve farklı içeriklerin ortaya çıkabileceği farklı ve yeni bir platformdur. Snapchat kullanımının da olmaması bir bakıma Instagram'da yer alan Story özelliğine bağlı olarak değerlendirilebilir. Instagram Story her ne kadar Snapchat özelliklerini taşısa da Snapchat özellikle ABD'de habercilik açısından önemli bir noktada bulunmaktadır. Görüşmecilerin çok az kullandığı profesyonel iş ağı olan LinkedIn de son dönemde yaptığı güncellemeler ile farklı ve yeni bir sosyal medya anlayışı oluşturmaktadır. Bu noktada saha gözlemlerine göre dijital habercilik yapan kişiler, sosyal medyayı aktif ancak sınırlı platform çerçevesinde kullanmaktadır. Bunun yerine habercilik yapan kişi ve kurumların yeni ve farklı özellikleri barındıran

²⁵⁶ Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020>, (10.05.2020).

platformlarda bulunması hem iş hayatına hem de gündelik hayatta daha fazla veriye ulaşmalarına katkı sağlayabilir.

İnternet ve sosyal medyanın kullanımının yoğunluğu toplumun genelinin sağlığını etkileyen yeni hastalıklar ortaya çıkarmış ve insanların davranışlarında da değişiklikler oluşmasına sebep olmuştur.²⁵⁷ Bu doğrultuda dijital habercilerin de sosyal medya kullanım sürelerini ve hangi zaman diliminde kullandığını ortaya koymak önem arz etmektedir. Görüşmecilere yöneltilen “Sosyal medyayı ne zaman ve hangi sürelerde kullanıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplarda dikkat çeken unsur en az kullanımın bile dünya ortalamasından yüksek olmasıdır.²⁵⁸

Emin değilim ancak ortalama üç saat olabilir. Kullanım zamanlamam ise farklılık gösteriyor. Kimi zaman gece kimi zaman öğle saatlerinde kullanıyorum. (DH2, 33, Muhabir)

Beş ile altı saat arasında bir sosyal medya kullanımım var diyebilirim. Kullanım zamanım genellikle gündüz mesai saatleri içerisinde oluyor. Ancak haberci olduğumdan kimi zaman gece yarısı bile telefonu elime alıp sosyal medya kullandığım oluyor. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Günde ortalama dört saat sosyal medyada çevrimiçiyim. Özellikle Twitter’da sürekli aralıklarla içerikleri takip halindeyim. Net bir kullanım zamanından bahsedemem. Günün her zaman diliminde kullanım halindeyim. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Ortalama altı saate yakın sosyal medya kullanıyorum diyebilirim. Şu saatlerde kullanıyorum diye bir durum yok. Çünkü gün ortasında olsun, sabah ilk uyandığım zaman olsun günün her saatinde sosyal medyadayım. Sabah uyandığımda telefonumdan ne olup bittiğine sosyal medya sayesinde ulaşıyorum. (DH3, 28, Haber Editörü)

Bu veriler ile dijital habercilerin dünya ortalamasının üzerinde bir oranda sosyal medya kullandığı görülmektedir. Görüşmecilerin yanıtlarındaki telefon aracılığıyla sosyal medya kullanımı dikkat çeken bir husustur. Dijital habercilerin hangi araç vasıtasıyla sosyal medya kullanımı gerçekleştirdiğine dair detaylı açıklamaya gidilebilir. Bilgisayar ve tabletlerin kullanım oranı 2020 yılı itibarıyla azalırken, akıllı telefonu kullanım oranı

²⁵⁷ Dijital hastalıklar olarak nitelendirilen bu hastalıklar hakkında detaylı bilgi için bkz: Halil Volkan **Tekayak** ve Ersin **Akpınar**, “Tıp Alanında Yeni Bir Dönem: Dijital Çağda Doğan Yeni Hastalıklar”, *Avrasya Aile Hekimliği Dergisi*, Sayı: 6(3), 2017, s:93-100.

²⁵⁸ We Are Social Digital 2020 raporuna göre dünyada bireylerin sosyal medya kullanım süresi ortalama 2 saat 24 dakikadır. Detaylı bilgi için bkz: Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020>, (10.05.2020).

artış göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak dünyada 3,8 milyar sosyal medya kullanıcısının yüzde 99'u sosyal medya ortamlarına erişimini akıllı telefonlar üzerinden gerçekleştirmektedir.²⁵⁹ Nitekim görüşmecilerin verdiği yanıtlar da bu durumu destekler niteliktedir:

Genellikle akıllı telefonum üzerinden sosyal medyayı kullanıyorum. Çünkü her an yanımda. Bilgisayardan sosyal medya kullanımı daha zahmetli. Ayrıca Instagram gibi bazı sosyal medyalar masaüstü veya dizüstü bilgisayardan kullanmaya yapısı gereği uygun değil. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Cep telefonumdan kullanıyorum. Daha pratik ve sürekli giriş yapmamı gerektirmiyor. Üstelik sosyal medya uygulamaları telefona bildirim atarak yeni gelişmelerden haberdar olmamı sağlıyor. Masaüstü bilgisayardan kullandığımda bu özelliği çok fazla kullanma durumumuz olmuyor. (DH11, 44, Editör)

Masaüstü bilgisayarı ve cep telefonu karışık kullanıyorum. İş saatlerinde masaüstü bilgisayarımda sosyal medya uygulamaları açık oluyor genelde. Ancak elim alışkanlık olduğundan arada cep telefonuna da gidiyor. İş dönüşünde ya da işe giderken cep telefonum yanımda. Sabah uyandığımda veya gece yatarken de. Bu sebeple cep telefonu daha ağır basıyor diyebilirim. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Kuşkusuz mobil diyebilirim. Zira Instagram'ı bilgisayardan kullanmak çok yetersiz. Yükleme yapılmıyor, video izlenmiyor düzgün bir şekilde. Paylaşım yapmak mümkün değil bilgisayardan. Tablet kullanımı da bana göre rahat değil. Ancak akıllı telefon hem daha pratik hem de Instagram başta olmak üzere sosyal medya platformlarıyla genel olarak daha uyumlu çalışan bir cihaz. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Saha gözlemleri We Are Social'in ortaya koyduğu mobil odaklı sosyal medya kullanımının yaygınlığını destekler niteliktedir. Dijital habercilerin neredeyse tamamı sosyal medyayı akıllı telefonlar üzerinden kullanmaktadır.²⁶⁰ Sosyal medya ile geleneksel medya arasında farklar bulunmaktadır. Bu farklar yapısal olarak başlayıp

²⁵⁹ Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020>, (10.05.2020).

²⁶⁰ Katılımcıların bazıları hem akıllı telefonlar üzerinden hem de bilgisayar üzerinden sosyal medya kullanmaktadır. Bu konuda öne çıkan örneklerden biri DH10'a (41, Mütercim Spiker) aittir: "Hem bilgisayardan hem cep telefonunda kullanıyorum. Cep telefonu ana kullanım aracım olurken, bilgisayarda da sosyal medya kullanımımı destekliyorum. İş yerinde her zaman telefon kullanmak hoş bir durum olmayabilir. Örneğin Web WhatsApp kullanımı iş ortamında çok pratik. Diğer durum ise birden fazla hesabım var Bu hesaplardan birini bilgisayardan birini telefondan kullanarak eş zamanlı bir kullanım sağlıyorum."

içeriksel olarak zaman içinde devam etmiştir. Bu bağlamda dijital habercilere “Size göre geleneksel medya ile sosyal medyanın farkı nedir?” sorusu yöneltilmiştir:

Önceleri yalnızca gazete, radyo veya televizyonlar aracılığıyla medyaya ulaşabiliyorduk. Akış belli içerik belliydi. Sosyal medya kendi kendine içerik üretiyor. İlginçlikleri bünyesinde barındırıyor. Tercih hakkı veriyor insanlara. (DH9, 31, Muhabir)

Her an her şey elimin altında sosyal medya ile. Film, dizi, haber, spor her konuda istediğimi bulabiliyorum. Televizyon veya gazetede ise her şey bekleniyordu. Sosyal medyada beklemek yok. Anından ulaşabiliyorum içeriklere. (DH13, 38, Prodüktör)

Geleneksel medya hantal bir yapıdaydı. Sosyal medya aktif, dinamik bir şey. Sosyal medyada içerikler anlık değişiyor, en son içeriğe ve güncelliğe ulaşabildiğimiz bir yer. (DH20, 35, Muhabir)

Sonuç olarak dijitalleşme habercilikte yeni bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte geleneksel medyadan farklı ve interaktif bir habercilik anlayışı oluşmuştur. Dijital haberciler bu durumun farkında ve adaptasyon sağlamaya çalışmaktadır. Ancak geleneksel dönemde alışlagelen habercilik anlayışını bütün olarak değiştirme konusunda kuşku duyulmaktadır. Bu noktada habercileri ve haber üretim sürecini etkileyen dijitalleşmeyle habercilik üzerinde meydana gelen değişime daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

3.3.1.2. Dijital Dönemde Habercilik

Dijital medya eskinin yenilendiği değil, doğrudan yeninin doğduğu bir yer. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

2000 yılı sonrasında dünyada meydana gelen gelişmelerin önemli bir kısmı bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Geniş bir alanda etkili olan bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde işleyiş daha hızlı ve ekonomik bir hal almıştır. Katılımcılarına etkileşim hakkı tanıyan internet ortamları ile bilgi edinme, ticaret, sosyalleşme, eğlence, ticaret, eğitim gibi farklı alanlarda etkili olmuştur.²⁶¹ Günlük hayatta her kesime dokunan habercilik de bu alanların içinde yer almıştır. Yeni teknolojiler geleneksel haberciliği farklı bir konuma getirmiştir. Bu durumda teknoloji ve internet ile haberciliğin içerik ve teknik kısmı dijitalleşerek yeni bir yapıya sahip

²⁶¹ Hasan Çiftçi, *Dijitalleşen Dünyada Yeni Medya (Ed.Hasan Çiftçi)*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s.1.

olmuştur. Katılımcılara yöneltilen “Yeni iletişim teknolojilerin haberciliğe etkisi ne olmuştur?” sorusuna genel olarak olumlu yönden yaklaşılmıştır:

Bana göre olumlu etkileri oldu. Hem işin mutfağında çalışan gazeteciler olan bizler için, hem de haberleri takip eden vatandaşlar için. Bizler için habere ulaşma, dünya ile anlık haberdar olma noktasında önemli katkıları var. Okuyucu içinse isteği haberi internet aracılığıyla birkaç saniyede ulaşabilme hakkı tanındı. (DH18, 40, Editör)

Hız ve ekonomi. Bu iki alanda habercilik yeni teknolojilerle çağ aştı. Hız anlamında haber artık internette hatta Twitter hesaplarında. İnternet günümüzde televizyonların, gazetelerin kaynak gösterdiği bir yer oldu. Çünkü geleneksel medya olan televizyonda, gazetede haberler hep geriden geliyor. Ama dijital çağın insanları bu geriden gelmeye tahammül edecek bir noktada değil artık. Bir tık ile evine internetten yemek söyleyen insanlar, dünün haberlerini gazeteden takip edip, ana haber bültenlerinden gündeme bakacak noktada değiller. Artık o tık uzaklığında haberler insanlar için haber. Ekonomik anlamında ise medya kuruluşlarına büyük kolaylık sağladı. Cihaz, personel, teknik ekipman bu alanların başında. Örneğin internet aracılığıyla Türkiye’nin ya da dünyanın herhangi bir yerine canlı bağlantı masrafsız şekilde yapılabilir. Önceden bu bağlantıları yapmak büyük bir ekonomik gider kalemiydi. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Olumlu katkısı oldu bana göre. Haber hızlıysa ve güncelse değerlidir. Bu olayı günümüzde internet ile canlı tutmak mümkün. Nerde ne olmuş her şey haber sürecinde gözünüzün önünde. (DH15, 36, Editör)

Bununla birlikte katılımcıların bir kısmı da aynı soruya yeni teknolojilerin habercilikte yeni sorunları da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir:

İnternetin haberciliğe hız kattığı bir gerçek. Bunun yanında iş gücünü düşürdüğü gerçeği de bulunuyor. Haber süreçleri geleneksel medyada daha detaylı ve dikkatli sürdürülürken dijitalleşmeyle bu dikkat gevşedi. Dijital dönemde muhabir, editör, redaktör, planlamacı hepsi bir kişi olduğu durumlar oluyor. Bu durumun habercilikte iş alanını daralttığını da göz önünde bulundurmak gerekiyor. (DH14, 37, Haber Editörü)

Hız genellikle haberciliğe etkisi olarak görülüyor. Ancak bana göre bu durum bir dezavantaj da olabiliyor duruma göre. İnternet ile kaynak sorunsalı da ortaya çıktı. Neyi, kim servis ediyor bazen bu belirsizlikler yaşanıyor. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Multimedya habercilik diye bir kavram atıldı ortaya. Bu kavrama göre bir haberci anons yapıyor, çekiyor, kurguluyor, yazıyor. Yani geleneksel habercilikte olan iş bölümü dijital ile ortadan bir bakıma kalkıyor. Bu durumda yeni bir kavram ile kabul ettirilmeye çalışılıyor. (DH19, 39, Prodüktör)

Görüldüğü üzere kimi katılımcılar yeni iletişim teknolojilerinin haberciliğe etkisini olumlu karşılarken kimileri mesafeli durarak olumsuz bir yaklaşım sergilemektedir. Bu görüşler yeni iletişim teknolojilerinin haberciliğe etkisini yorumlarken dikkat edilecekler noktasında önem arz etmektedir. Bu bakımda ifadelerle göre yeni iletişim teknolojilerinin etkilerine tek açıdan değil, üreten ve tüketen tarafından farklı perspektiflerden değerlendirmenin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Görüşmecileri geleneksel medyanın internet sonrasında değiştiğini “dijital medya” kavramı ile vurgulamaktadır:

Dijital medya eskinin yenilendiği değil, doğrudan yeninin doğduğu bir yer. Geleneksel medya dediğimiz televizyon, gazete, radyo bir dönemdi. Dijital bambaşka bir dönem. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Geleneksel medyanın kuralları burada geçmiyor. Çünkü dijital bir hal alan medya kural koymayı yapısı gereği kabul edemiyor. Kurallar sabit bir sisteme sahip olan yerler için vardır. Ancak dijital her gün hatta her dakika yenilenen bir yer. Bu yüzden geleneksel medyadaki gibi sabit kurallar bu alanda yok. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Haberler artık dakikalık hatta saniyelik. İnternette gündem öyle hızlı değişiyor ki son dakika olan bir gelişme saniyeler sonra başka bir haber ile birden sıradanlaşıyor ve kayboluyor. Hiçbir haber günlerce okunmuyor. Anlık olarak başlığına bakılıyor. Çok merak edilirse spot kısmı okunuyor. Haberin içeriği çok fazla okurları ilgilendirmiyor. Oysa geleneksel medya olan televizyonda özellikle gazetede okurlar habere ulaşmak için satırları tek tek okur ve habere bunun sonucunda ulaşırdı. Dijital dünyada bu durum yok, özet geç sonrasında bırak var. (DH8, 27, Muhabir)

DH5 ve DH1’in haberciliğin dijitalleşmesiyle geleneksel dönemin yenilenmediği, yeni bir dönem başladığına yönelik vurgusu dijital haberciliğin kendi kuralları ve çerçevesinde yeni bir yapı olarak değerlendirilmesi gerektiğini desteklemektedir. Cevaplar içinde ilginç olanı DH8’in “Hiçbir haber günlerce okunmuyor.... Dijital dünyada bu durum yok, özet geç sonrasında bırak var.” ifadesidir. Bu ifade dijitalleşen medyanın niteliksel anlamda değer kaybına uğradığının göstergesidir. DH8’e benzer görüş diğer görüşmecilerin bazıları da dijitalleşmenin niteliksiz haberciliği yükselttiğine vurgu yapmışlardır:

İnternet ile haberlere ulaşmak çok hızlandı. Hem okuyucu açısından hem okur açısından bu durum böyle. Ancak tüketim açısından da aynı hız gerçekleşiyor. Yani ortaya çıkarılan haber anlık olarak tüketilirse tüketiliyor. Yoksa internette kaybolup gidiyor. (DH15, 36, Editör)

İnsanlar artık haber için eskisi kadar bir çaba sarf etmiyor. Ne üretirken ne tüketirken. Geleneksel denilen dönemde özellikle gazete emeğin olduğu bir haber ürünüydü. Dizgisi, haber yazımı, sunuşu, baskısı gibi yoğun süreçler sonunda ortaya çıkardı. Sonrasında insanlar gider satın alırdı. Bu yüzden kıymetliydi, bir ritüeldi. Ancak şimdi bilgisayardan, akıllı telefondan hem haber üretiliyor hem de okuyucular hemen habere ulaşıyor. Bu durumda haberciliği ve haberi kıymetsizleştiriyor. (DH9, 31, Muhabir)

Kolay ulaşılıyorsa kıymetsizdir. Bu algı toplumda mevcut. Haber de internet ve özellikle sosyal medya ile kolay ulaşan bir yapıya büründüğü için kıymetsizleşti. Dahası televizyondan izlemediği ya da basılı somut bir şey olmadığı için haberler dijital ortamda dikkate alınacak unsur olma değerini yitirdi. Çünkü internet toplumun zihin kodlarında hep soyut bir şeydi. (DH13, 38, Prodüktör)

İnternet ile haberde anlatıcılık ortadan kayboldu diyebilirim. Dijitalleşmeyle haberciliğin bazı önemli kolları kayboldu. Araştırmacı gazetecilik, röportaj, yazı dizisi bunların başında gelir. Bunlar bir süreç ve takip gerektirecek habercilik çeşitleriydi. Hem üreten hem de tüketen için. Dijitalleşme ile haberlerde konu kısa ve öz anlatılırsa karşılık buluyor. Yoksa gerisi suya yazı yazmaktan ibaret. (DH17, 28, Haber Prodüktörü)

Görüşmecilerin verdikleri yanıtlarda haber takibi konusunda da bir takım yenilikler yaşandığını gözler önüne sermektedir. Haber takibi de artık dijital yollarla yapılmaktadır. Bu doğrultuda 2019 yılında yayımlanan Reuters Dijital Habercilik Raporu'na göre Türkiye'de haberler en çok sosyal medyayı da içine alan internet ortamından takip edilmektedir. Dijital habercilere göre de bu durum benzer bir şekilde gelişmektedir:

Haber takibini biz haber üreticileri de internet üzerinden gerçekleştiriyoruz. Belki dijital medyada olmamız sebebiyle internet haber takibi yapılan bir yer olarak görülebilir. Ancak geleneksel medyada haberciliğe devam eden arkadaşlarımız da haber takibini internet üzerinden gerçekleştiriyor. (DH6, 34, Temsilci)

Haber takip süreci artık medyada internet üzerinden gerçekleştiriyor. İster televizyon haberi yapın ister basılı gazete isterse de internet yayıncılığı. Tüm habercilik süreçlerinde habercilik takibi aynı yer, İnternet. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Sosyal medya ve internet üzerinden takip gerçekleştiriyoruz. Bünyesinde bulunduğum kuruluşun televizyon kanalı da bulunuyor. Orda çalışan arkadaşlarımız da haber takibini internet kullanarak gerçekleştiriyor. (DH15, 36, Editör)

Şüphesiz internet ve sosyal medya. Hem sadece biz haber üreticileri için değil, haber tüketenler için de bir haber takip ortamı sosyal medya. Çünkü insanlar ceplerindeki telefonda bile erişebiliyor artık. Eskisi gibi haber kaynakları gizemli ve kapalı değil. (DH8, 27, Muhabir)

Katılımcıların yanıtları neticesinde sahadan elde edilen veriler Reuters Dijital Habercilik Raporu'nu destekler niteliktedir. İnternet ve sosyal medya habere ulaşmayı işin mutfağındaki haberciler için kolaylaştırmıştır. Öyle ki haber takibi geleneksel medya olarak nitelendirilen yapılarda dahi internet ve sosyal medya üzerinden yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Bu bakımdan internet aslında ilk başlarda algılanan yardımcı eleman statüsünü farklılaştırmış ve kapsayıcı daha kapsayıcı hale gelmiştir. Sosyal medya ile özellikle haber tüketenler de kendi takip sistemlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda haber takibinde kullanılan cihazlar da önem kazanmaktadır:

Akıllı telefonlar... İlk başlarda işler internet üzerinden gitmesi nedeniyle bilgisayarlar üzerinden devam etmekteydi. Ancak sosyal medyanın misyonunu değiştirmesi haber takip cihazını da değiştirdi. Artık üreticisi tüketici herkes akıllı telefonundan haber takibini sosyal medya aracılığıyla gerçekleştiriyor. (DH20, 35, Muhabir)

Haber takibi için kesinlikle akıllı telefonlar. Pratik ve taşınabilir. Yer ve zaman seçmeden habere her yerden sadece internet bağlantısıyla yapılabilir. (DH2, 33, Muhabir)

Sosyal medya platformları mobil ortamda daha kullanışlı. Haber takibi de mobil kullanımın yoğunluğuna bağlı olarak akıllı telefonlar üzerinden gerçekleşiyor. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Bu duruma zamansal yaklaşmak gerekiyor. İnternet gazeteciliği döneminde bilgisayar bu iş için kullanılan yerd. İnternet gazeteciliği ne zaman değişti ve sosyal medya öne çıkmaya başladıysa habercilikte o zaman ilk adım atıldı. Sosyal medya platformlarının mobil odaklı gelişmesi haber takibini de bu yöne kaydırıştır. İlk dönemde bilgisayar

dijital medyanın değeri olmuşken şimdiki dönemde akıllı telefonlar bu konuma gelmiştir. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Genel olarak katılımcılar haber takibinin akıllı telefonlar üzerinden gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Bu durum yine Reuters Dijital Habercilik Raporu'nda yer alan değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Mobil kullanımın yayılması ve insanların genel anlamda hayatlarındaki bir parça olan akıllı telefonların haber takibi için kullanılması mevzu bahis cihazın işlevselliği açısından da muhtemel sonucun yansımasıdır. Görüşmecilerden DH1'in "İnternet gazeteciliği ne zaman değişti ve sosyal medya öne çıkmaya başladıysa habercilikte o zaman ilk adım atıldı." ifadesinde önemli bir husus bulunmaktadır. Bu husus dijital habercilikte farklı dönemlerin bulunduğuna dikkat çekilmesidir.

İnternet gazeteciliği ilk olarak geleneksel medyadaki haber içeriklerinin olduğu gibi internet sitelerine aktarıldığı bir dönemle başlamıştır. Yeni habercilik türü zamanla değişim göstermiş ve interaktif bir yapıya bürünmüştür. Bu interaktif yapı mobil internet teknolojisinin akıllı telefon teknolojisiyle eş zamanlı gelişimi internet gazeteciliğinin de kendi içerisinde dönüşümünü meydana getirmiştir. Habercilikte akıllı telefon kullanımı gazeteciler için röportajlarda veya detay çekimlerde rahat çalışabilme imkânı sunmuştur. Aynı şekilde tüketicilerin de habere ulaşması bir cep telefonu uzaklığına inmiştir. Bu noktada haberciliğin ana ortamını mobil teknolojinin en önemli unsuru olan sosyal medya oluşturmaktadır. Nitekim dijital habercilerin büyük bir kısmının ifadeleri bu durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır:

Haber akışını internet siteleri artık sosyal medya hesaplarından sağlıyor. Sosyal medyada son dakika haberler, güncel gelişmeler anlık olarak düşüyor ve paylaşıyor. (DH19, 39, Prodüktör)

Sosyal medyanın bir dönüşümü söz konusu. Bu dönüşüm habercilik anlamından büyük önem taşıyor. Haberler sosyal medyada. Açıklamalar, bilgiler, gelişmeler sosyal medya üzerinden yapılıyor. (DH11, 44, Editör)

Devlet yöneticileri sosyal medyadan açıklama yapıyor, deprem haberleri sosyal medyadan açıklanıyor. İstifalar bile sosyal medyadan açıklanıyor. Hatta ülkeler birbirlerini sosyal medya üzerinden tehdit ediyor. Bu noktada sosyal medya açık bir şekilde haber mekanizmasına dönüşmüş durumda. (DH7, 39, Haberi ve Görüntülü İçerik Editörü)

Haberleri servis ederken en çok kitleye ulaşacağı alan tercih ediliyor geçmişten beri. Bu ilk gazete, radyo, televizyon ile gerçekleştirildi. Sonrasında internet ortaya çıktı ve daha çok insana ulaştırdığı için habercilikte internet tercih edildi. İnternet de kendi içerisinde sosyal medyayı ortaya çıkardı. Öyle ki sosyal medya interneti aşan bir büyüklüğe ulaştı. Habercilikte daha çok insanın bulunduğu ve kullanımın sık olduğu sosyal medyaya kaydı. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Sonuç olarak haberciliğin dijitalleşmesi belirli süreçte ve farklılaşmalarla gerçekleşmektedir. Bu süreç henüz sonu olan bir dönüşüm değildir. İnternet teknolojisiyle başlayan haberciliğin dönüşümü mobil cihazlarla ve sosyal medya ile devam etmektedir. Bu bağlamda sosyal medya ve habercilik üzerine odaklanmak ve bu konuyu irdelemek önem arz edecektir.

3.2.2. Haber Aracı Olarak Sosyal Medya

Bu temada katılımcılara iki alt kategoride toplamda yedi soru yöneltilmiştir. Görüşmecilerin sosyal medya ve habercilik ilişkisine yönelik yorumlarının tespitiyle ilgili olan ilk kategorideki sorular sosyal medyanın haber aracı olarak kullanımı, sosyal medya gazeteciliği, haberin sosyal medyada nasıl yer aldığına ve dijital habercilerin bu süreçteki konumlarına odaklanmaktadır. Sosyal medyanın ve dijital haberciliğin en büyük sorunlarından olan yalan haberlere ve güvenilirlik sorununa odaklanan ikinci kategoride yöneltilen sorularla ise sosyal medyada teyit kültürünün önemine ve sosyal medya ortamlarının ne kadar güvenilir bir mecra olduğu değerlendirilecektir.

3.2.2.1. Sosyal Medya ve Habercilik

İnsanlar dijital dönemde sınırlandırılmak istemiyor, sosyal medya ile kendisi haber içeriğini seçmek istiyor. (DH8, 27, Muhabir)

Habercilik olaylar, kişiler veya herhangi bir alana yönelik bilinmesi gereken şeyler hakkında güncel ve ilgi çekecek enformasyonların televizyon, gazete ve radyolar üzerinden ortaya çıkarılmasıdır.²⁶² Teknoloji ve internetin gelişmesiyle habercilik, geleneksel dönemdeki gibi tek taraflı bir yapı olmaktan çıkmıştır. Etkileşimli bir yapıya sahip olması ve kullanıcı yoğunluğunun fazlalığı sosyal medyayı alternatif bir

²⁶² Çiler **Dursun**, “Haber ve habercilik/gazetecilik üzerine düşünmek”, Gazetecilik ve Habercilik, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.69.

habercilik ortamına dönüştürmüştür.²⁶³ Sosyal medya insanların bilgeleri ortaya koyup toplumsal veya bireysel olarak tartıştığı sanal meydanlar oluşturmuştur. Bu bağlamda haber üreticilerinin sosyal medyanın haber ortamına dönüşmesine bakış açıları önem arz etmektedir.²⁶⁴ Nitekim katılımcıların çoğunluğu sosyal medyanın bu rolünü destekler nitelikte yanıtlar vermiştir:

Sosyal medya hem haber yayma aracı hem ulaşma. Bağlı bulunduğum kurumda da sosyal medyayı bu yönde kullanıyoruz. İnternet sitemize okuyucu çekmenin ana unsuru sosyal medyada bu haberciliği yürütebilmek. (DH15, 36, Editör)

Sosyal medya artık gazeteciliğin yeri. Haberlerin kaynağı sosyal medyada. İnternet siteleri adres belli olsun anlamında varlığını sürdürüyor. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Sosyal medya haber ortamına dönüştü. Çünkü internet siteleri üzerinden yapılan haberler insanları tatmin etmiyor. Bir internet sitesinde o kurumun vizyonu çerçevesinde haberler yer alıyor. Sosyal medyada ise her görüşten ve farklı bakış açısından haberler yer alıyor. İnsanlar dijital dönemde sınırlandırılmak istemiyor, sosyal medya ile kendisi haber içeriğini seçmek istiyor. (DH8, 27, Muhabir)

Kurumumun internet sitesi bulunuyor. Ancak habercilik olayı esas olarak sosyal medya hesaplarımız üzerinden dönüyor. Zira internet sitemizin trafiğinin yarıdan fazlası sosyal medya üzerinden geliyor. İnsanları haberlerin yer aldığı internet sitesine doğrudan yönlendirmek zor. Sosyal medyadan çekmek kolay, çünkü insanlar sosyal medyada. (DH13, 38, Prodüktör)

Sahadan elde edilen gözlemlere göre sosyal medyanın gazeteciliği etkilediği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Canberra Üniversitesi tarafından yapılan araştırmaya göre²⁶⁵ dünyada sosyal medya kullanıcılarının %17'si haber takibinde ana haber kaynağı olarak sosyal medyayı kullanması elde edilen verileri pekiştirmektedir. Bu bakımdan dijital habercilerin sosyal medyayı haber takibi için kullanıp kullanmadıklarını ortaya çıkarmak önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yöneltilen soruya katılımcılar şu cevapları vermiştir:

²⁶³ Rengim **Sine**, Alternatif Medya ve Haber, Literatürk Yayınevi, Konya 2017 s.79.

²⁶⁴ Marcel **Broersma** and Todd **Graham**, *Twitter as a News Source*, Journalism Practice, 7:4, 2013, p.447

²⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz: <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2019/06/apo-nid240786-1366986.pdf>, (10.05.2020).

Haber paylaşımı ve haber takibi için kullanıyorum. Son dakika bizim işimizde en önemli olay. Günümüzde de haber ajanslarından önce son dakikalar sosyal medyada yer alıyor. Hatta haber ajansları bile bazen sosyal medyadan alıyor bu son dakikaları. (DH2, 33, Muhabir)

Bildirim özelliği ve durmadan yenilenen akış sistemi haber takibi için kullanışlı. Bu noktada sosyal medya haber üretim sürecimizi şekillendiriyor. Haber alma ve bilgilendirme özelliği ilgi çekici kılıyor. Haber merkezimizde sosyal medyayı takip etmek işimizin bir parçası haline geldi. (DH18, 40, Editör)

İşim dolayısıyla sosyal medyayı kullanıyorum. Haberleri ilk sosyal medyadan geçiyorlar. Takip etmezsek geride kalırız haber kuruluşu olarak. Şartlar ve rekabet gereği sosyal medyayı takip edip, haber sürecinde kullanıyoruz. (DH3, 28, Haber Editörü)

Dijital yayınlar sosyal medyaya kaydı. Haberler sosyal medyada varsa insanlar görüyor. Diğer dijital yayıncılık yapan kurum da sosyal medyada var. Haberleri ilk orda görüyoruz. Bu yüzden hem rakiplerimizi takip etme, hem içeriklerimizi kontrol etme hem de yeni haberlere ulaşmak için sosyal medyayı kullanıyorum. Yani hem iş hem de güncel meseleleri takip etmek için kullanıyorum. (DH19, 39, Prodüktör)

Alınan yanıtlar göstermektedir ki dijital haberciler de alanları gereği sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanmaktadır. DH4 (38, Yazı İşleri Müdürü) ise sosyal medyayı haber takibinin yanı sıra vakit geçirilecek bir ortam olarak kullandığını belirterek diğer katılımcılara ek olarak şu şekilde cevap vermiştir:

Haber takibi ve zaman geçirme için kullanıyorum. Dijital yayıncılık yaptığımızdan bizim mecramız sosyal medya. Haberlerimiz burada yayınlanıyor. Aynı zamanda eğlenceli içerikler de bulunuyor sosyal medyada. Hem işim ile ilgili hem de gündelik hayat ile ilgili bir ortam sosyal medya.

Görüldüğü üzere sosyal medya dijital haberciler için de haber takibi ve kaynağı konumundadır. Bu noktada birçok farklı sosyal medya platformundan hangisi/hangilerinin etkin kullanıldığının tespiti önem arz etmektedir. Dünyada haber kaynağı ve takibi için en çok kullanılan sosyal medya platformları sırasıyla Facebook, YouTube, Facebook Messenger, Instagram, WhatsApp ve Twitter'dır.²⁶⁶ Bu doğrultuda

²⁶⁶ Caroline **Fisher**, Sora **Park**, Jee Young **Lee**, Glen **Fuller** and Yoonmo **Sang**, *Digital News Report: Australia 2019*, News & Media Research Centre University of Canberra, Canberra 2019, <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2019/06/apo-nid240786-1366986.pdf>, p.13.

dijital habercilerin haberleri hangi platform üzerinden takip ettiklerini belirlemek üzere katılımcılara soru yöneltilmiştir. Üretici konumundaki dijital haberciler, haber takibi için dünyada kullanılan başlıca uygulamalara yöneldiklerini vurgulamıştır:

Genellikle iki sosyal medya platformunu kullanıyorum. Bunlar YouTube ve Twitter. YouTube’u mesleki çalışmalarımız için önemli olabilecek video içeriklerini takip etmek için, Twitter’ı haber gündemini takip etmek için kullanıyorum. (DH7, 39, Haber ver Görüntülü İçerik Editörü)

Instagram en çok kullandığım platform diyebilirim. Haber takibi için keşfet bölümü bence çok yararlı. İçerikler kategori edilmiş halde sunuluyor. Instagram’da görülen videolardan çok haber yapmışlığımız var. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Twitter ve Instagram’ı kullanıyorum. Twitter’da ne olup ne bitiyor hepsini görüyorum. Instagram’da ise daha çok eğlendirici, komik videoları takip ediyorum. Habercilik tek yönlü içeriğe yönelerek olmuyor dijital medyada. Güncel haberlerin yanında eğlendirici içerikleri de servis etmek gerekiyor. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Instagram ve YouTube kullanıyorum. Çünkü dijital medya görseli ve videoyu seviyor. Twitter’ı daha çok siyasi haberlerin takibinde kullanıyorum. Genel olarak Instagram ve YouTube dijital haberci için yeni dönemin haber havuzu diyebilirim. Siyaset, spor, bilim, teknoloji, gündem, dünya haberleri hepsi mevcut. (DH16, 41, Prodüktör)

Katılımcılardan alınan yanıtlara göre dijital haberciler sosyal medyada haber takibi için Twitter, YouTube ve Instagram’ı tercih etmektedir. Dünya genelinde haber takibi için en çok kullanılan platform olan Facebook’a yönelik bir ifadeye ise dijital habercilerin yanıtlarında rastlanmamıştır. Genel ile benzer bir kullanım tercihinin sahip olan dijital habercilerden sadece DH1 (33, İçerik Müdürü) genelin dışında da sosyal medya platformunu haber takibi için kullandığını ifade etmiştir:

Instagram, Twitter, YouTube ve TikTok haberleri takip için kullandığım sosyal medya platformları. Twitter’da gündemi, Instagram’da gençliğin trendini, YouTube’da video akışını, TikTok’ta ise konuşulmayan akımı takip ediyorum. Konuşulmayan akım diyorum çünkü medya dünyası ve kamuoyu TikTok’a önyargılı yaklaşıyor. Ancak TikTok dijital dönemde habercilik için farklı içeriklerin olduğu bir platform.

Görüldüğü üzere sahadan alınan yanıtlara göre genel olarak Twitter, Youtube ve Instagram’ı tercih etmektedir. Dijital haberciler yine bu kısımda da WhatsApp ve benzeri mesajlaşma uygulamalarını sosyal medya aracı olarak görmediklerinden

yanıtlarında bu platforma rastlanmamıştır. Dijital habercilerin bu anlayışa sahip olma nedenleri olarak mesajlaşma uygulamalarının diğer platformlarına göre genele açık olmayan ve erişimin kişi ya da grup bazlı olduğu bir yapıda olması sebep olarak değerlendirilebilir. Facebook'un tercih edilmemesi ise Türkiye'deki eskiyen sosyal medya algısının bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Sosyal medya platformlarının açık yapıda olması ve çeşitlilik içermesi haber konularını da etkilemektedir. Geleneksel medyada görülemeyecek türde haber ve içerikler sosyal medya da bulunmaktadır. İlgi alanlarına göre sayfalar oluşturulmakta ve sık haber akışı gerçekleştirilmektedir. Bu noktada sosyal medya geleneksel medya bulunmayan haber konusu seçme hakkını da beraberinde getirmektedir:

Sosyal medya haberlerin en güncel olduğu ortam. Bu yüzden son dakikalar ve gelişmeleri takip etmek için kullanıyorum. Siyasi haberlerin havuzu diyebilirim sosyal medya için. Bu konuda da en başta Twitter geliyor. (DH13, 38, Prodüktör)

İnsanlar yayın akışı istemiyor, kendileri yayın akışı oluşturuyor. O nedenle tek düzey içerikler sosyal medya haberciliğinde alıcı bulmuyor. İnsanlar farklı türde haberler bekliyor. Bu yüzden biz de haberleri tek boyutlu değil farklı konularda seçiyoruz. Bir haberci olarak ben de yaptığım haber türü gereği daha çok dünyayı ilgilendirecek bir tema belirledim kendime. Dış haberlerin paylaşıldığı hesaplar var, bunların hepsini takip ediyorum. Öyle ki İtalya'da bir haber yapmak istemiştin. İlk bağlantıya Twitter aracılığıyla geçmiştin. Haberin konusunu da yine Twitter'daki bir sayfada gördüğüm bilgi üzerine oluşturmuştum. (DH8, 27, Muhabir)

Siyasilerin hepsini takip halindeyim. Gerek Türkiye'den gerekse dünyadaki isimlerin hepsi ülkelerindeki gelişmeleri sosyal medya hesapları üzerinden yapıyor. Habere bu hesaplar götürüyor bizleri artık. Dijital haberci kendi çevresini artık sosyal medyada oluşturuyor. (DH17, 28, Haber Prodüktörü)

Takip edebildiğin ve takip edilebildiğin kadar habercilik yapabiliyorsun artık bu dönemde. Bu yüzden her konuda bilgili olmak ve haber üretebilmek gerekiyor. Bu durumu sağlamak için de sosyal medyadaki gelişmelere genel olarak hâkim olmak gerekiyor. Uzmanlık alanıma yönelik olan teknoloji sayfalarını daha çok olmak üzere genel konulardaki sosyal medya hesaplarını hem takip ediyorum hem de zaman zaman kendi içimde analiz ediyorum. (DH15, 36, Editör)

Katılımcıların verdiği yanıtlara göre gündem, siyaset ve son dakika haberleri, dijital habercilerin sosyal medya takip ettiği başlıca haber konularıdır. Ancak haberciler

uzmanlıkları gereği kendi alanlarına öncelik vermektedir. Sosyal medya bu bakımdan tematik haberciliğin gelişmesine ve kitleler tarafından tematik haber algısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Sosyal medya ile habercilik içerik bakımından da interaktif bir yapıya bürünmüştür. Haberler metin ve fotoğraf ekseninden çıkarak farklı formatlarda sunulmaya başlamıştır. Bu noktada kitlelerin tercihleri değişmiştir. Bu doğrultuda sosyal medyanın haberciliğe etkisini artışı ve eksisi bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Dijital haberciler yönünden sosyal medyanın etkisinin olumlu yönünün ağır bastığı görülmektedir:

Sosyal medya olumlu tarafından bakınca habercilikte yepyeni bir çağ başlattı. Dünyanın herhangi bir noktasındaki olayın görüntüsü veya olaya dair gelişme artık herkesin elinde olan basit imkânlarla, dünyanın geri kalanına saniyeler içerisinde servis edilebilecek hale geldi. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Haberlere ve kaynaklara ulaşmak kolaylaştı. Sosyal medya aracılığıyla haber kaynağı ile doğrudan bağlantı kurabiliyorum. Bu bağlantılarla hızlı ve maliyetsiz haberler oluşturuyoruz. (DH11, 44, Editör)

Sosyal medya hem haber bulmada hem de haberi yayına aktarmada çok önemli. Örnek vermek gerekirse bir gün Twitter'da Vatikan konusunda bir haber gördüm ve dikkatimi çekti. Haberi paylaşan kullanıcıyla irtibata geçtim, gerekli kişilerin irtibat bilgilerini aldım ve Vatikan'a giderek haberimi çektim ve yayınlattım. Bu dosya haber sosyal medya olmasa olmazdı. (DH8, 27, Muhabir)

Dünya sosyal medya ile elimin altında. Yanardağ patlıyor haberimiz oluyor, çatışma çıkıyor görüntüye ulaşıyoruz. Doğrulama sürecini iyi yönettikten sonra sosyal medya, habercilik için kullanışlı bir kaynak. (DH3, 27, Haber Editörü)

Her an her yerdeyiz. Haber nerdeyse orda bir muhabirimiz var gibi. Sosyal medya bunu sağladı. Haber dünyanın ya da ülkelerin farklı yerlerinde oluyor. Bazen uzak bazen yakın... Ama sosyal medya ile her yakın ve bizler olayların tam ortasında gibiyiz. Olay yerinden görüntüler, sıcak bilgiler sosyal medyadan anlık olarak geliyor artık. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Nitekim olumlu görüşün yanında az da olsa sosyal medyanın getirdiği olumsuzluklar da bulunmaktadır. Bu olumsuzluklar küçük ve basit gibi görünse de haberlerde oluşturduğu anlam ve zihinlerdeki etkisi büyük sonuçlara sebep olabilecek türdendir:

Olumlu ve olumsuz etkileri var. Hız yani zamanla yarışmak gazetecilere olumsuz etki ediyor. Ancak diğer yandan da hızlı bir biçimde bilgi edinmek için kullanılması okuyucular ile bire bir etkileşim sağlaması da olumlu. (DH2, 33, Muhabir)

DH4 (38, Yazı İşleri Müdürü), sosyal medyanın olumsuz yönlerinden bilgi kirliliğine ve bu haberlerin yayılma hızına dikkat çekmektedir:

Sosyal medya olumsuz tarafından bakınca, bilgi kirliliğinin ve yalan haberin geri döndürülmesi zor ve çok hızlı bir şekilde yayılmasına imkân tanıyan bir durum yarattı.

Görüldüğü üzere genel anlamda sosyal medyada habercilik, dijital gazeteciler tarafından olumlu değerlendirilmektedir. Birkaç temel konudaki olumsuzluklar ise sosyal medyada haberciliğin geleceğine ve toplum üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Sonuç olarak haber üreticilerinin habere kaynaklarına ulaşmasında kolaylık, çeşitliliğin sağlanması, kullanıcılar tarafından yayınlanan haberleri dolaşıma sokarak doğal bir yayılım sağlaması sosyal medyayı önemli bir araç olarak yeni dönem haberciliğinde değerlendirilmesinin gerektiğini göstermektedir.

3.3.2.2. Sosyal Medyanın Başlıca Sorunu: Güvenilirlik

Sosyal medyada haber nasıl hızlı bir şekilde yayılıyorsa yalan haber ondan daha hızlı yayılıyor. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Sosyal medya toplumda internet teknolojisinin yayılmasıyla geniş bir yelpazede kullanılmaya başlamıştır. Habercilik bu alanların ilk sırasında yer almıştır. Mobil ve taşınabilir hale gelen haber kavramı eskiye göre daha erişilebilir olmasıyla farklı özellikleri de sosyal medya ile beraberinde getirmiştir. Geleneksel medyanın aksine karşılıklı bir iletişim sürecinin bulunduğu dijital habercilikteki ilişki yeni bir anlayışı ortaya koymuştur. Nitekim bu konuda sosyal medyanın iletişim süreçlerine etkisini DH12 (38, Mütercim Spiker) şu şekilde ifade etmektedir:

Habercilik dijital ile yeniden doğdu. Gereken değişim yeni iletişim teknolojisi olan internet ile sağladı. İlk olarak internet ile başlayan süreç sosyal medya ile farklı bir boyuta ulaştı.

Geleneksel medyaya karşı güçlü bir alternatif olan sosyal medya, haberciliği geliştirmesi ve farklı türde imkânlarla sahip olmasının yanında bazı sorunları da

beraberinde getirmiştir. Bu sorunların en öne çıkanı sosyal medyada yer alan haber içeriklerinin güvenilir olup olmadığıdır. 2019 yılında yayımlanan Reuters Dijital Habercilik Raporu'na göre Türkiye'nin %40'ı sosyal medyada gördüğü haberlere güveniyor.²⁶⁷ Bu bağlamda DH1'in (33, İçerik Müdürü) sosyal medyanın yeni habercilik sürecinde hızla birlikte genel bakış açısının kaybedilmesine yönelik ifadesi dikkat çekicidir:

Hızlandırdı, yaklaştırdı, bütüncül bakışı zorlaştırdı. Sosyal medya ile habercilikte kurallar yeniden yazıldı.

Bu ifade bağlamında sosyal medya, habercilikte genel çerçeveyi görmeyi zorlaştırdığına vurgu yapılmaktadır. Sosyal medyanın kullanıcı olan herkesin paylaşım yapabildiği, içeriklerin denetimden geçmeyerek doğrudan yayına girmesi sosyal medyanın haber kaynağı olarak kullanılmasında riskleri de ortaya çıkarmaktadır.²⁶⁸ Bu noktada sosyal medyadaki haberlerin güvenilirliği konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır. Nitekim katılımcılar da sosyal medyadaki haberlerde güven sorunu yaşadıklarına vurgu yapmaktadır:

Sosyal medyada haberlere temkinli yaklaşmak gerekiyor, bu platformlarda yalan habere çok sık rastlanıyor. Özellikle son dakika gelişmelerinde bu durum yaşanıyor. Taklit hesaplardan servis edilen yalan bilgiler, insanlarda gerçek gibi algılanabiliyor. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Sosyal medyadaki haberlerin güvenilirliği duruma göre değişiyor. Haberin kaynağına gelenekselde olduğu gibi bakmak gerekiyor. Sosyal medyadaki bilgilere göre ani habercilik refleksi göstermek çok tehlikeli olabiliyor.(DH3, 28, Haber Editörü)

Haberin yayımlandığı adrese ve kaynağa göre güvenilirlik değişiyor. Kişisel hesaplardan yapılan paylaşımları bazı haber kuruluşları doğrudan alıyor ve haber yapıyor. Ancak bu hesaplar bazen parodi hesap²⁶⁹ olabiliyor. Bu yönde çok haber

²⁶⁷ Reuters Dijital Habercilik Raporu'na göre Facebook ve WhatsApp grubu üyesi olanlar sosyal medyada gördüğü haberlere daha çok güvenmektedir. Türkiye'de sosyal medya kullanıcılarının %40'ı, Facebook ve WhatsApp gruplarına üye olanların ise %50'si sosyal medyada gördüğü haberlere güveniyor. Detaylı bilgi için bkz: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf

²⁶⁸ İzzet **Taşkıran** ve Ali Murat **Kırık**, Gazetecilerin Sosyal Medyayı Haber Kaynağı Olarak Kullanımı: Medya Profesyonellerinin Bakış Açılarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma, *Intermedia International E-Journal*, 3(1), 2016, s.229.

²⁶⁹ Parodi hesap; tanınmış kişilerin sanal ortamda taklidi yapılarak, o kişi gibi dijital eylemlerin gösterildiği hesaplardır. Detaylı bilgi için bkz. (Hatice **Sarıyar**, "Dijital Çağda Kimliğin

yapıldı. Bilinen, büyük haber kuruluşları dahi bu hataya düşüyor. (DH16, 41, Prodüktör)

Her bilgi haber değil neticede. Bilgi akışı da her zaman güvenilir değil. Geleneksel medyayı yıkıp yeni bir medya anlayışı oluşturulmamalı. En azından haber üretim sürecindeki temel ilkeler açısından. Haberleri belirli konularda karşılık bulmadan yayına almak dijital haberciliğin temel sorunu. Bu durum sırf rekabet için yapılıyor. (DH18, 40, Editör)

Görüldüğü üzere katılımcıların sosyal medyadaki haberlerle ilgili temel sorunu haber kaynağının sahte olması ve içerikleri de yalan bir şekilde etkileşime dâhil ediyor olmasıdır. Haberciliğin temel unsuru kitleleri doğru bilinçlendirmektir. Sosyal medya habercilikte hız ve çeşitliliği beraberinde getirmiştir. Ancak sosyal medya hesabı bulunan herkesin içerik üretir duruma gelmesiyle ortaya çıkan içerik havuzunda art niyetli ve yalan haberler yer almaya başlamıştır. Bu noktada DH9'un (31, Muhabir) "Dijital habercilikte, özellikle sosyal medyada yapılan habercilikte temel meslek ilkelerine uyulmuyor. Çünkü sosyal medya ile habercilik meslek olmaktan daha çok insanlar için bir hobiye dönüştü." ifadesinde sosyal medyada haber yapmanın belirli bir ilke çerçevesinde gerçekleşmediğine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda sosyal medyada doğru habere ulaşmak için izlediği yolu DH14 (37, Haber Editörü) şu şekilde ifade etmektedir:

Haber kuruluşlarının sosyal medya hesapları vasıtasıyla haber takibi yapıyorum. Sosyal medyada haberciliğin ilkelerine uygun kurumların içeriklerinin güvenilir olduğunu düşünüyorum.

Bir diğer katılımcı olan DH6'da (34, Temsilci) sosyal medyadaki haberleri kurumsal yayına almadan önce doğrulama ihtiyacı duyduğunu belirtmektedir. Nitekim bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Sosyal medyadaki haberler güvenilir değil, sürekli doğrulıyorum. Eğer sosyal medyadaki gibi alıp çalıştığım kurumun sitesine koysam ve sosyal medya hesaplarında paylaşırsam olası bir durumda kimse kaynak sosyal medya demeyecek. Herkes kaynak olarak bizi görecektir. Çünkü habercilik dönüşüme uğrasa da kaynak olarak sosyal medyanın kabul edilme durumu bulunmuyor.

Sahadan elde edilen verilere göre sosyal medyada geleneksel medyanın aksine bir teyit mekanizması bulunmamaktadır. Her ne kadar kurumsal olarak dijital habercilik yapan haber platformları bu hususa dikkat etse de sosyal medyada kişisel hesaplar üzerinden yapılan haber paylaşımları bile gündem oluşturma gücüne sahiptir. Bu noktada DH1'in (33, İçerik Müdürü) şu ifadesi dikkat çekicidir:

Sosyal medyada haber nasıl hızlı bir şekilde yayılıyorsa yalan haber ondan daha hızlı yayılıyor.

Sosyal medyada yalan haberciliğin bir yaptırımın olmaması bu durumu bir bakıma teşvik etmektedir. Sosyal medya, haberciler tarafından haber üretim sürecinde dikkatli olarak kullanılmalı ve farklı kaynaklardan haberler için onaylatmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda haberlerde dezenformasyona karşı dijital habercilerin hangi adımları izledikleri önem arz etmektedir. Zira haberciliğin temel ilkesi doğru haber üretmektir. Bu noktada katılımcılar sosyal medyadaki dezenformasyona karşı şu yanıtları vermiştir:

Haber ciddiyet içeren bir olaydır. Bizler haber üretenler olarak haberi hazırlarken konu hakkındaki bilgileri farklı kaynaklara sorarak doğrulayıp yayına vermekteyiz. Ancak bu doğru haber bilinci maalesef sosyal medyada yer alan haber paylaşımı yapan hesaplar ile son buldu. Biz bir haberi onay sürecinden geçirip, editoryal düzenlemelerini yapana kadar sosyal medyada yayılmış olabiliyor. Sosyal medya biz habercilere bir nevi haber atlatmış oluyor. Ama bu olay olumlu sonuçlanmayabiliyor. Sosyal medyada paylaşılan haberlerin genelde kaynağı olmuyor ve doğru haber verme kaygısı gütmüyor hesaplar. Önce paylaşayım, etkileşim alayım derdindeler. Haber doğru çıkarsa ilk servis eden oluyorlar, yanlış çıkarsa istihbarat hatası gibi sebeplerle geçiştiriyorlar. Biz dijital habercilik yapıyor olsak bile haber sürecine uyararak bu işi yürütmek zorundayız. (DH8, 27, Muhabir)

Sosyal medyada görüyoruz. Son dakika gelişmeleri özellikle. Kullanıcılar haberleri ardı ardına paylaşıyor. O heyecanla paylaşım yapan haber kuruluşları da oluyor. İlk ben servis edeceğim heyecanı. Ancak unutulmuş bir konu oluyor. Haberin kaynağını merak eden kimse olmuyor. Bizlerin haberin kaynağını haberlerde belirtme durumumuz var. Zira diğer türlü masa başında kendimizce yazmaktan öteye giden bir şey yapmış olmayız. Haberleri doğrulamak, dijital habercilikteki en büyük sıkıntı. Bunu kullanıcılar yapıyor, doğrulamadan paylaşım yapıyor. Ancak bizim gibi kurumsal dijital yayıncılık yapanlar her zaman doğrulama, kaynak arama sürecini işletmek

durumundayız. Kullanıcılar yanlış sonuçlarda hesap verme durumunda değiller. Biz haber kuruluşları için durum öyle değil. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Sonuç olarak sosyal medya, denetim mekanizması olmaksızın içeriklerin üretildiği ve yalan bilgilerin yayıldığı bir yapıya sahiptir. Hızlı olması bir avantajken haber üretiminde kişilerin veya gazetecilerin, haberi ilk duyuran olması ve popülerlik arzusu başta olmak üzere meslek ilkesinden uzak bir anlayışla sosyal medyadaki bilgilerle kontrolsüz haber üretmesi ile gerçeği yansıtmayan haberler yayınlanabilmektedirler. Ancak tüm bu duruma rağmen sosyal medya günümüzde haber akışının ve bilginin yayılımının en hızlı ve yoğun gerçekleştiği mecra olarak varlığını sürdürmektedir.

3.2.3. Dijitalleşmeyle Kolonyalizmin Dönüşümü

Araştırmanın üçüncü ana temasının yer alacağı bu kısımda alt kategorilerde öncelikli olarak kolonyalizmin hakkında dijital habercilerin bilgi düzeyi ile medya ve kolonyalizm ilişkisi ele alınacak olup, sonrasında dijital kolonyalizm ve haber sürecine etkilerine odaklanılacaktır.

3.2.3.1. Geçmişten Günümüze Kolonyalizm

Kolonyalizm şimdi, eskisi gibi devletler üzerinden değil şirketler aracılığıyla devam ediyor. (DH13, 38, Prodüktör)

Batı tarafından sömürge haline getirilen ve sınırları içerisinde egemen bir güce sahip olmayan devletler, normal olarak kabul edilen egemen güçlerden farklı olduğu gerekçesiyle zaman içinde yeniden şekillendirilmiştir. Böylece kolonyalizmin ilk dönemlerinde etkin olan yöneten ve yönetilmeye mahkûm olan anlayışı sürdürülmüştür. Etkin güç olan Batılı devletler, sömürgeleştirme sonrası bölgelerin sınırlarını ve toplumsal yapılarını belirlemiştir. Asyalı ve Afrikalı topluluklar hâkim gücün karşısındaki yönetilmeye mahkûm topluluklar olarak öne çıkarılmıştır.²⁷⁰ Bu topluluklarda kendilerini öteki olarak gösteren anlayışı örnek almıştır. Yani kendi kaderlerinin egemen güçlerin kararına bağlı olmasını kabul etmiştir. 1945 ile 1965 yılları arasında sömürge olmaktan çıkarak bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Asya ve Afrika ülkelerinin, bağımsızlık sonrasında eski kolonicileriyle devam eden

²⁷⁰ Liakos, s. 97.

ilişkilerinde de kolonyalizmin etkisi devam etmiştir. İlk dönemlerinde etkin olan sert güç kullanımı kolonyalizmde yumuşak güç kullanımıyla devam etmiştir. Bu bağlamda tarihsel süreçlerden zaman zaman yararlanan habercilerin kolonyalizm hakkında bilgi düzeylerinin durumu da önem arz etmektedir. Çalışmanın teorik bölümünde irdelenen ve sonraki başlıklarla sahadan elde edilen verilerle incelenecek kolonyalizmin dönüşümü, dijitalleşmesi ve sosyal medya ile dijital haberciliğe etkisi dijital kolonyalizmin mevcut durumuna yönelik önemli tespitler ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda katılımcılara öncelikle “Kolonyalizmin günümüzde durumu sizce nedir?” sorusu yöneltilerek, habercilerin kolonyalizm konusunda temel bilgilere ne derecede sahip olduğunu ortaya çıkaracak verilere ulaşmak hedeflenmiştir. Görüşmecilerin bir kısmı bu konuda kolonyalizmin farklı formlar üzerinden varlığını devam ettirdiğini ifade etmiştir:

Kolonyalizm günümüzde de hala devam eden bir şey. Önceleri istila etmek, yakmak, yıkmak şeklinde gerçekleşiyordu. Yani sert güç dediğimiz hard power ile gerçekleşiyordu. Günümüzde daha yumuşadı. Kültürel olaylar gibi soft power ile gerçekleşiyor. (DH10, 41, Mütercim Spiker)

Kolonyalizm bir süreç. Zamana göre kendini yenileyen bir şey. Önceden toprak sömürgesi vardı şimdi ise insanların kişiselini hedef alıyorlar. İnternet, sosyal medya, popüler kültür... Bu farklı unsurlar üzerinden devam ediyor. İnsanların kimlikleri ve aidiyet duyguları sömürülüyor artık. ve devam günümüzde de devam ediyor. (DH8, 27, Muhabir)

DH8’in kolonyalizmi varlığını devam ettiren bir süreç olarak nitelenmesi ve internet ile sosyal medyayı öne çıkaran açıklamaları, dijital unsurları yeni dönem sömürgecilik unsurları olarak gördüğü manasına gelir.

Görüşmecilerden alınan yanıtlar belirli gerekçeler göstererek kolonyalizmin yeni dönemin şartlarına göre şekillendiğini göstermektedir. DH7 (39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü) kolonyalizm ve kapitalizmin süregelen bir ilişki içerisinde olduğuna dikkat çekerken, DH13 (38, Prodüktör) ve DH1 (33, İçerik Müdürü) kolonyalizmin şirketleştiğine vurgu yapmaktadır:

Günümüzde dahi Batı dünyasının sahip olduğu refahın arkasındaki başlıca saldırgan ve yayılmacı politika kolonyalizmdir. Kolonyalizm, kapitalizmin ayakta kalması için var olması gereken bir şeydir. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Sömürgeler ve sömürgeciler hala var. Dünde vardı, bugünde varlar. Geçmişe oranla aynı değiller. Eski sömürgeler bağımsızlık kazandı, demokrasi dünyada yayıldı ve devletler özgür bir yapıya büründü gibi görünüyor. Kolonyalizmin böyle bittiği algısı mevcut. Ancak en büyük fark kolonyalizm şimdi, eskisi gibi devletler üzerinden değil şirketler aracılığıyla devam ediyor. (DH13, 38, Prodüktör)

Sömürgecilik günümüzde devam ediyor. Ancak eskiden farklı devletler yerini özel şirketlere bıraktı. Devletler medenileşme hareketleriyle saldırgan sömürgecilik hareketlerini bıraktı. En azından bırakmak gibi görünmesi gerekti. Ancak sömürgecilik arzuları hiç bitmedi. Bunun içinde resmi olarak kendilerine bağlı olmayan ancak fikri olarak yönetimine sahip oldukları küresel etkide şirketler oluşturdular. Bu şirketleri kendi amaçları için, sömürgecilik için birer maşa haline getirdiler. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

DH6 (34, Temsilci) ise kolonyalizmin yeniden şekillenmesini daha detaylandırarak kolonyalizmin dijitalleşen dünya düzeniyle eş zamanlı bir dönüşüm süreci geçirdiğine dikkat çekmektedir:

Modern dünya ile her şey gibi sömürgecilik de dijitalleşti. Teknolojik cihazlar ve buna bağlı olarak geliştirilen unsurlar sömürgeciliği günümüzde bir bağımlılık olarak karşımıza çıkardı. İnsanları bağımlı hale getirerek belirli bir çerçeveye sığdırmak için teknoloji kullanıldı. Bu açıdan teknoloji geliştikçe sömürgecilik de gelişti. Farklı formlar ile uygulanmaya devam eden bir faaliyete dönüştü.

Görüşmecilerden DH16 (41, Prodüktör) sahte gereksinimler oluşturulduğunu ifade ederek teknolojinin sömürgeciliğin yürütülmesinde kullanıldığını vurgulamaktadır:

İnsanlar için sahte gereksinimler oluşturuldu ve bu gereksinimleri giderecek en önemli şey olarak teknoloji gösterildi. Bu açıdan teknoloji ve bu teknolojiyi geliştiren şirketler kolonyalizmi devam ettirdi. İnsanlar için zararsız olan ve doğrudan somut olarak bir mal ya da toprak parçasına sahip olunmayan yeni bir düzen oluşturuldu.

Görüşmecilerin verdiği yanıtların en dikkat çekenini ise DH5'e aittir. Dijital medyanın sömürgecilik unsuru olarak planlandığını ifade eden DH5 bu durumun Batı tarafından oluşturulduğuna vurgu yapmaktadır. DH5'nin bu ifadesi çalışmanın teorik bölümünde sık sık yer alan sömürgecilik ile dijital medyanın yeni dönemde sömürgecinin önemli bir unsuru olduğuna yönelik söylemlerimizle birbirini tamamlamaktadır. DH5'in (33, Kıdemli Editör) yanıtında verdiği örneklerin de sosyal medya odaklı platformlardan

oluşması kolonyalizmde en etkili dijital medya unsurunun sosyal medya olduğunu işaret etmektedir:

Kolonyalizm şekil değiştirerek devam ediyor. Wikipedia moderatörleri, Facebook algoritma mimarları, Google arama motoru sonuç sayfası algoritmaları ile bu sağlanıyor. Bu saydığım platformlar herkese dokunan şeyler. Günümüzde birinden birini muhakkak kullanıyor insanlar. Batı, platformları da yeni düzendeki sömürgecilğe göre dizayn ediyor, şirketler aracılığıyla sömürgecilik yürütüyorlar. Sömürgecilik günümüzde dijital medya ile devam ediyor.

Görüşmecilerden alınan yanıtlar göstermektedir ki dijital haberciler genel hatlarıyla kolonyalizm hakkında bir bilgi birikimine sahiptir. Katılımcılara yöneltilen kolonyalizmin son durumuna yönelik ise dijitalleşen dünya düzeninin kolonyalizmi de etkilediğine yönelik bakış açılarının varlığı ağır basmaktadır. Toplamların dijital bir dünyada yaşamaya başlamasıyla kolonyalizm faaliyetleri de ortam değiştirmiştir. Kolonyalizmin varlığını somut olarak günümüzdeki güç ve refah ile ilişkilendirilebilir. Kolonyalizm günümüzde eski dönemlerdeki gibi devletlerin tahakküm kurduğu toprak ve topluluklar olarak devam etmemektedir. Devletler güdümünde yer alan büyük şirketler günümüzde kolonyalizm faaliyetini yürüten güç olarak bulunmaktadır. Teknoloji ve geliştirilen ürünler ile sağlanan bağımlılık günümüzdeki kolonyalizm unsurlarının yeni yöntemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Kolonyalizm geçmişin aksine günümüzde bir şey almanın aksine insanlara bir şey verip, hizmet sunarak devam etmektedir. Sunulan hizmetler ile bağımlılık oluşturulmakta ve kolonyalizm faaliyeti yumuşak güç aracılığıyla devam etmektedir.

3.2.3.2. Dijital Medya ve Kolonyalizm İlişkisi

Geçmişte fiziki olarak devam eden sömürgecilik günümüzde soyut olarak sanal ortamda devam ediyor.
(DH10, 41, Mütercim Spiker)

İnsanların yaşamında önemli bir yere sahip olan teknoloji, birçok konuda işleri kolaylaştırmaktadır. Eğitimden sağlığa pek çok temel ihtiyaç alanını kolaylaştıran teknoloji, kişisel verilerin güvenliği konusunu da önemli hale getirmiştir.²⁷¹ Zira kişisel verilerin izinsiz kullanımı, satışı günümüzde basit gibi görünse de önemli sorunları

²⁷¹ Tuğçenur Yılmaz, *Dijital çağın yeni tehlikesi 'veri sömürgecilği'*, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/dijital-cagin-yeni-tehlikesi-veri-somurgeciligi/1413883>, (15.05.2020)

beraberinde getirmektedir. Bu durumun başlıca yaşandığı yer ise genel olarak dijital medya olarak ifade edilebilecek internet teknolojisinin kullanıldığı ortamlar olmak üzere özele indiğimizde sosyal medya platformlarıdır.

Sosyal medya kullanımının dünya geneline yayılması ve platformlarda milyarları bulan kullanıcının ortaya çıkardığı milyarları aşan verilerin depolanması ve farklı mecralarda faaliyet gösteren şirketler ile paylaşılması yeni dönemde önemli bir sömürgecilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya başta olmak üzere dijital ortamlarda kişisel verilerin güvenliği ve kullanıcıların bilinçlilik düzeyi büyük önem arz etmektedir. Nitekim günümüzde sosyal medya artık sadece bir eğlence, sosyalleşme ya da haber alma ortamı değildir. Sosyal medya aynı zamanda büyük bir endüstridir. Sosyal medya günümüzde hızlıca algı oluşturulan, kitleleri kontrol altına alıp yönlendiren, kamuoyu oluşturabilen bir ortam olarak yer almaktadır. Sosyal medya platformları genel hatlarıyla kullanıcılarına ücretsiz hizmet sunan uygulamalardır. Ancak dijital olarak oluşturulan yeni bir dünya düzeni göz önüne alındığında, kişisel verilerin gizliliği ve güvenliğinin ihlali ile reklam başta olmak üzere birçok faaliyet yürütülmektedir.²⁷² Sosyal medya platformlarına üye olurken kullanıcıların onaylamak zorunda olduğu sanal sözleşmeler veri güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın bu başlığında dijital habercilerin sosyal medya ve veri güvenliğine yönelik bilgi düzeylerine ait saha verileri, veri sömürgeciliği hakkında bakış açıları, dijital medya genelinde olmak üzere sosyal medyanın sömürge unsuruna dönüştürülmesine yönelik düşünceleri ele alınacaktır.

Bu bağlamda katılımcılara ilk olarak sosyal medya platformları başta olmak üzere dijital medya unsurlarına kaydolurken platformlar tarafından yöneltilen sanal sözleşmelere ve detaylarına ait ne bildikleri sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların önemli bir kısmı sözleşmeleri okumadığına yönelik cevaplar vermiştir:

Açıkçası üye olurken hiç okumadım. Çok uzun ve meşakkatli bir metin. İçerisinde muhtemelen yasalar ve hukuka yönelik sosyal medya platformlarını olası durumlarda haklı çıkaracak maddeler yer alıyordu. (DH3, 28, Haber Editörü)

²⁷² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu, <https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanımKilavuzu.pdf>, s.53.

Okumadım. Çünkü sosyal medya platformları üyelik kısmında sadece bir tik atılarak geçilen bir aşama oluşturuyor sözleşme kısmında. Bir de sosyal medya ile tanışmam yeni değil. Önceden sosyal medya bu kadar hukuksal konularda yeri olan bir yer değildi. O dönemlerde üye olurken sadece eğlence için kullanılan bir yer diye düşünerek doğrudan sözleşmeyi okuduğumu belirterek aşamayı geçmiştim. (DH2, 33, Muhabir)

Kayıt olurken bir göz atmışlığım var. Ancak buna okudum denemez. Çok uzun ve hukuksal anlamda geniş bir açıklama var. Sosyal medyaya kayıt olacak insanlar bunu okumaz. O kadar vakit harcamazlar. Her sosyal medya bunu istiyor. Sadece bir tanesi değil, hangi birini okusun kullanıcılar. (DH11, 44, Editör)

Şartları okumanın bir öneminin olduğunu zannetmiyorum. Karşımızda koca şirket bir sözleşme hazırlamış. Bizler bir kullanıcı olarak buna nasıl karşı gelebiliriz ki. O mecrayı kullanmak istiyorsak kabul edeceğiz. İçinde ne yazdığının da aslında bu bakımdan çok önemi bulunmuyor. (DH17, 28, Haber Prodüktörü)

Sanal olarak hazırlandığından bir sözleşme ciddiyeti bulundurmuyor. İnsanlar bu sözleşme kısmını internet sitesinden bir yazı olarak görüyor. Bu yüzden o kısımları okumadan işaretleyip geçiyor. Ben de açtım üye olurken sözleşmeyi. Ancak okudum desem yalan olur. Baktım göz attım. İşaretleyip, onay vermeyince üye olunmuyordu. Bu yüzden onayladım ve üye oldum sosyal medya platformlarına. (DH19, 39, Prodüktör)

Katılımcılardan alınan yanıtların geneli sosyal medya platformlarına kaydolurken kullanıcı sözleşmelerini basit bir olay olarak görerek okumadıkları yönündedir. DH2'nin "O dönemlerde üye olurken sadece eğlence için kullanılan bir yer diye düşünerek doğrudan sözleşmeyi okuduğumu belirterek aşamayı geçmiştim." ifadesi çalışmanın teorik kısmında belirtilen sosyal medyanın zaman içinde dönüşen ve farklı amaçlar için kullanılan bir araç haline geldiğine yönelik yaklaşımın dijital haberciler tarafından da desteklenir nitelikte olduğunu göstermektedir.

Görüşmecilerin verdiği yanıtlar içerisinde belki de en dikkat çekenini ise DH5 (33, Kıdemli Editör) ait olandır. Sosyal medyanın zorunluluklar oluşturduğuna dikkat çeken DH5, kullanıcıların dayatmalar ile sosyal medya kullanıcısı olduğuna dikkat çekmektedir:

Kullanıcı sözleşmesini okumadım. Çünkü okusam ve bana ters gelecek kuralların ya da maddelerin olduğunu görsem bile yapacağım bir şey yok. Kabul etmiyorum bu sözleşmeyi deme durumum yok. Kabul etmiyorum dediğim zaman, sosyal medya

platformu üyelik işlemini gerçekleştiremiyoruz o zaman diye karşılık veriyor. Yani sosyal medya platformları benim kurallarına göre oynarsan bu oyunu gel diyor. Günümüzde de sosyal medya biz haberciler için bir gereklilik olduğundan tamam diyerek sözleşmeyi okumadan tamam deyip geçiyoruz. Bende öyle yaptım.

DH5'in "Sosyal medya platformları benim kurallarına göre oynarsan bu oyunu gel diyor." ifadesi sosyal medya platformlarının birer zorunlulukla kendisini kullanıma sunduğunun yansıması olmuştur. Bir diğer katılımcı DH8'in (27, Muhabir) verdiği yanıtta ise sosyal medya ortamlarının yanı sıra mobil cihazlarda da uygulamaların zorunlu olarak kişisel verilere erişim izni istediğine dikkat çekmektedir:

Her yerde bu sözleşmeler kullanıcılara kabul edilmek zorunda bırakılarak sunuluyor. Mesela bir banka uygulaması, sağlık uygulaması, oyunlar... Bunların hepsi telefona indirirken henüz kullanıcılardan çeşitli izinler istiyor. Rehberle ulaşma, mikrofona ulaşma, kameraya ulaşma gibi izinler... Bu durumda kişiler henüz uygulamaları kullanmadan çeşitli izinler veriyor şirketlere. Benzeri sosyal medyada daha fazla. Hem indirirken izin veriyorsunuz hem de üye olup kullanmaya başlarken. İnsanlar bu izni vermezse uygulamaları kullanamıyor. Yani bir bakıma teknolojinin gelişmesinden ve ortaya çıkan ürünü kullanımından tecrit ediliyor.

Görüşmecilerin çok az bir kısmı ise sosyal medya platformlarının sunduğu sözleşmeyi okuduğunu belirterek şu ifadeleri kullanmıştır:

Baktım ve içime sinmese de kabul ettim. Sözleşme imzalamak öyle kolaylaştırılmış ki, insan sanal ortamda diye önemsemeden işaretleyip geçiyor. Sonrasını düşünmüyor. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Okudum ama bu sözleşme gibi gelmedi bana. Dayatma gibi geldi daha çok. Çünkü tek seçenek sunuluyor. Alternatifi yok. En önemlisi de sözleşmede imza olur. Burada onun yerine sadece bir tik işaretleme söz konusu sosyal medya platformlarında. Bence bu durumda kişilerin okumamasına yol açabilecek bir şey. Çünkü alışlagelen sözleşmede kişiler genellikle imza atıyor. Burada sadece bir tik. İnsanlar bu yüzden çok önemsemiyor bence. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Okudum. Ancak kurallar ve yaptırımlar karşısında yapılacak bir durumumuz yok. Üye olup, mecburen devam ettim. Veri güvenliği konusunda şüphem yok mu? Elbette var. Sonuç olarak başka ülkelere ait şirketler bunlar. Bir hata olduğunda ben kişi olarak ne

yapabilirim? Hiçbir şey. Bu bakımdan mecburen kabul ettim. Kabul etmezsem gelişen düzenden uzak kalacaktım. (DH16, 41, Prodüktör)

Nihayetinde sosyal medya platformlarında yer alan sözleşmelerin dijital haberciler için önem arz etmediği ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında DH10 (41, Mütercim Spiker) ise “Şirketler veriler üzerinden herkesin bilgilerine sahipler” ifadesiyle sömürgeciliğin veriler üzerinden varlık gösterdiğine dikkat çekmiştir:

Sözleşmeler sadece medeni görünmek amacıyla. Şirketler, sosyal medyayı bir gereklilik olarak zihinlere kazıdı. Şirketler veriler üzerinden herkesin bilgilerine sahipler. Bana göre geçmişte fiziki olarak devam eden sömürgecilik günümüzde soyut olarak sanal ortamda devam ediyor. Bunu da yaptığı usulsüzlükleri örtmek için sözleşmeler aracılığıyla kendi lehine resmileştiriyor.

Sosyal medya manipülasyona açık ve kişisel bilgi güvenliği açısından tartışılan bir ortamlar bütünüdür. Sosyal ağlara üye olan kişiler potansiyel olarak risk altında bulunmaktadır. Bu risk, kullanıcıların sosyal ağlara üyeliği sürecinde kabul ettiği hizmet sözleşmeleri başlayan ve platformları kullanarak devam ettirdiği bir süreci kapsamaktadır. Kullanıcıların şahsi bilgileri, sosyal medya şirketleri tarafından reklam başta olmak üzere birçok şekilde başkalarıyla paylaşılabilmektedir. Sosyal medyanın ücretsiz bir şekilde hizmet sunması ise kullanıcıyı ürün durumuna getirmektedir.²⁷³ Yani sosyal medyada kullanıcı üründür, kaynaktır. Bu açıdan dijital dönemde çoğunluğu Batılı ülkelere ait sosyal medya şirketleri başta olmak üzere dijital medya platformlarının faaliyetleri önceki dönemler görülen kolonyalizm faaliyetleri ile benzerlik göstermektedir. Bu açıdan sosyal medyanın yeni dönemdeki sömürge aracı olarak kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek önem arz etmektedir. Nitekim bu konuda dijital habercilere yöneltilen sorulara alınan yanıtlar katılımcıların yeni dönemde dijital unsurları birer sömürge aracı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır:

Sosyal medya içerisinde bulundurduğu her şeyi bir sömürü olarak kullanıyor. Bilgi, içerik ve fikir sömürüsünün dışında, bir veri sömürgeciliği yapılıyor. İnsanların sosyal medyadaki hareketleri, neye baktıkları, neyi beğendikleri, neyi beğenmedikleri, hangi şarkıyı dinleyip, hangi filmi izledikleri... Tüm bu konuları ve daha fazlasını topluyor. Sonrasında ne için kullanıyor meçhul. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

²⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu, <https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanımKilavuzu.pdf>, s.94.

Sömürgecilik sosyal medya üzerinden devam ediyor. Emperyalist güçlerin en sinsi ve etkin biçimde kendi istedikleri yaşam biçimi ve bilgiyi dijital ortamlar üzerinden dayatmasıyla bu durum gerçekleşiyor. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Günümüzde sosyal medya tam bir yayılım aracı. Bilgi anlamında da veri anlamında da. Örneğin kişisel verilerin Facebook gibi platformların elinde çok usulüne uygun kullanıldığı kanısında değilim. Özellikle Facebook örneğini verdim çünkü kullanıcı bilgilerini Cambridge Analytica şirketine usulsüz biçimde kullandığı ortaya çıktı ve bunu kabul ettiler. Ayrıca Facebook dediğimiz platform WhatsApp, Instagram, Messenger gibi farklı platformları da elinde bulunduruyor. Yani bu olayı sadece bir platform olarak düşünmemek gerekiyor. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Görüşmecilerden alınan yanıtlara göre sosyal medya başta olmak üzere dijital medya araçları yeni dönemdeki kolonyalizm faaliyetinin yürütüldüğü alan olmuştur. DH7'nin Facebook özelinde verdiği Cambridge Analytica örneği bu durumun şirketler eliyle yürütüldüğünü destekler niteliktedir.

Dijital teknolojilerin yaşamın her alanına hâkim olmasıyla üretilen veriler, alınıp satılabilir hale gelmiştir. Kolonyalizm ilk doğal kaynakları sömürme olarak başlamış, kas gücünü kullanmayla ve çıkar sağlamayla devam etmiştir. Teknolojik dönüşüm ve dijitalleşmeyle de kolonyalizmde dönüşümler yaşanmıştır. Dijital dönemle birlikte yeni bir ham madde haline gelen veriler şirketler tarafından işletilmeye ve analiz edilmeye başlamıştır. Bu analizlerde kullanılan bilgiler kişilerin kendi istekleriyle analizi yapan kurumlara verilmektedir. Verilerin analiziyle ortaya çıkan sonuçlar neticesinde stratejiler geliştiren şirketler milyarlarca dolarlık kazanç elde etmektedir. Bu bağlamda D5'in (33, Kıdemli Editör) kolonyalizmin yeni dönemde kaynak olarak kişisel verileri gördüğüne yönelik vurgusu dikkat çekmektedir.

Önceden toprak kıymetliydi şimdi ise veri. Bu bakımdan verinin en kolay elde edileceği alan ise internet. İnternette ise en çok kullanılan sosyal medya. Çünkü kişiler sosyal medyaya bilgilerini sorgusuz sualsiz yüklüyor, paylaşımlar yapıyor. Şirketler elde ettiği verileri reklam şirketlerine, siyasi partilere satıyor. Yani bir bakıma sizi pazarlıyor. Önceden yer altı kaynakları pazarlanıyordu şimdi kişilerin verileri.

Bir diğer görüşmeci olan DH2 (33, Muhabir) ise dijital medya ve bilginin yayılması bağlamında değerlendirme yaparak dünya üzerindeki etkisine farklı bir bakış açısı getirmiştir:

İnternet çağı her ne kadar eşitlik sanrısını yaygınlaştırsa da aslında bilgiye erişim halen sınıfsal bir sorun. Yani globalleşme, evet dünyayı belirli bir kesim için daha küçük bir hale getirdi. Ancak fırsatlar artsa da olanaksızlıklar da devam ediyor.

Katılımcıların genelinin sosyal medyayı sömürge aracı olarak görmesine karşın bazı katılımcılar bu durumun aksi yönünde görüş belirtmiştir. İnternete erişim ve bilgi toplumu çerçevesinde sosyal medyanın olumlu bir unsur olduğunu ifade eden görüşmeciler bilgi yayılımının olumlu bir gelişme olduğuna dikkat çekmiştir:

Sosyal medya bir gereklilik. Bu bakımdan kullanmayan geride kalır. Kullanmak için girilen temel bilgilerin bir sorun çıkaracağı düşüncesinde değilim. Çıkarsa bile sosyal medyadan ulaşılabilen bilgilere değecek bir olay bu konular. (DH3, 28, Haber Editörü)

Toplumsal bilinçlenme için yeni düzende büyük bir olanak. Evden, işten, yoldan... İnsanlar bilgiye her yerden ulaşıyor artık. Bu bakımdan bakılırsa olaya, sosyal medya başta olmak üzere dijital medyanın ne denli insanları olumlu etkileyen bir şey olduğunu görebiliriz. (DH19, 39, Prodüktör)

Sonuç olarak dijital medya bilgi yayılımını belirli ölçekte gerçekleştirmiştir. Dünyada açlıkla savaşılan ülkelerde internet teknolojisi pek bir anlam ifade etmemektedir. Orta Doğu'da internetin varlığı bilgiye erişimden daha çok dış güçlerin ülkeleri karıştırmak ve toplumsal hareket adı altında kargaşa ortaya çıkarmak için kullandıkları bir unsur olarak yer almaktadır. Bu noktada dijital ve sosyal medya günümüzde kolonyalizmin yürütülmesi ve Batılı devletlerin çıkar sağlamak için kullandıkları *soft power* (yumuşak güç) olarak yer almaktadır.

3.2.3.3. Teknoloji Çağında Yeni Sömürü Düzeni: Dijital Kolonyalizm

Verilerin alınıp satılabilen bir metaya dönüştürülmesi sömürgeciliğin yeni bir şekli olarak değerlendirilebilir. (DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Dijital medya kullanımı sosyal medya ile dünya toplumları için temel yaşam unsuru haline gelmiştir. Kolonyalizmin şekil değiştirerek dijitalleşmesi ve dijital unsurlar üzerinden insanlarda bireysel tahakkümler kurmasıyla dijital sömürgecilik dönemi başlamıştır. Kolonyal faaliyetler eski dönemlerdeki gibi toplum ve ülke bazlı değil dijital kolonyalizm ile kişi bazlı ve daha geniş ölçekte uygulanmaktadır. Michael Kwet, dijital kolonyalizmi farklı bölgelerde sosyal, politik ve ekonomik tahakkümlerin dijital

teknolojiler ile oluşturulması olarak ifade etmektedir. İnternet ve buna bağlı teknolojilerin erişim düzeyinin yükselmesinin de dijital kolonyalizmin yayılması amacıyla gerçekleştirilmektedir. Kwet’e göre, geleneksel sömürgecilik dönemindeki kaynaklardan olan petrol ile dijital sömürgecilik dönemindeki kişisel veriler birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan değerlendirme yapılacak olursa dijital sömürgecilik kavramının görüşmeciler üzerinde karşılığının tespit etmek ilk olarak ilk olarak tespit edilecek durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁴ Bu doğrultuda görüşmecilere yöneltilen sorular neticesinde alınan yanıtların geneli dijital sömürgecilik kavramının internet teknoloji odaklı bir durumu anlattığına dikkat çekmiştir:

Dijital devlerin, büyük veri havuzlarına sahip olmak suretiyle tekelleşerek insanları kontrol altında tutması. (DH9, 31, Muhabir)

Çağın yeni tehdidi dijital sömürgecilik. Facebook, Google gibi büyük teknoloji şirketlerinin bütün dünyaya yayılarak kişisel bilgilere sahip olması bu durumu tanımlar. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Evet bu kavramı duydum. Şirketlerin kendi kurallarını kullanıcılarına dayatması. Örneğin Facebook’un ABD’de Cumhuriyetçi tabanı ilgilendiren haberlerin trend listelerinde yer almamasını sağlayacak şekilde algoritmalarını değiştirmesi gibi. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Dijital sömürgeciliği duydum, evet. Dijital teknolojiyi kullanarak politik, ekonomi ve sosyal hâkimiyet kurma diyebiliriz. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Dijital devlerin, büyük veri havuzlarına sahip olmak suretiyle tekelleşerek insanları kontrol altında tutması. (DH10, 41, Mütercim Spiker)

Görüşmecilerden DH1’in ABD üzerinden verdiği örnekte “...Facebook’un ABD’de Cumhuriyetçi tabanı ilgilendiren haberlerin trend listelerinde yer almamasını sağlayacak şekilde algoritmalarını değiştirmesi...” ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Bu örnek ile katılımcı, Kwet’in dijital sömürgeciliği için kullandığı tanımlamalardan bir tanesi olan politik tahakküm kurma aracı ifadesini desteklemektedir. Dijital sömürgecilik sürecinde sosyal medya başta olmak üzere dijital şirketlerin ağır bastığı ve süreçleri sosyal ağlar aracılığıyla elde edilen verilerle şekillendiğine yönelik algı dijital habercilerde oluşmuştur. Nitekim katılımcılardan DH7 (39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

²⁷⁴ Kwet, p. 2-5.

dijital sömürgecilik ile teknoloji şirketlerinin sömürge devletlerinin yerini aldığına vurgu yapmıştır:

Çağımızdaki en kıymetli değerlerden biri olan kişisel verilerin belli başlı büyük teknoloji şirketlerinin elinde toplanmış olması bu şirketlere ve bağlı oldukları ülkelere çok büyük güç sağlıyor. Bu verilerin alınıp satılabilen bir metaya dönüştürülmesi sömürgeciliğin yeni bir şekli olarak değerlendirilebilir.

Bu yanıtlardan yola çıkarak dijital sömürgecilik, sosyal medya başta olmak üzere tüm dijital medyayı kolonyalizm faaliyeti yürütmek için kullanmaktadır. Dijital sömürgecilikte amaç ilk önce kişilere esas amacı belli etmeden yumuşak güç ile yaklaşmak ve bilgi toplumu empozisi yaparak sömürgeciliğe temel hazırlamaktır. Nitekim DH5'in (33, Kıdemli Editör) sosyal medyanın sanal gerçekler oluşturduğu ve doğruları yanlış olarak gösterdiğine yönelik ifadeleri bu durumla ilişkilendirilebilir:

Sosyal medya günümüzde en görünen mecra. Herkesin gördüğü, kolaylıkla ulaştığı bir alan. Bu sebeple orda ne yer alırsa insanlar onu gerçek zannediyor. Yalan haberler de bu durumda en öne çıkan içerik. Sosyal medya yalan haber kimi zaman bilinçli, kimi zaman yanlışlıkla yer alıyor. Ancak yayılımını durdurmak neredeyse imkânsız. Çünkü bu içeriğin kaç kişiye nüfuz ettiğini tespit edemiyorsunuz. Bu tespiti yapabilecek tek organizasyon sosyal medya platformlarının kendisidir. Ancak platformlar bu konuda pek bir şey yapma niyetinde değil. Hatta bazı dolandırıcı hesapların reklamını para karşılığında yaptıklarını da sık sık görüyoruz.

İnsanların dijital ve modern bir yaşam ile gelişmişlik seviyesinin yüksek olabileceği bu durumda teknolojiye uyum sağlamak olduğu dijital sömürgeciliğin hedeflerinden bir diğeridir. Öyle ki dijital sömürgecilik yapan Batılı şirketler hedeflerine aldıkları ve dijital olarak koloni haline getirecekleri kişi ya da bölgelerden teknoloji üretimi konusunda bir üretimi genel olarak desteklememektedir. Bu konuda katılımcıların bazılarının dijital tüketim toplumu ifadesi dikkat çekmektedir:

Çeşitli destek programları, eğitimler dijital medyada yer alıyor. Bu programları düzenleyen de sosyal medya şirketleri. Bağlı bulunduğum kurum dolayısıyla bu eğitimlere zaman zaman ben de katılıyorum. Bizlere anlatılan eğitimler sosyal medyayı nasıl daha çok kullanırsınız ve reklam ile nasıl daha geniş kitlelere etki edebilirsiniz yönünde oluyor. Benzeri programlar dünyanın farklı bölgelerinde uygulanıyor. Ancak genelinde yeni bir üretime teşvik bulunmuyor. Batı tarafından üretilen bir sistem olan sosyal

medya platformlarını daha etkin kullanma ifadesiyle aslında daha da bağımlı hale getirilme isteniyor. Yani teknoloji veya yeni bir girişimden ziyade kendi sistemlerini sizin güçlendirmeniz isteniyor. (DH8, 27, Muhabir)

Dünya düzeni tüketim üzerine kuruldu. Bu düzen dijital dünyaya da yansdı. Dijital medyanın esas amacı da tüketim oldu. Sosyal medya başta olmak üzere dijital dünyada üretim yaparsan varsın. Yoksa silinip gidiyorsunuz. İnsanlara üretim yaptırıyor gibi görünüyorlar. Ancak üretim sosyal medya şirketlerinin belirlediği yapıya göre onların hesabına gerçekleşiyor, ortaya herhangi bir yenilik çıkmıyor. (DH13, 38, Prodüktör)

Sosyal medyada içeriklerin kullanıcılar tarafından oluşturulduğu söylenir hep. Evet, bu doğru. Ancak özgürce bir üretim süreci değil. Çünkü sosyal medyada kimse kendi istediğini tam anlamıyla yapamıyor. Mesela Instagram’da 1 saatlik story atabiliyor muyuz? Hayır. Nedeni ise platformun bu konuda belirli bir süre sınırlaması koyması. Yani aslında sosyal medyada bizler bir kurallar çerçevesi içerisinde üreten dijital işçileriz. Beğeniler, yorumlar, paylaşımlar... Bunların bizlere somut olarak ne faydası var. Koca bir hiç. Ancak sosyal medya platformlarının bağlı bulunduğu Batılı şirketlere katkısı çok büyük. (DH16, 41, Prodüktör)

Görüşmecilerden alınan yanıtlar göstermektedir ki sosyal medya sömürge unsuru olarak kullanılan önemli bir araç olarak yer almaktadır. DH16’nın “...sosyal medyada bizler bir kurallar çerçevesi içerisinde üreten dijital işçileriz.” ifadesi Christian Fuchs’un *dijital emek* değerlendirmesi ile örtüşen bir cevap niteliğindedir. Fuchs’a göre dijital emekçiler internet ve sosyal medya kullanıcıları olarak kabul edilmektedir. Dijital emek; sosyal medyayı oluşturan, kullanan, yayan bir faaliyet olarak tanım haline getirilmiştir. Dijital emek, sosyal medya kullanıcılarının karşılığının ödenmediği bir olaydır.²⁷⁵

Teknolojinin dijital odaklı gelişim göstermesiyle dünya genelinde yayılan internet yatırım ağı, başta Afrika ve Latin Amerika olmak üzere internet kullanımını açlık ile boğuşan köylere kadar ulaştırmayı amaçlamaktadır. İnternet teknolojisi gittiği bölgelerde avantajlar sağlamasının yanında Afrika ülkeleri gibi gelişmekte olan bölgelerde sömürgeciliğin yeni formu olarak varlık göstermeye başlamıştır. **Dijital**

²⁷⁵ Christian **Fuchs**, *Dijital Emek ve Karl Marx*, NotaBene Yayınları, Ankara 2015, s.423.

sömürgecilik olarak nitelendirilen bu tehdit, Alphabet²⁷⁶ ve Facebook gibi dijital medya şirketleri başta olmak üzere teknoloji odaklı Batılı şirketler üzerinden sadece bağlı oldukları ülke olan ABD’de değil küresel olarak etki göstermektedir. Bahsi geçen şirketler başta olmak üzere dijital medya platformları, ekonomik anlamda sahip olduğu büyüklüğün yanında ellerinde bulundurduğu kayıtlı kişisel verilerle de tehdit unsuru oluşturmaktadır.²⁷⁷ Dijital sömürgeciler sadece kendileri tarafından sunulan hizmetin kullanılmasını istemektedir. Bunun sebebi ise insanların dijital hizmetleri kullanırken kendi istekleriyle verdikleri kişisel veriler ve kullanım alışkanlıklarına dair istatistiklerin sadece kendi veri havuzlarında bulunmasını istemeleridir.

Dijital sömürgeciliği şirketler sadece teknolojik cihazlarla yapmamaktadır. Öyle ki dijital sömürgecilik dünyadaki tüm insanları hedef almak için sosyal medyayı kendisi için ana unsur olarak belirlemiştir. Hedefi tüm dünya olan dijital sömürgecilik bunu gerçekleştirmek ve herkese hitap etmek için dünyada belirli projeler gerçekleştirmektedir. Projelerden öne çıkan 2 büyük proje; Google Loon Project ve Facebook’un internet.org projesidir. Bu bağlamda katılımcıların bahsi geçen projeler başta olmak üzere dijital sömürgecilik anlamında gerçekleştirilen girişimler hakkındaki bilgilerinin durumu önem arz etmektedir. Görüşmeciler bu projeler hakkında genel olarak yüzeysel bilgi sahibi olduklarını belirterek şunları söylemiştir:

Daha önce denk geldiğim için evet, bilgim var. Çalıştığım kurumda bu konularda haber yaptık. Facebook’un projesi özellikle epey gündem oldu. Neredeyse her haber sitesinde, televizyonda gördüm. Ücretsiz interneti Afrika başta olmak üzere ulaşılması güç olan yerlere götürme amacıyla oldukları genel olarak bu konuda bildiğim.(DH7, 39, Haber ve Görüntülü İçerik Editörü)

Yüzeysel şekilde bilgim var. Sosyal medyada karşılaştım. İnterneti dünyaya yaymayı amaçlıyorlar. Drone ile yapıyorlar diye biliyorum. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Evet, bilgi sahibiyim. İnterneti dünyaya yayma projesi diye biliyorum. Facebook ve Google hakkında zaman zaman dijital medyada da bu konu hakkında haberler çıkıyor.(DH8, 27, Muhabir)

²⁷⁶ Alphabet, Google’ın bağlı bulunduğu bir çatı şirkettir. Ana şirket olarak konumlanan Alphabet’te Google gibi toplam 11 teknoloji şirketi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: <https://abc.xyz/> (14.05.2020).

²⁷⁷ Kwet, p.2.

Yaptığımız haberlerde görüyorum. Ücretsiz internetle ilgili galiba. Şu sıralarda çokça bu tarzda projeler yapılmaya çalışıyor. Herkese internet ulaştırma fikri beni ürkütmüyor değil. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Biliyorum bu projeleri. Neden internet ve neden ücretsiz? Bu iki soru çok önemli bence. İnternet ile dünyanın bağlantı halinde olmasını sağlamak kime yarayacak? Bu soru da önemli. Bence bunlar çok masumane değil. Bir şey ücretsiz ise düşünmek gerekiyor. Özellikle bu milyar dolarlık bir yatırım ile sağlanıyorsa. (DH12, 38, Mütercim Spiker)

Bir başka görüşmeci olan DH5 (33, Kıdemli Editör) ise bahsedilen ücretsiz internet projelerinin benzerinin zamanında Türkiye’de de uygulandığına dikkat çekmiştir.

Hatırladığım kadarıyla zamanında Türkiye’de de benzer bir proje uygulanmıştı. Projenin ismini 0.facebook diye hatırlıyorum. Ücretsiz şekilde Facebook’a giriliyordu. Ancak tam kapasiteli bir servis değildi. Fotoğraf ve video izleme gibi şeylere izin verilmiyordu. Zaten o zamanlarda telefonlar şimdiki gibi çok akıllı telefon şeklinde değildi. Daha basit telefonlarla daha basit bir servisti.

DH5’in ifadesinde belirttiği gibi 0.facebook projesi bir zamanlar Türkiye’de de uygulanmıştır. Akıllı telefon dönemi öncesi olarak nitelendirilebilecek 3G teknolojisinin ilk yıllarında gerçekleştirilen proje ile insanlar cep telefonları 0.facebook.com internet sitesi üzerinden ücretsiz bir şekilde Facebook’a girebiliyordu. Sosyal medya platformlarının mobil uygulamaya dönüşmesinden öncesine tekabül eden bu dönem yukarıda bahsedilen projelerin öncülü konumunda yer almıştır.

Bir başka görüşmeci ise Google ve Facebook’un projelerinden haberdar olduğunu ancak dijital sömürgecilik bağlamında düşünmediğini belirterek şunları söylemiştir:

Projeleri duydum. Ancak yeni dönemde sömürgecilik anlamında kullanıldığını ilk defa duydum, mantıklı. Dijital ortamın kullanılarak fikir, durum ve siyasi yönlendirmenin, amaçlara ulaşımın gerçekleştirilmesi olabilir. Sömürgeciliğin de yeni dönemde her şey gibi yeni bir kimliğe bürünmesi, etki çevresini farklılaştırması gerekiyor çünkü. (DH6, 34, Temsilci)

3.2.3.4. Haber Sürecinde Dijital Kolonyalizm

Günümüzde kolonyalizm kendisini haberler ile masumlaştırıyor. (DH13, 38, Prodüktör)

Dijital ve sosyal medya ilk ortaya çıktığında insanlık için bir vakit geçirme ve eğlence unsuru olarak görülmekteydi. Ancak dijital uyum ile alanlar genişlemiş birçok farklı alan, sosyal ve dijital medya ile birlikte daha işlevsel bir yapıya bürünmüştür. Bu alanlardan birisi de şüphesiz habercilik olmuştur.

Sosyal ve dijital medya insanlara her anlamda erişim kolaylığı tanımıştır. Öyle ki insanlar normal şartlar altında gidip gezemeyeceği ülkeleri YouTube'dan sanal olarak gezip, istedikleri kişiye ulaşip iletişime geçebilir hale gelmiştir. Erişim kolaylığı habercilik için de geçerlidir. Haberciler haber kaynağı olarak tek bir nokta olan sosyal medya üzerinden olaylara dair detaylara ulaşabilmekte, kişiler ile iletişime geçebilmekte, sıcak haberlerde olaya ait resim ve fotoğraflara anında ulaşabilmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan bazılarının haber takibinde sosyal medya platformlarına yaptığı kolaylık vurgusu dikkat çekicidir:

Sosyal medyayı haber kaynağı olarak kullanıyorum. Başka türlü tanımam, ulaşmam veya ikna etmem mümkün olmayan güvenilir haber kaynakları, bu platforma kendi rızalarıyla haber yapımında bileşen oluşturabilecek bilgileri sunabiliyor. Doğru ve kesinlikle bir süzgeç kullanarak haberin ipuçlarını burada ekonomik olarak takip etmek mümkün. (DH8, 27, Muhabir)

Ana akım medyada bulamadığım bilge ve belgeleri sosyal medya aracılığıyla görebiliyorum. (DH6, 34, Temsilci)

Dijital habercilikle alışlagelmişin aksine interaktif bir haber süreci ortaya çıkmıştır. Dijital sömürgecilik olgusu kendisini dijitalleşen habercilikte de kendisini göstermeye başlamıştır. Öyle ki dijital habercilik, dijital sömürgeciliğin bir propaganda aracı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Dijital sömürgecilik faaliyeti olarak gösterilecek projeler; bilgi toplumu, modern dünya, dijital dünya gibi estetik kalıplara büründürülerek soft bir şekilde topluma aktarılmaktadır. Bu bağlamda bahsi geçen projelerin dijital haberlerde yer alma durumu ve habercilerin bu konudaki bakış açısı önem arz etmektedir. Nitekim konuyla ilgili soru yöneltildiğinde katılımcılar arasında

fikir ayrılıkları yaşandığı görülmektedir. Bir takım dijital haberci, haber sürecinde dijital sömürgeciliğin etkisi olduğuna dikkat çekmiştir:

Bence yapılıyor, kolonyalizmin kendisini haberler ile masumlaştırıyor. Teknoloji haberlerine baktığımız zaman bu durumu görmek mümkün. Son gelişme gibi haberler yapılıyor, hatta sosyal medyadan tanıtım videoları çekilerek servis ediliyor. Bu tür içerikler genelde haber ajanslarından geliyor. Dijital haber siteleri de bunları alıp kendi sitelerinde yer veriyor. Çünkü kullanıcılarda teknolojik gelişmelere karşı inanılmaz bir merak var. Kullanıcılar bu durumun aslında bir sömürgecilik faaliyeti olduğunun farkında bile değil. Sömürgecilik diyorum çünkü özellikle teknolojik cihazlar üzerinden yeni versiyonlar çıkınca çok ilginç haberler yapılıyor ve insanların bu cihazları alması teşvik ediliyor. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Evet yapılıyor. Teknoloji ve sosyal medya platformları bu tür haberlerde ilk sırada. Bahsettiğiniz ücretsiz internet projeleri buna en iyi örnek olabilir. Dünyada suyun, yiyeceğin olmadığı bölgelerin gerçekten internete mi ihtiyacı var da bu projeler gerçekleştiriliyor. Üstelik ücretsiz. Bu projelere eleştirel bakan medya kuruluşu bir elin parmak sayısını geçmez. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Evet, geçmişte olduğu gibi bugün de propagandaya ihtiyaç var. Bu propagandayı da sosyal medya üzerinden yapıyorlar. Yenilik çıkıyor, haber oluyor ve yine sosyal medyada paylaşılıyor. Sosyal medya, kendi üzerinden kendi propagandasını gerçekleştiriyor. İnsanlardan daha ne kadar çok veri elde ederim derindeler. Bu yüzden dünyanın her yerinde orada ne ilgi çekerse onu yapıyorlar. ABD’de siyasi yarışların bir parçası olan sosyal medya, Orta Doğu’da kitlesel eylemlerin bir parçası olarak görünüyor. Sonuç olarak iki yerden de istediği, ulaşmaya çalıştığı verileri öyle ya da böyle alıyor. Bu konularda haber yapan kuruluşlar eleştirel bakabiliyor mu konulara? Cevap belli. Hayır. Çünkü sosyal medya kendi haberini de kendisi istediği çerçevede servis ettiriyor. (DH8, 27, Muhabir)

Teknoloji haberleri ve oluşturulan sahte iyilik, yardımseverlik algısı ile gerçekleştiriliyor. Google, Facebook, Tesla... Bu saydıklarım gibi onlarca teknoloji şirketinin gündeminde muhakkak interneti dünyanın her yanına yaymaya yönelik girişimleri bulunuyor. Bu girişimler haberleştirilerek servis ediliyor. Özellikle de sosyal medya üzerinden bu haberlerin servisi sıklıkla gerçekleşiyor. Ancak haberlerin içeriklerinde hiçbir şekilde bir eleştirel bakış bulunmuyor. Hep insanlık için önemli gelişme, müjdeli haber gibi ifadeler ile bu projelerin maddi kazanç beklemeksizin şirketler tarafından yapıldığı algısı oluşturulmaya çalışılıyor. Ancak kişisel verinin

değerli olduğu günümüzde şirketlerin bu bilgileri elde etme yönünde girişimlerinin de bulunduğu haberlerde hiç yer almıyor. Birkaç değerlendirme ya da analiz yazısından öteye geçemiyor. (DH13, 38, Prodüktör)

Görüşmecilerden alınan bu yanıtlara göre dijital sömürgecilik sosyal medya platformları hakkındaki haberler ve teknolojik gelişmeler üzerinden dijital haberlerde kendini duyuruyor ve reklamını gerçekleştiriyor. DH4'ün ifadesinde yer alan "...kullanıcılarda teknolojik gelişmelere karşı inanılmaz bir merak var." ve "...projelere eleştirel bakan medya kuruluşu bir elin parmak sayısını geçmez." ifadesi dijital medya kullanıcılarının sosyal medya ve teknoloji konularında merakının dijital sömürgecilik için bir fırsat oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yine DH8'in "...sosyal medya kendi haberini de kendisi istediği çerçevede servis ettiriyor." ifadesi de sosyal medyanın dijital sömürgecilikte etkin durumunu ortaya koyarken sosyal medyanın sömürgeciliğe yönelik faaliyetlerini kendi mekanizması sayesinde sınırlandırdığı vurgulamaktadır. Alınan yanıtlarda görüldüğü üzere katılımcılar önceki başlıkta yer alan sosyal medya platformlarının ücretsiz internet projelerinin de bu tür haberler üzerinden kendi propagandasını yaptığını ifade etmektedir. Yine bu görüşte olan bir diğer katılımcı olan DH20 (35, Muhabir), dijital sömürgeciliğin haberler üzerindeki etkisinin sebebini yeni dönemde oluşturulan dijital medya sistemine bağlaması dikkat çekmektedir:

Etkisinin olduğu kaçınılmaz. Ancak bu etki kurulan mevcut sistemden de kaynaklı diyebilirim. Çünkü dijital habercilik ile saha haberciliği daha çok ofislerden yürütülen haber ajansı kaynaklı bir hal aldı. Yani habercilerin kaynağı, ajansların geçtiği bilgiler oldu. Dijital sömürgeciler için bu durum bulunmaz bir nimet. Bahsi geçen Google ve Facebook'un ücretsiz projeleri hakkında hiçbir şekilde olumsuz haber gelmedi. Neden? Çünkü tek elden sömürgeciliği gerçekleştirenler tarafından bu haberler servis ediliyor da o yüzden.

DH20'in yanıtında dikkat çektiği ajanslar üzerinden yürütülen habercilik eleştirisine benzer olarak DH16 (41, Prodüktör) ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Eleştirel veya dijital platformlar hakkında sömürgeciliğe dair haberler oluşturulsa dahi sosyal medya platformları bunları öne çıkarmıyor. Çünkü onlar da biliyor ki bu tür haberler kendilerinin hedefleri için olumsuzluk içeriyor ve tehdit oluşturuyor.

DH16'in ifadesinde yer verdiği "...sömürgeciliğe dair haberler oluşturulsa dahi sosyal medya platformları bunları öne çıkarmıyor." dikkat çekmektedir. Zira sosyal medya

hesaplarının algoritmasında yapılabilecek değişikliklerle bahsedilen engellenmenin yapılması muhtemel bir durumdur. Belirli sosyal medya platformlarını grup olarak elinde bulunduran organizasyonlar bu durumu yapabilecek imkâna sahiptirler.

Görüşmecilerden bir kısmı ise haber sürecinde dijital sömürgeciliğin etkisinin bulunmadığını dile getirmiştir. Bahsi geçen konuda üretilen haberlerin teknolojik gelişmelerle ilgili olduğunu ifade eden görüşmeciler sosyal medyanın bu tarzda bir görevinin olmadığını dile getirmektedir:

Haberlerde sömürgecilik yapıldığına dair bir örnek bana göre bulunmuyor. Teknoloji döneminde yapılan haberleri sömürgecilik diye adlandıramayız. Dijital dönemde teknoloji konusunda bilgisiz kalmak çağı yakalayamamaktadır. Bu dönemde insanların sürekli kendisini güncel tutması gerekiyor. Bu güncellik için de dijital medya bulunmaz nimet. (DH15, 36, Editör)

Türkiye’de gazetecilik faaliyetleri yürüten yayınlarda herhangi bir dijital sömürgecilik yapıldığını düşünmüyorum. İnsanların internete erişiminin kolaylaştırılması dijital sömürgecilik olarak tanımlıyorsanız, yapılmıyor. (DH3, 28, Haber Editörü)

Google ve Facebook’un ücretsiz internet projeleri hakkında yapılan haberler oldukça ilgi görüyor. Baktığınız zaman insanlara interneti ulaştırma amacındalar. İnternet ile bilgiye erişebilen daha kapsayıcı bir dünya toplumu oluşabilir ve bence projeler örneklenerek çoğalabilir. (DH9, 31, Muhabir)

Teknolojiyi kullanıyorsak haberdar olmalıyız. Bu haberleri de en iyi şekilde dijital medyadan alırsak. Çünkü dijital dönemdeyiz. Sosyal medyayı kullanmasını bildikten sonra sıkıntı oluşturmeyen bir şey bana göre. Bu bakımdan kullanmasını da yenilikleri takip ederek öğreneceğiz. Haberlerde sömürgecilik değil bilgiler var. Bilgi öğrenmek sömürgecilik olmasa gerek. (DH11, 44, Editör)

Her gün gelişen bir yapı dijital medya. Yenilikler, bilinmesi gerekenler... Özellikle sosyal medyada. Bunun için de internete ihtiyaç var. Google ve Facebook bu ihtiyacı karşılayacak projelere imza atıyor. Bu projeleri dünya geneline duyurmak için de haberlerini yapıyorlar haklı olarak. Bence burada çok paranoyak olmamak gerekiyor. Olaya iyi yönünden bakalım. (DH2, 33, Muhabir)

Görüldüğü üzere bir takım katılımcılar da dijital haberlerde sömürgeciliğe yönelik yayınların olmadığını ifade etmektedir. Bu katılımcılara göre bilgi toplumu oluşturmak için gerçekleştirilen ücretsiz internet projeleri başta olmak üzere sosyal medya hakkında

bilgi sahibi olmak dijital toplum olmanın bir gerekliliğidir. Haberlerde bu dijital toplumun bilinçlenmesi ve kendini güncel tutarak çağa ayak uydurması açısından insanlar için herhangi bir sömürgecilik faaliyeti içermemektedir. Nitekim bu konuda DH17 (28, Haber Prodüktörü) ücretsiz internet projelerinin herkese açık şekilde yapıldığını ve haberlerde de sık sık yer aldığını belirterek şunları söylemiştir.

Ücretsiz internet projeleri başta olmak üzere eleştiriler bence haksız. Çünkü bu projeler gizli kapaklı yapılmıyor. Herkesin gözü önünde yapılıyor, projeler hakkında haberler internette çok sık dolaşıyor. Eğer kirli iş olsaydı elbette çıkardı.

Nihayetinde katılımcılardan alınan yanıtlardan hareketle dijital haberciler arasında haber üretim sürecinde ve yayınlarda dijital sömürgecilik unsurunun varlığı konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir kesim verilerin kullanımı ve sosyal medyanın sömürge unsuru olduğuna yönelik haberler yapılmayarak sosyal medyanın sadece olumlu bir ortam olarak tanımlandığını ifade ederken diğer kesim sosyal medya ve projeler hakkındaki haberleri bilgi toplumu olmanın bir parçası olarak yorumlamaktadır. Nitekim verilerin sosyal medya platformları tarafından çeşitli ticari kaygılarla kullanıldığına yönelik gerçekler hakkında haberler hakkında dijital haberciler bir savunma yapmamışlardır. Bu durum da sonuç olarak dijital sömürgeciliğin varlığını ve haberleri propaganda aracı olarak kullandığını destekler niteliktedir.

Dijital sömürgecilik faaliyetlerinin haberleştirilerek uluslararası ve ulusal basında servis edildiği, teorik kısımdaki haber örneklerinde yer almaktadır. Dijital sömürgecilik olarak nitelendirilebilecek haberlerin birçoğu iyimser ve sermaye sahibi olarak tanımlanabilecek sosyal medya şirketlerini olumlu gösterecek şekilde kurgulanmıştır. Bu noktada dijital sömürgeciliğe karşı habercilerin üretim sürecinde ne yaptıkları önem arz etmektedir. Katılımcıların bazıları haber sürecinde dijital sömürgeciliği engellemeye yönelik yayınlarda neler yapıldığına yönelik karşıt haber politikası izleyerek önlemler aldıklarını vurgulamıştır:

Evet, yapıyoruz. Bu projelere ve veri skandallarına yönelik ortaya çıkması gereken bilgileri haberleştirerek topluma sunuyoruz. Veri sömürgeciliğine haberlerimizle karşılık vermeye çalışıyoruz. (DH5, 33, Kıdemli Editör)

Algoritmaların siyasete dâhil edilmesi ve yönetsel sonuçlarda etkili olması noktasında yayınlarımız oluyor. (DH20, 35, Muhabir)

Algoritmaların siyasallaşmasına dair kapsamlı ve vaka bazlı yayıncılığı benimseyerek bu haberleri sıklıkla yapmaya gayret ediyoruz. (DH1, 33, İçerik Müdürü)

Yapıyoruz. Özellikle Filistin konusunda çalıştığım kurumun hassasiyeti bulunuyor. Ülkemizin bu konuda yaptıklarını dijital medyada görünür kılmak ve haksızlığa karşı gelmek için haberler üretiyoruz, özel röportajlar yapıyoruz. (DH16, 41, Prodüktör)

Etkin güç olarak varlığını sürdüren yeni medya sermayesi diyebileceğim bir yapı var. Bu yapı her yerde kendi haberlerini yapıyor. Biz de bu haberlere karşı eleştirel bakıyoruz. Olayların öyle gösterildiği gibi olmadığını bilimsel açıdan ele alıyoruz. Haberler oluşturuyoruz. Kurum olarak çeşitli eğitimler düzenliyoruz. Bu eğitimler lise çağındaki öğrencilerden yetişkinlere kadar geniş bir yelpazede gerçekleşiyor. (DH10, 41, Mütercim Spiker)

DH13 (38, Prodüktör) haber üretim sürecinde sömürgeciliğin etken unsuru olarak ajans haberciliğini eleştirerek dijital habercilik sürecini ve kontrol mekanizmasının haberler üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir:

Dikkat ediyoruz bu konuya. Şöyle ki bahsedilen projeler haberlerini belirli haber ajansları üzerinden yayıyor dünyaya. Bu haberleri dijital ortama siteler ya da sosyal medya hesapları doğrudan alıyor sorgusuz bir şekilde. Biz kurum olarak bu duruma karşı aksiyon gösteriyoruz. Ajanslardan haberleri yekten almak yerine uzman analizleri ekleyerek eleştirel bakabiliyoruz. Ancak sektördeki diğer meslektaşlarımız maalesef bu duruma çok uymuyor. Aslında dijital haber sürecine sömürgecilik kaynak olarak doğrudan etki ediyor. Çünkü dijital haberciliğin yapısı bunu gerektiriyor. Hız ve hazır metinler. Etkin güç olarak varlığını sürdüren yeni medya sermayesi diyebileceğim bir yapı var.

Bir başka görüşmeci ise dijital haberler üzerinden dijital sömürgecilik ile insanların duyguları ile oynandığını vurgulamıştır. Yanıltıcı haber başlıklarının da bu konuda değerlendirilebileceğini dikkat çeken görüşmeci şunları söylemiştir:

Haber süreçlerinde dijital sömürgecilik şu anlamda oluyor: Okurların ya da takipçilerin duyguları sömürülüyor genellikle. Bir de reklam veya viral gibi görünen reklam haberlerin okutulması için yanıltıcı başlıklar bu noktada kullanılıyor. Biz de yanıltıcı başlıklara karşı gelmek için ve anlamsal açıdan sömürgeciliği önlemek için haberin kendisini anlatan başlıkları yayınlarımızda kullanıyoruz. (DH4, 38, Yazı İşleri Müdürü)

Bazı görüşmeciler ise dijital haberlerin üretim süreçlerinde herhangi bir sömürgecilik önleme çalışması yapılmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Türkiye’de gazetecilik faaliyetleri yürüten yayınlarda herhangi bir dijital sömürgecilik yapıldığını düşünmüyorum. Rusya ve Suudi Arabistan hükümetlerinin fonladığı iki kurumda çalıştım, herhangi bir ajandaları olmadı hiç. “Bu yayınların ortalığı karıştırmak için Türkiye’de bulunduğu” iddiasını da komplo teorisi olarak görüyorum. Yabancı kurumların yönetimleri, Türkiye’de yayın yapan birçok kurumdan daha çok bağlı gazetecilik ilkelerine. (DH3, 28, Haber Editörü)

Hayır. Bence bu, sosyal medya tekelleri eliyle yapılıyor. Haber olarak biz olayları yansıtıyoruz. Yorum katmıyoruz. Olay ne ise onu aktarmaktır habercilik. Projelerin detayları hakkında yorum yapıp haberlerimizi şekillendirirsek habercilikten öte bir şey yapmış oluruz. (DH11, 44, Editör)

Eğer haber üretim sürecinde böyle bir önlem alırsak ki bana göre bu önlem değil engeldir, haberin tarafsızlığını bozmuş oluruz. Yorumumuz ile haber yazarız. Bu durum normal bir süreç olarak görülürse haberlerimizin geneline yansır. Spordan siyasete böyle bir haberciliğin olduğunuzu düşünsenize. Adına habercilik dersiniz bunun. (DH17, 28, Haber Prodüktörü)

Bir başka görüşmeci ise teknolojinin gerekliliği ile bahsedilen projelerin ve bu yönde gerçekleştirilen haberlerin var olması gerektiğini vurgulamıştır.

Manipülasyon her zaman var. Güçlü olanın iradesini empoze ettiği bir dünyada yaşamak istemiyorsak, zamanın getirdiği teknoloji ve yeniliklere karşı mesafeli olmalıyız. (DH18, 40, Editör)

Bu bağlamda dijital haber sürecinde sömürgecilik etkisinin olduğu gerçeğiyle beraber dijital sömürgeciliğin önlenmesi noktasında yapılabilecek en kolay ve öncelikli adım karşı haberler oluşturabilmektir. Sadece konuyu kötülemekten ziyade, interaktif içerikler oluşturarak dijital medyanın diliyle dijital sömürgeciliğin ne olduğu anlatılarak karşıt bilgilendirme çalışmasıyla toplum üzerinde oluşturulmak istenen kolonyal bağımlılığın iyi bir durum olduğu algısı kırılabilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Avrupalıların yeni ticaret yolları aramasıyla başlayan ve Coğrafi keşiflerle daha da güçlenen kolonyalizm Batının sömürge ülkelerin doğal kaynaklarını gasp ederek güçlenmesini, temel alarak ortaya çıkmıştır. Sömürgeciler kolonyalizm faaliyetinde kendi toplumunun refahını yükseltirken sömürge haline getirdikleri ülkeleri ve o bölgedeki halkları insan dışı varlıklar olarak görmüş ve adeta yaşam hakkı tanımamıştır. Batı kendi tarihi süreçlerinde kalkınma olarak gösterdiği tüm süreçlerde kolonyalizmi kalkınmanın kaynağı olarak kullanmıştır. Yani Batı, sömürge haline getirdiği bölgelerdeki insanların üstüne çıkarak yükselmiştir. Batı kendisine medeni ve modern olarak öncü güç imajı çizerek sömürgecilik faaliyetlerinin üzerini örtmeyi amaçlamıştır. Öyle ki Batı medeniyetinin yaşadığı zenginlikler ve kaliteli yaşamda eğitimin yanında tahakküm altına alınan ve kendinden daha büyük insana sahip ülkelerdeki halklar dâhil tüm yer üstü ve yer altı kaynaklarını kullanmasına borçludur.

İkinci Dünya Savaşı ile sömürge ülkelerin bağımsızlığını kazanmasıyla kolonyalizm sona ermiş olarak görünse de sanayinin belirli Batılı ülkeler odağında gelişmesi sömürgeciliğin şekil değiştirdiğini ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmenin yerini teknolojik devrimin almasıyla ise kolonyalizm yeniden bir dönüşüm içine girmiştir. Bu dönüşümün teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı dijital unsurlar üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Dijital unsurların en önemli ve yaygın kullanılabilecek olanı ise sosyal medya platformlarıdır. Bu bağlamda kolonyalizm sosyal medya üzerinden bir yayılma politikası izlemektedir. Bu durum ise ortaya dijital sömürgeciliği çıkarmıştır.

Bu çalışma dijital medya ve değişen sömürgecilik faaliyetlerini ortaya koymak, dijital sömürgecilik kavramını literatüre kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Dijital haberciler ile yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak içerik üreticilerinin dijital medyaya

bakışı, kolonyalizm hakkında düşünceleri ve dijital sömürgecilik hakkında bilgi düzeyinin ne yönde olduğu araştırılmıştır. Dijital haberciler kolonyalizm faaliyetlerinin

dönüşüme uğradığını, bu noktada çağımızda kolonyalizmin sosyal medya ve dijital medya üzerinden yürütüldüğünü ifade etmiştir. Türkçe yayın yapan ulusal ve uluslararası kuruluşlarda farklı görevlerde aktif çalışmalar yürüten 20 dijital haberci ile yapılan görüşmeler neticesinde ortaya şunlar çıkmıştır;

Dijital haberciler aktif olarak sosyal medyayı kullanmaktadır. Çalışmaya katılan dijital habercilerin tamamı yaş aralığı fark etmeksizin sosyal medya platformlarına üye olduklarını ifade etmiştir. Aktif olarak sosyal medya platformu kullandığını dile getiren dijital habercilere bu ortamlara üye olurken kullanım şartlarını okuyup, okumadığı sorulduğunda ise genel olarak şartları okumadan sosyal medya üyeliklerini gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Dijital habercilerin bu davranışı sosyal medya platformlarına üye olurken detaylarla ilgilenilmediği, üyelik şartlarında yer alan ve verilerin şirketler tarafından kullanılmasına gönüllü ancak farkında olmadan izin verildiğini göstermiştir. Katılımcılar aktif olarak sosyal medya platformlarında en çok Instagram ve Twitter kullandıklarını söylemiştir. Dijital haberciler günlük olarak ortalama 4 saat sosyal medya platformlarında vakit geçirdiklerini de belirtmiştir. Bu bağlamda katılımcılar günlük hayatta en çok Instagram ve Twitter'da vakit geçirmektedir. İçeriğin çeşitlendiği ve getirilen eklemeler ile Instagram; story, anket, post, mesajlaşma gibi birden çok sosyal medya platformunu ait özelliği tek başına bünyesinde barındırmasıyla insanların sık kullandığı bir sosyal medya ortamı olarak yer almaktadır. Twitter ise özellikle resmî açıklamalar ve duyurular anlamında aktif bir sosyal medya kitlesine sahip olduğundan diğer uygulamalara göre tercih edilme oranı yüksek bir sosyal medya platformu olmaktadır. Sosyal medyanın ilklerinden olan Facebook ise dijital habercilerin bir kısmının kullandığı bir platform olarak belirlenmiştir. Bunun sebebi ise Instagram ve Twitter'ın mobil ortamlara uyumlu yapısı, içerik önerilerinin daha efektif kullanılması ve bu iki platformun zaman tünelinin güncelleme hızının yüksek olmasıdır.

Facebook dünyada en çok üyesi bulunan sosyal medya ortamı olmasına karşın aktif kullanım açısından düşüş yaşamaktadır. Dijital habercilerle yapılan çalışmada da benzer sonuç ortaya çıkmıştır. Aktif Facebook kullanan katılımcı sayısı sadece 4 ile sınırlı kalmıştır. Diğer katılımcılar ise ya bir zamanlar Facebook kullandığını ya da hesabının bulunduğu ancak aktif olarak kullanmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Facebook insanların sosyal medya kavramıyla ilk tanıştığı bir simge olması sebebiyle genel

anlamda bilinen üyesi bulunulan bir ortamken dijital medya unsurlarının gelişmesiyle aktif kullanım düzeyinde düşüş yaşanmaktadır. Günümüzde Facebook üyelikleri, dijital medyada farklı ortamlara üye olurken gösterilen bir referans ya da doğum günü hatırlatıcısı olarak pasif anlamda kullanılmaktadır.

Araştırma kapsamında LinkedIn platformunu aktif kullanan katılımcı sayısı yoğun olarak gözlemlenmektedir. Profesyonel ve iş dünyasına ait bir sosyal medya platformu LinkedIn dijital habercilerin yayınlarını profesyonel ortamda gösterebildiği bir ortam olduğu gibi farklı disiplinlerde görev yapan kişiler ile bir araya geldiği ortam olarak olumlu etki yapmaktadır. Araştırmada katılımcıların Youtube, Snapchat, TikTok gibi görsel ve mobil odaklı sosyal medya platformlarında aktif üyeliklerinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Sadece birer katılımcı aktif olarak Youtube ve TikTok üyeliği bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kullanıcı kitlesi her geçen gün artan ve trendlerin belirlendiği bu platformlar hem kişisel hem de mesleki anlamda kullanılması fayda getirecek unsurlardır. Youtube üzerinden yürütülen gündem ve tematik konulu içeriklerle dijital haberciler başta olmak üzere farklı meslek gruplarına üye kişiler de hem kişisel gelişim amaçlı hem de mesleki gelişim açısından bu içerikleri takip edebilirler. Öyle ki artık Youtube’da trend olan içerikler geleneksel medyanın beslendiği unsurlar haline gelmiştir. Canlı yayın, konulara göre trend listesi, topluluk paylaşımları gibi geniş ağa sahip olan Youtube dijital medyanın son dönemde hem masaüstü hem de mobil ortamlarda çok sık kullanılan platformlarından olmuştur. 2019 yılında en çok kullanılan ve en yeni sosyal medya platformlarından olan TikTok da video odaklı ve farklı kitle potansiyeli olan bir uygulamadır. Snapchat’te kendine has trenleriyle sosyal medyada farklı algıların oluşturulabildiği bir ortamdır. Bu bağlamda dijital haberciler, farklı sosyal medya platformlarını kullanarak hem daha geniş kitlelere ulaşabilirler hem de bu kitlelerin fikri yapısını sosyal medya platformlarındaki davranışlarını analiz ederek mesleki üretim açısından çözümleyebilirler.

Çalışmada dijital habercilerin sosyal medya kullanım amacının haber takibi yapmak olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal ve dijital medya ilk başlarda eğlence amaçlı kullanılırken insanların hayatında internetin yer edinmesiyle farklı amaçlar için kullanılmaya başlamıştır. Bu amaçlardan en öne çıkanlarından biri de insanların genelinde var olan merak duygusunu gideren unsur habercilik olmuştur. İnternet kullanımı ilk başlarda kablolu bağlantılarla bilgisayarlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu

dönemde insanlar internet sitelerinden haberleri takip etmiştir. Böylece de günümüzdeki dijital haberciliğin temelini oluşturan internet gazeteciliği kavramının gelişmesini sağlamıştır. Kablolu hatların yerini, ADSL ve fiber internet bağlantılarına bıraktığı dönemlerde mobil internet teknolojisi de gelişim göstermiştir. Bu gelişim akıllı telefon piyasasının ortaya çıkıp gelişim göstermesiyle eş zamanlı gerçekleşmiştir. Bu durum mobil cihazlarda internet kullanımı durumunu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki kişiler ilk başlarda çevirmeli bağlantılarla dakikalar bekleyerek erişim sağladığı internet sitelerine ceplerinde taşıdıkları cihazlarla saniyeler içerisinde erişebilir konuma gelmiştir. Bu durumların sonucunda ise sosyal medya ortamlarının mobilleşmesi ve haber takip unsuru olarak kullanılması başlamıştır.

Çalışmada yeni iletişim teknolojilerinin haberciliğe etkisi katılımcılar tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Hız ve farklı kaynaklara ulaşabilme bu olumlu unsurların temelini oluşturmaktadır. Geleneksel medyada yapılan habercilikte bir sıcak olaya ya da haber değeri taşıyan duruma ulaşmak için muhabir, kameraman, verici, montaj, editör gibi çok sayıda kişinin yer aldığı organizasyon ile gerçekleşmektedir. Bu durumun aksine dijital habercilikte akıllı telefon ve internet bağlantısı bulunan sadece bir kişi geleneksel habercilikteki tüm bu organizasyondaki görevlilerin yaptığı işi tek başına ve daha hızlı olarak gerçekleştirebilmektedir. Geleneksel haberciliğin kaynağının sınırlı olmasının aksine dijital haberciliğin katılımcı bir yapıda olup çift yönlü iletişim üzerine kurulu olması sebebiyle haberin sunulduğu kitle de habere gönderdiği içeriklerle katkı sağlayabilmektedir. Ulaşması zor haber kaynaklarıyla iletişime geçme ve ikna etme haberciler için büyük kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca ülkelerin cumhurbaşkanları ve devlet başkanları, bakanlar, devlet kurumları gibi kurumsal ve onaylı sosyal medya hesaplarının paylaşımı haberciler için doğrudan ve hızlı kaynak unsuru oluşturmaktadır. Ancak bu olumlu unsurların aksine dijital habercilikte sağlanan kolaylığın zaman zaman üstüne çıkan olumsuzluklar da bulunmaktadır. Bu olumsuzluğun temelinde ise dijital habercilikte teyit mekanizmasının bulunmamasıdır. Bu bağlamda katılımcılar da dijital habercilikte üretim sürecinde en çok zorlanılan durumun kaynağı belirsiz ya da yalan haber olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun nedeni ise farklı kesimlerdeki ve art düşünceye de sahip olabilecek kişilerden gelen kontrolsüz bilgi akışıdır. Bu akışta yer alan bilginin hepsinin ise haber değeri taşımadığı durumlar olabilmektedir. Bu noktada haberciler için dijital medya ve sosyal medya önemli kolaylıklar sağlamaktadır.

Ortakdaki olumsuzları kaldırmak içinse dijital habercilik için teyit mekanizmaları geliştirilmeli ve sosyal medyada haber takibi konusunda vatandaşlara yönelik dijital medya okuryazarlığı çalışmaları eksikliği gidermeye yönelik çalışmalar olarak gerçekleştirilebilir.

Araştırmada dijital habercilere kolonyalizm kavramı hakkında sorular yöneltildiğinde genel geçer olarak kavram hakkında bilgileri oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Kolonyalizmin günümüzde devam ettiği ise çalışmaya katılan dijital habercilerin çoğunluğunun ifadelerinde yer almıştır. Kolonyalizm zamanlara ayırdığımızda ilkel dönem, gelişme dönemi ve günümüzde gerçekleşen dijital dönem olarak varlık göstermektedir. Teknolojinin insan hayatına etki eden bir unsur olması internetin kullanım amaçlarını da değiştirmiştir. Çalışmada bahsedildiği gibi haberciliğin dönüşümünde etkili olan internet kolonyalizmin yeni formunun ortaya çıkmasında da etkili olmuştur. Kolonyalizm internet ile birlikte dijital kolonyalizm olarak etkili olmaya başlamıştır. Dijital kolonyalizmin en önemli unsuru ise sosyal medya olmuştur. Bu bağlamda dijital habercilere dijital sömürgecilik konusunda bilgileri sorulduğunda genel olarak bu konuda bir bilgiye sahip olmadığını söylemiştir. Öyle ki bir katılımcı bu tanımı ve anlamını ilk defa duyduğunu dile getirmiştir. Kavramı bilenlerin ise genel geçer bir bilgi düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum göz önüne alınarak dijital habercilerin, dijital kolonyalizm konusunda bilgi düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada dijital sömürgecilik örneklerinden gösterilebilecek ücretsiz internet sağlama amacıyla geliştirilen iki proje olan Google Loon Project ve Facebook internet.org hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda katılımcıların geneli bu konuda daha önceden çeşitli bilgilere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Dijital haberciler, projeleri dijital sömürgecilik unsuruyla birleştirememektedir. Bahsi geçen projeler amaç olarak dünyada internet erişiminin hiç bulunmadığı ya da çok kısıtlı imkânların olduğu bölgelerdeki insanlara ücretsiz interneti götürmek olarak açıklanmıştır. Dijital ve sosyal medyada iki ana gücün başlattığı bu projelerin ortak özelliği yapılan girişimlerden hiçbir ücret talep edilmemesidir. Öyle ki bu girişimlerin önceliği eski sömürge bölgeleri olan Latin Amerika ve Afrika'dır. Bu bölgelerde yaşayanlara ücretsiz internet götürmeyi amaçlayan projede kişilerin belirli kayıt bilgileri doldurarak internete girişleri sağlanabilmektedir. Sağlanan internet genellikle mobil cihazlara yönelik olmakla

birlikte projeyi ortaya koyan şirketlerin belirlediği uygulamalar çerçevesinde kullanıcılar internet bağlantısından faydalanabilmektedir. Yani kişiler ücretsiz internetten yararlanmak için ilk olarak istenilen bilgilerini vermek zorunda ardından da sunulan çerçeve doğrultusunda dijitalleşme hakkına sahiptir. Dijitalleşme ve modernleşme çalışmalarında dijital özgürlük olgusu bu projelerde çizilen sınırlar çerçevesinde yaşamaktadır. Hedefteki bölgelerin farazi olarak seçilmediği ise aşikârdır. Seçilen bölgelerdeki ülkeler sömürgecilik sonrası bağımsızlığını elde etmesi ve küreselleşmeyle kişilerin kontrol altına alınmasının bir ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. İnternet bağlantısının yeterli düzeyde olduğu ülkelerde kişisel veriler sosyal medya ortamlarına üye olurken kişiler tarafından gönüllü olarak teknoloji şirketlerine teslim edilmektedir. Ancak teknik ve altyapı açısından gelişmemiş olan eski sömürge ülkelerinin internet bağlantısı yeterli düzeyde olmadığından bölgedeki insanların verileri şirketlerin kâr amacı gütmeyen ücretsiz internet projesi ismini verdiği girişimlerle toplumlara zararsız bir yapı düşüncesi oluşturulmaktadır. Yani sosyal medya ile gelişmekte olan ülkelere veriler artık kurulmuş düzen üzerinden gelirken gelişmemiş ülkelerdeki veriler yumuşak güç çalışmalarıyla alınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise bu çalışma hem yasalar bağlamında engellemeler olduğundan hem de sömürgeci devletlerin Batılı yani gelişmiş ülkelere oluşması sebebiyle genellikle görülmemektedir. Dijital kolonyalizmde veri sömürgeciliği yapılarak veriler üzerinden dünyada sanal koloniler kurulmaktadır.

Araştırmada dijital sömürgecilik için örnek olarak gösterilen iki proje üzerinden dijital sömürgeciliğin haber süreçlerindeki durumu katılımcılara yöneltildiğinde kısıtlı sayıda katılımcı bu duruma karşıt haber yaparak karşılık verildiğini ifade etmiştir. Dijital habercilikte, dijital sömürgeciliğe karşı yapılan çalışmaların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun temelinde ise dijitalleşmenin zararsız bir olgu olarak zihinlerde yer edinmesidir. Dijital sömürgeciliğe karşı öncelikli olarak toplumsal bilinç oluşturmak gerekmektedir. Bu bilinç için ise en uygun yöntem dijital haberleri kullanmaktır. Yani sömürgecilere kendi silahlarıyla dijital ortamda karşılık vermektir. Bilinçlendirme çalışması kapsamında yapılan haberler ile sosyal medyanın tüm yönleri detaylıca işlenmeli kişisel verilerin ne derece önemli olduğu ve nasıl belirli sömürgeci güçler tarafından kullanıldığı örneklerle anlatılmalıdır.

Araştırma kapsamında verilen yanıtlar göstermektedir ki dijital ve sosyal medya habercilik açısından önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Bu varlık geleneksel olarak yapılan haberciliğin karşısına karşılıklı iletişime dayanan yeni bir haberciliği çıkarmıştır. Dijitalleşme çalışmalarıyla ise kolonyalizm faaliyetleri dönüşüme uğrayarak dijital kolonyalizm olarak sosyal medyayı kullanarak devam etmektedir. Bunları yaparken de kendini masum göstermek için geliştirilen sömürgecilik projeleri insanlık yararına olarak toplumlara dijital haberler üzerinden lanse edilerek algı çalışması yapılmaktadır. Dijital habercilerin bu süreçlerde daha etkin ve sömürgeciliğin önlenmesine yönelik yayın politikaları geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Araştırma kapsamında Türkçe olarak ulusal ve uluslararası kuruluşlarda görevli dijital habercilerin dijital ve sosyal medya hakkındaki düşünceleri, habercilik ve sosyal medya ilişkisi ve dijital kolonyalizm noktasındaki düşünceleri çıkarım yapma konusunda önem taşımaktadır. Bu çalışma temelinde dijital sömürgecilik ve habercilik konusunda daha geniş perspektifte görüşmeler yapılarak çalışma genişletilebilir.

Araştırmanın sonuçlarına göre kolonyalizm günümüzde dijital kolonyalizm devam etmektedir. Kolonyalizmin varlığı sosyal medya kullanımının giderek artmasına ve sosyal medya şirketlerinin sömürge unsuru oluşturabilecek yatırımlar yapmasıyla sürmektedir. Bu yatırımların en önemlilerinden olan ücretsiz internet projeleri, veri güvenliği sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada dijital kolonyalizm faaliyeti olarak görülebilecek projelerin, dijital medya haberleriyle masumlaştırıldığı görülmektedir. Bu kolonyalizm faaliyetinin sonucunda toplumlarda zihinsel sömürge süreci yönetilmektedir.

Toplumlarda zahiri bir sosyal medya kullanma alışkanlığı oluşturulup, erişim içinse ücretsiz altyapı projelerinin gerekliliği insani bir davranış olarak haberleştirilmektedir. Bu haberlerin çerçevesinde ise genellikle teknolojik gelişmişliğin modernlikle birleştirilmesi ve geri kalmış ya da erişimin maliyetinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir anlayış yer almaktadır. Bu durumda yapılan haberler dijital kolonyalizm faaliyetlerinde bir propaganda aracı görevi görmektedir. Dijital medyada kendisine sıklıkla yer bulan propaganda bazlı haberlerde ücretsiz erişim ve sosyal medya bulunmanın kişisel veri güvenliğinden daha önemli olduğu algısı oluşturulmaktadır.

Dijital medyada kolonyalizm faaliyetlerinin varlığının devam etmesinin temelinde haber kurum ve kuruluşlarının haber üretim sürecine dair kapsamlı ve ortak kural veya yönetmeliğe sahip olmaması söylenebilir. Dijital habercilerin haber üretim sürecinde dijital kolonyalizm konusunda farkındalıkları olsa dahi bu düşüncelerini olgunlaştırarak yayınlarına çok fazla yansıtamadığı görülmüştür. Bu bağlamda tez çalışmasının varsayımlarından hareketle, yapılan araştırma sonucunda; dijital habercilikte hukuka ve kişisel verilerin güvenliği ile gizliliğine yönelik anlayışın gelişmediği görülmüştür. Veri ihlali ve sömürgeciliğinin giderek artış gösterdiği günümüzde; sömürgeciliğin dönüşümü, sosyal medya/dijital medya/haberde teyit kültürü/kişisel veri güvenliği konularında incelemeler yapacak çalışmaların önemi artmaktadır. Tüm bunların yanı sıra dijital sömürgeciliğe karşı haberlerde bir farkındalık oluşturması açısından veri güvenliği ve evrensel ahlaka uygun dijital habercilik meslek ilkeleri oluşturulmasının gerekliliği gözlemlenmiştir. Bu ilkelerin oluşturulmasıyla var olan problemin çözümüne katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, Daron, Johnson Simon and Robinson James A., “The colonial origins of comparative development: An empirical investigation”, *American Economic Review*, 91(5), 2001, p.1376.
- Aktaş, Hasret ve Ulutaş Selçuk, “*Tekno Nevrotik Kaçış: Web 2.0*”, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, No:12, 2010, s.136.
- Alejandro, Jennifer, *Journalism In The Age Of Social Media*, Reuters Institute Fellowship Paper University of Oxford, Oxford 2010, p.14-15.
- Altunbaş, Fuat, “Sosyal Medyaya Genel Bir Bakış”, *Yeni Medya Üzerine* (Editör: Müge Demir), Literatürk Yayınevi, Konya 2013, s.46
- Altunışık, Remzi, Coşkun Recai ve Yıldırım Engin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2007, s.128-132.
- Amin, Samir, “Underdevelopment and Dependence in Black Africa – Origins and Contemporary Forms”, *The Journal of Modern African Studies*, 1972, p. 503-524.
- Armağanoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.634.
- Aschenbrenner, Andreas and Miksch Silvia, “*Blog Mining In A Corporate Environment*”, *Research Studios Austria Smart Agent Technologies*, September 2005, p.3.
- Aydoğan, Derya, “Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 3(3), 2013, s.31.
- Balcı, Ali, *Ortadoğu ve Postkolonyalizm*, Pınar Yayınları, İstanbul 2018, s.27.
- Bardoel, Jo, “*The Internet, Journalism and Public Communication Policies*”, *Gazette: The International Journal For Communication Studies*, Volume 64, Number 5, p.505.

- Bergesen, Albert and Schoenberg Ronald, "Long Waves of Colonial Expansion and Contraction, 1415-1969.", *Studies of the Modern World-System*, Academic Press, New York 1980, p.232.
- Bhabha, Homi K., "*The Other Question: The Stereotype and Colonial Discourse*" (Ed. Mandy Merck), *The Sexual Subject: A Screen Reader*, Routledge Publishing, London and New York 1992, p.316.
- Bogdan, Robert C. and Biklen Sari Knopp, *Qualitative Research for Education: Introduction and Methods*, Allyn and Bacon, Boston 1992.
- Boyd, Danah M. and Ellison Nicole B., *Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship*, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol 13, 2008, p.215.
- Briggs, Mark, "*Journalism 2.0: How to survive and thrive: A digital literacy guide for the information age*", J-Lab: University of Maryland, 2007, p.30.
- Broersma, Marcel and Graham Todd, *Twitter as a News Source*, *Journalism Practice*, 7:4, 2013, p.447
- Bryman, Alan, "Qualitative Research on Leadership: A Critical but Appreciative Review", *The Leadership Quarterly*, 15(6), 2004, p.71.
- Bulut, Mesut, *Kitle İletişim Aracı Olarak Gazete ve İnternet*, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara 2006, s.42.
- Bulut, Yücel, "Edward Said ve Oryantalizm'e Dair", *Divan: İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 15, 2003, s. 169-189.
- Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s.135.
- Cardini, Franco, *Avrupa ve İslâm (Çev. Gürol Koca)*, Literatür Yayınları, İstanbul 2004, s. 5.
- Carrier, James, "We Think Therefore They Are? On Occidentalizing the World", *Anthropological Quarterly*, 62(2), 1991, p.6.
- Couldry, Nick and Mejias Ulises, *Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject*, *SAGE Journals Television and New Media*, 20 (4), 2018, p.7.

- Creswell, John W., Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013, s.11.
- Creswell, John W., *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, Sage, CA 2007, p.57-58.
- Çakır, Hamza, “*Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, 2007, s. 123.
- Çakır, Hamza, *Gazeteciliğe Giriş*, Tablet Yayınları, Konya 2007, s.57.
- Çevikel, Tolga, “*Türkçe Haber Siteleri ve Türkiye’de İnternet Gazeteciliğinin Gelişimini Sınırlayan Faktörler*”, Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, 1 (1), 2004, s.151.
- Çıtak, Emre, *Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 2, s.565.
- Çiftçi, Hasan, *Dijitalleşen Dünyada Yeni Medya* (Ed.Hasan Çiftçi), İksad Yayınevi, Ankara 2019, s.1.
- de Vaus, David, *Surveys In Social Research*, Routledge Press, Abingdon 2013, p.60.
- Diamond, Larry. “Introduction: Roots of Failure, Seeds of Hope.” *Democracy in Developing Countries Volume 2: Africa*, Adamantine Press. London 1988, p.7.
- Dursun Çiler, “Haber ve habercilik/gazetecilik üzerine düşünmek”, *Gazetecilik ve Habercilik*, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s.69.
- Ekiz, Durmuş, *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003, s.125.
- Eldeniz, Levent, *İkinci Medya Çağında İnternet*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s, 21-22.
- Englebert, Pierre, Tarango Stacy and Carter Matthew, “Dismemberment and Suffocation: A Contribution to the Debate on African Boundaries”, *Comparative Political Studies*, 35, 2002, p.1093.

- Erdoğan, Nezi̇h ”*Ulusal Kimlik, Kolonyal Söylem ve Yeşilçam Melodramı*”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 64, İstanbul 1995, s.180.
- Erkan, Ümmet, ”*Postmodern çağda postkolonyal söylemin olanakları: Kolonyalizm, neo-kolonyalizm ve postkolonyalizm*“ , Yüzyılın Sorunları ve Sosyoloji II, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.88-90.
- Eskin, Firdevs, ”*Oryantalizm ve Oksidentalizm Arasında Ahmet Mithat Efendi*”, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, Temmuz 2018, s.2.
- Fanon, Frantz, *The Wretched of the Earth*, Grove Press, New York 1963, p.170.
- Fanon, Frantz, *Yeryüzünün Lanetlileri* (Çev. Şen Süer), Versus Kitap, İstanbul 2018, s.200.
- Ferro, Marc *Sömürgecilik Tarihi* (Çev. Muna Cedden), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 19.
- Fisher, Caroline, Park Sora, Lee Jee Young, Fuller Glen and Sang Yoonmo, *Digital News Report: Australia 2019*, News & Media Research Centre University of Canberra, Canberra 2019, <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2019/06/apo-nid240786-1366986.pdf>, p.13.
- Foucault, Michel, *Toplumu Savunmak Gerekir* (Çev. Şehsuvar Aktaş), YKY Yayınları, İstanbul 2003, s.41.
- Fuchs, Christian, *Dijital Emek ve Karl Marx*, NotaBene Yayınları, Ankara 2015, s.423.
- Geeta, Chowdhry and Nair Sheila, *Introduction: Power in a Postcolonial World: Race, Gender, and Class in International Relations*, Routledge Publishing, London 2004, p.11.
- Giorgi Amedeo P. and Giorgi Barbro M., ”Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design”, *The Descriptive Phenomenological Psychological Method*, American Psychological Association, Washington 2003, p.27.

- Gönenli, Gülşah ve Hürmeriç Pelin, “*Sosyal Medya: Bir Alan Çalışması Olarak Facebook Kullanımı*”, Sosyal Medya/Akademi, Beta Yayıncılık, İstanbul 2012, s.218-219.
- Green, Judith and Thorogood Nicki, *Qualitative Methods for Health Research*, Sage Publications, London 2004, p.79-80.
- Grovoqui, Siba N., “*Postcolonialism*” (Ed. Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, New York 2007, p.231.
- Gündüz, Ahmet, “Sömürgecilik Kavramı Ve Sömürgeci Devletlerin Uyguladıkları Taktikler ‘Ortadoğu Örneği’ ”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:29, 2016, s. 768.
- Güngör, Nazife, *İletişime Giriş, Siyasal Kitabevi*, Ankara 2011, s.29.
- Gürbüz, Gizem, *Geleneksel Yeni Medyada Haber Üretim Tarzı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.26.
- Gürcan, Halil İbrahim, *Sanal Gazetecilik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999, s.68.
- Güven, Özge, “*Temsile Yansıyan Bilinç ve Kolonyal Söylem*”, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 2003, s. 73.
- Hazar, Numan, *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, Ankara 2011, s.13.
- İplikci, Alper, “*Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 21, Aralık 2017, s. 1530.
- İyiler, Zeynep, *Elektronik Ticaret ve Pazarlama İhracatta İnternet Zamanı*, DTP, Ankara 2009, s.45.
- Jasper Melanie A., *Issues in Phenomenology for Researchers of Nursing*, *Journal of Advanced Nursing*, 19(2), 1994, p.310.

- Jolkkonen, Jukka, *Imaging the Other, Orientalism and Occidentalism in Tamil European in Tamil-European Relations in South India*, Jyvaskla University Printing House, Jyvaskla 2006, p.59.
- Kabbani, Rana, *Avrupa'nın Doğu İmajı (Çev. Serpil Tuncer)*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1993, s.15.
- Kalsın, Berrin, "Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği", *Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 2016, s.77.
- Kanar, Yüksel, *Batı'nın Doğu'su*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s.121.
- Kaplan, Andreas Marcus and Haenlein Michael, "*Collaborative Projects (Social Media Application): About Wikipedia, the Free Encyclopedia*", *Business Horizons*, Vol: 57, Issue: 5, 2014, p. 617-626.
- Kaplan, Andreas Marcus and Haenlein Michael, *Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*. *Business Horizons*, Vol: 53, No:1, 2010, p.61.
- Kara, Tolga, *İnternet Gazeteciliğinde Yeni Reklam Dönemi: ABD, İngiltere, Türkiye Karşılaştırması, Yeni Medya Ve... (Ed. Deniz Yengin)*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012, s. 121.
- Kara, Tolga, *Sosyal Medya Endüstrisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, s.63.
- Karaduman, Murad, "*Değişen İletişim Ortamı, Yeni Medya ve İnternet Gazeteciliği*", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 173.
- Karaduman, Murad, *İnternet ve Gazetecilik, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* (Der. Sevdal Alankuş), IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s.143.
- Kasalak, Kadir, "Manda Sistemi ve Irak İle Suriye'de Uygulaması" , Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri, 29-31 Mayıs, Elazığ 2003, s.59.
- Kavas, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 227.
- Kaya, Yunus, "*Oryantalizm - Postkolonyalizm ve Sanat*", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:30, 2017, s.658.

- Kırık, Ali Murat, *Gelişen Web Teknolojileri ve Sosyal Medya Bağımlılığı, Sosyal Medya Araştırmaları 1*, (Ed. Ali Büyükaslan, Ali Murat Kırık), Çizgi Kitabevi, Konya 2013, s.80.
- Kittinger, Robert, Correia Christopher J. and. Irons Jessica G, *Relationship Between Facebook Use And Problematic Internet Use Among College Students, Cyberpsychology, Behavior, And Social Networking*, 15(6), 2012, p.324.
- Kolomb, Kristof, *Seyir Defterleri Keşif Yolculukları Günlüğü* (Çev. Sait Maden), Çekirdek Yayınları, İstanbul 1999, s.20.
- Kümbetoğlu, Belkıs, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s.44.
- Kwet, Michael, *Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South, Race & Class*, January 2019, p.2.
- Liakos, Antonis, *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Uлуу Nasıl Tasavvur Ettiler?* (Çev. Merih Erol), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 97.
- Lietsala, Katri and Sirkkunen Esa, *Social Media: Introduction to The Tools And Processes of Participatory Economy*, Tampere University Press, Finland 2008, p.25.
- Lin, Nan, *Foundations of social research*, McGraw-Hill Education, New York 1976, p.146.
- Loomba, Ania, *Kolonyalizm – Postkolonyalizm* (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s.18-19.
- Luraghi, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi* (Çev. Aydın Emeç), E Yayınları, İstanbul 2016, s.14.
- Mahoney, James, “Long-Run Development and the Legacy of Colonialism in Spanish America”, *American Journal of Sociology*, 109, 2003, p. 50-106.
- Margalit, Avishai and Buruma Ian, *Occidentalism The West in the Eyes of Its Enemies*, The Penguin Press, New York 2004, p.14-15.
- Mayfield, Antony, *What is social media?*, Icrossing, UK 2008, p.5.

- Medin, Burak, "15 Temmuz Darbe Girişimi Ekseninde Türk Sinemasında Oksidentalizm Söylemi: Kurtlar Vadisi Vatan Örneği," Selçuk İletişim, Vol.12, 2019, s.451.
- Merriam, Sharan B., Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, Nobel Kitap, İstanbul 2018, s.24.
- Mil, Burak, Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme, Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme, Detay Yayıncılık, Ankara 2007, s.7.
- MEB *İnternet Haberciliği*, MEB Yayınları, Ankara 2007, s.9.
- Mitchelstein, Eugenia and Boczkowski Pablo J., *Between Tradition and Change A Review of Recent Research on Online News Production*, Volume:10, Number:5, 2009, p.572-573.
- Moore, David Chiani, "Is the Post- in Postcolonial the Past- in Post-Soviet?: Toward a Global Postcolonial Critique" (Ed.Violeta Kelertas) , *Baltic Postcolonialism*, Rodopi Publishing, Amsterdam - New York 2006, p. 22.
- Moustakas, Clark, *Phenomenological research methods*, Sage Publications, California 1994, p.34.
- Narin, Fatma Bilge, "Mobil Telefonlar ve Gazetecilik: Mobil Haber Üretimi ve Habere Mobilden Erişim." *Türkiye’de İnternet Konferansı Kitabı*, İstanbul 2015, s.5.
- Narin, Fatma Bilge, "İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik: Türkiye Örneği", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 17.
- Nkrumah, Kwame, *Neo-Colonialism:The Last Stage of Imperialism*, Heim.mann, London 1965, p.9.
- Okur, Mehmet Akif, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk: Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak’ın İşgali*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s.162.
- Özden, Revda Ganioglu, *Kendi’ni Aynadaki Yansımada Kurgulayan Uluslar*, Toplumbilim Dergisi, Sayı: 14, 2001, s.126.

- Özutku, Fatih, Küçükylmaz Mücahit, Çopur Hakan vd., *Sosyal Medyanın ABC'si*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2014, s.149.
- Paige, Jeffery M., *Agrarian Revolution. Social Movements and Export Agriculture in the Underdeveloped World*, Macmillan, New York 1975, p.4.
- Patton, Michael Quinn, *Qualitative evaluation and research methods*, Thousand Oaks, Sage, CA 2002, p.104.
- Pavlik, John, *The Impact of Technology on Journalism*, Journalism Studies, Volume 1, Number 2, p.235.
- Pembecioğlu, Nilüfer ve Gündüz Uğur, “Bilgi Kaynağı Olarak Sosyal Ağlar ve Sosyal Medya”, *Yeni Medya Üzerine* (Editör: Müge Demir), Literatürk Yayınevi, Konya 2013, s.318.
- Putterman Louis, Bockstette Valerie and Chanda Areendam, “States and Markets: The Advantage of an Early Start.” *Journal of Economic Growth*, 7, 2002, p.352.
- Said, Edward W., *Oryantalizm* (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayınevi, İstanbul 1998, s. 79.
- Said, Edward W., *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (Çev. Selahaddin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul 1989, s.363-364.
- Said, Edward W., *Şarkiyatçılık*, (çev. Berna Ünler), Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 16-17.
- Samaddar, Ranabir, *Emergence Of The Political Subject*, Sage Publications, New Delhi 2010, p.80.
- Savage, Terry Michael and Vogel Karla E., *An introduction to digital multimedia*, John & Bartlett Learning, Burlington 2014, p.3.
- Sayımer, İdil, *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s.123.
- Sayın, Abdullah, “Fransa’nın Afrika Kıtası’ndaki Sömürgeci Politikaları ve Cezayir”, *Social Sciences Studies Journal*, Vol:3, Issue:8, Aralık, 2017, s.1759.

- Scammell, Geoffrey Scammell, *The First Imperial Age: European Overseas Expansion 1500-1715: European Overseas Expansion 1400-1715*, Routledge, London 1989, p.25.
- Sencer, Muzaffer ve Sencer Yakut, *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Türkiye ve Orta Doğu Amma İdaresi*, Ankara 1978, s.512.
- Sharp, Joanne and Briggs John, "Postcolonialism and Development: New Dialogues?", *The Geographical Journal*, Vol. 172, No. 1, p.6-7.
- Sine, Rengim, *Alternatif Medya ve Haber*, Literatürk Yayınevi, Konya 2017 s.79.
- Strauss, Anselm and Corbin Juliet, *Basics Of Qualitative Research Techniques*, Sage Publications, New York 2014.
- Taşkıran, İzzet ve Kırık Ali Murat, *Gazetecilerin Sosyal Medyayı Haber Kaynağı Olarak Kullanımı: Medya Profesyonellerinin Bakış Açılarını Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma*, *Intermedia International E-Journal*, 3(1), 2016, s.229.
- Taşkıran, İzzet, *Sosyal Medyada Haber Var Gazetecilik İle Sosyal Medya İlişkisi*, Der Yayınları, İstanbul 2017, s. 25.
- Thornton, Lynne, *The Orientalists: Painter- Travellers*, ACR Edition, Paris 1993, p.13.
- Tomlinson, Brian Roger, *The Economy of Modern India*, Cambridge University Press, Cambridge 1993, p.13.
- Toprak, Yıldırım vd., *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "görülüyorum öyleyse varım!"*, Kalkedon, İstanbul 2009, s.48.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Ülger, İbrahim, *Sömürgecilik Batı İdeolojisinin Sefaleti*, Ulak Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 34.
- van Manen, Max, *Researching lived experience*, State University of New York Press, New York 1990, p.177.

- Yamamoto, Gonca Telli ve Şekeroğlu Özgür Karamanlı, *Sosyal Medya ve Blog*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2014, s.11.
- Yavuz, Mehmet Cihan ve Haseki Murat İsmet, "*Konaklama İşletmelerinde E-Pazarlama Uygulamaları: E-Medya Araçları Temelinde Bir Model Önerisi*", Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.9, 2012, s.116-137.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s.38.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek Hasan, *Nitel araştırma yöntemleri (9. baskı)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s.78.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s.23.
- Young, Merwin Crawford, *The African Colonial State in Comparative Perspective*, Yale University Press, London 1994, p.105.
- Young, Robert J. C., *Postcolonialism*, Blackwell Publishing, Oxford 2001, p. 44.
- Yurdigül, Yusuf ve Yüksel Hakan, "*Gazeteciliğin Dönüşümü: Yeni Medyaya Entegrasyon Sürecinde Değişen Habercilik Pratikleri*", Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı:18, 2012, s.142.
- Yüksel, Okan, *İnternet Gazeteciliği ve Blog Yazarlığı*, Sinemis Yayınları, Ankara 2014, s.102.

İnternet Kaynakları

- WEB_1. Afrika ve Sömürgecilik,
<http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/ocak05/tr/aykon1.htm> ,
(01.04.2019)
- WEB_2. Avrupalıların Karanlık Yüzü: Sömürgecilik,
<https://www.afam.org.tr/avrupalilarin-karanlik-yuzu-somurgecilik/>
(15.03.2019)

- WEB_3. *Afrika'da Neo-Kolonyalizme Karşı Türkiye Soluğu*,
<https://www.afam.org.tr/afrikada-neo-kolonyalizme-karsi-turkiye-solugu/>
 (01.04.2019).
- WEB_4. Digital in 2020, <https://wearesocial.com/digital-2020> (02.05.2020).
- WEB_5. Postkolonyalizm Nedir?,
<https://www.youtube.com/watch?v=6fJFhvj6WK8> (02.04.2019)
- WEB_6. Postkolonyal Teori,
<https://www.fikriyat.com/mefhum/2018/04/18/postkolonyal-teori>
 (02.04.2019)
- WEB_7. Kalina **Mazur**, A History of the Business of Social Media,
<https://www.americanexpress.com/en-us/business/trends-and-insights/infographics/social-media-for-business-2012-a-history-of-the-business-of-social-media/>, (12.10.2019)
- WEB_8. World Wide Web ne demek? Google internetin doğum gününü kutladı,
<https://www.cnnturk.com/turkiye/world-wide-web-nedir-google-wwwnun-tarihini-unutmadi>, (13.10.2019)
- WEB_9. The Global State of Digital in October 2019,
<https://wearesocial.com/blog/2019/10/the-global-state-of-digital-in-october-2019> (12.10.2019).
- WEB_10. Tuğçenur Yılmaz, *Dijital çağın yeni tehlikesi 'veri sömürgeciliği'*,
<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/dijital-cagin-yeni-tehlikesi-veri-somurgeciligi/1413883>, (15.05.2020)
- WEB_11. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu,
<https://www.iletisim.gov.tr/uploads/docs/SosyalMedyaKullanımKılavuzu.pdf>, s.53. (16.05.2020)
- WEB_12. Füsün Nebil, 2G'ye zamanında geçen Türkiye, 4G'de 8 yıl gecikti,
<https://journio.com.tr/turkiye-4g-de-8-yil-gecikti>, (15.11.2019).
- WEB_13. Can Ertuna, <https://www.newslabturkey.org/mobil-habercilik-bilgi-uretim-ve-dagitiminda-akilli-telefonlarin-yukselisi/> (05.12.2019)

- WEB_14. Michael Kwet, Çağın yeni tehdidi 'dijital sömürgecilik' oldu, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/cagin-yeni-tehdidi-dijital-somurgecilik-oldu/1540881>, (15.01.2020)
- WEB_15. Michael Kwet, Digital colonialism is threatening the Global South, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/digital-colonialism-threatening-global-south-190129140828809.html>, (16.01.2020)
- WEB_16. Yusuf Kenan Küçük, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dunyadan-sesler/somurgecilik-30-ilki-medenilestirme-ikincisi-kalkindirma-ucuncusu-ise>, (17.01.2020)
- WEB_17. Internet.org, Ağ Tarafsızlığı Suçlamalarına Rağmen Hız Kesmiyor, <https://www.digitaltalks.org/2015/08/04/internet-org-ag-tarafsizligi-suclamalarina-ragmen-hiz-kesmiyor/>, (16.01.2020)
- WEB_18. Facebook, internet.org projesi ile ilk kez ücretsiz internet erişimi sunmaya başladı, <https://sosyalmedya.co/facebook-internet-zambiya/>, (13.01.2020)
- WEB_19. Loon, https://www.youtube.com/channel/UC85vZzdL-PEn_5hl8_FDHoA, (13.01.2020)
- WEB_20. Loon: The Technology, https://www.youtube.com/watch?v=mcw6j-QWGMo&feature=emb_title, (20.01.2020)
- WEB_21. Eleonore Pauwels, Sömürgecilik 3.0: İlki "medenileştirme", ikincisi "kalkındırma", üçüncüsü ise "çağ atlatma" ambalajıyla geldi, <https://www.independentturkish.com/node/node/103786/dunyadan-sesler/somurgecilik-30-ilki-medenilestirme-ikincisi-kalkindirma-ucuncusu-ise>, (17.01.2020)

EKLER

EK-1: GÖRÜŞME FORMU

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

Mustafa Büyük

**SOSYAL VE DİJİTAL MEDYA ÜZERİNDEN DİJİTAL KOLONYALİZM
UYGULAMALARI VE HABERCİLİK**

(Aşağıda cevaplayacağınız sorular herhangi bir 3. şahıs ya da kurum ile paylaşılmayacaktır. Sadece yukarıdaki çalışmada araştırmacı tarafından sayısal veri oluşturulması için kullanılacaktır. **Vereceğiniz yanıtlar ile çalışmaya katkı sağladığınız için teşekkür ederim.**)

Ad Soyad:

Çalıştığınız Kurum/Kuruluş:

Faal olarak çalışıyorsanız göreviniz:

Yaş:

Eğitim durumunuz:

Medya deneyiminiz:

2. TEZİN AMACI ve ÖNEMİ

Bu tez çalışmasında amaç kolonyalizmin tarihsel olarak gösterdiği değişim ve iletişim alanı üzerinden nasıl uygulandığını ortaya koymaktır. İletişimin dijitalleşip, sosyal medyanın etkisini toplumlarda genişletmesiyle kolonyalizmin de dijitalleştirmiştir. Kolonyalizm fiziksel bir sömürü olgusundan, zihinsel sömürü olgusuna dijital teknoloji ile gelmiştir. Dijital medya ve sosyal medyanın birer haber kaynağı haline gelmesiyle kolonyalizmin bu alanlarda etkinliği habercilik üzerinde de yer almaya başlamıştır. İnsanların geçmişten beri sahip olduğu merak duygusunu gideren bir olay olan haber bu açıdan her zaman toplumlar üzerinde etkili olmuştur. Kolonyalizmde habercilik üzerinden dijitalleşerek insanlarda zihinsel sömürü yapan bir olguya dönüşmüştür. Bu bağlamda çalışmada toplumsal anlamda haberlerin dijital unsurlarla nasıl kolonyalizm faaliyetlerinde nasıl kullanıldığı incelenecek olup,

dijital ve sosyal medyada habercilik yapan kişiler üzerinde uygulanacak mülakat çalışmasıyla habercilikteki yeni kolonyalizmi hakkında bilinçlilik düzeyi tespit edilecektir.

SORULAR

Lütfen aşağıdaki sorulara yanıt veriniz.

Soru 1-Sosyal medya platformlarına üyeliğiniz bulunuyor mu?

Soru 2-Bulunuyorsa aktif olarak kullandığınız sosyal medya uygulamaları neler?

Soru 3-Sosyal medya ile ilk ne zaman tanıştınız?

Soru 4-İnternet ve sosyal medya ilk zamanlarında sizin için ne ifade ediyordu?

Soru 5-Yeni iletişim teknolojileri sizce haberciliğe nasıl etkide bulundu?

Soru 6-Haberleri en çok nereden takip ediyorsunuz?

Soru 7- Sosyal medyayı ne zaman ve hangi sürelerde kullanıyorsunuz?

Soru 8-Sosyal medyaya hangi cihazlar üzerinden erişim sağlıyorsunuz?

Soru 9-Size göre geleneksel medya ile sosyal medyanın farkı nedir?

Soru 10-Sosyal/dijital medyayı hangi amaçla kullanıyorsunuz?

Soru 11-Sosyal/dijital medyadan haber takibi yapıyor musunuz?

Soru 12-Sosyal/dijital medyadaki haberler sizce güvenilir mi?

Soru 13- Dijital/sosyal medyayı bir haber kaynağı olarak kullanıyor musunuz? Cevabın sebebini açıklayabilir misiniz?

Soru 14-Sosyal medyada haber takibi yaparken hangi platformları kullanıyorsunuz?

Soru 15-Sosyal/dijital medya size göre habercilikte nasıl bir etki oluşturmaktadır?

Soru 16-Dijital haberciler olarak dezenformasyonu önlemek için hangi adımları izliyorsunuz?

Soru 17-Kolonyalizmin günümüzde durumu sizce nedir?

Soru 18-Kullandığınız sosyal medya uygulamalarına kaydolurken “kullanım şartları/bilgilendirme kılavuzu” ibaresini okudunuz mu?

Soru 19-Sosyal medya size göre yeni dönemin sömürge aracı olabilir mi?

Soru 20-Dijital sömürgecilik size göre nedir? Ne anlam ifade ediyor?

Soru 21-Dijital sömürgeciliği kimler, nasıl yapıyor?

Soru 22-

Facebook’un Internet.org projesi

Sosyal medya platformu Facebook, 2013 yılında erişimi olmayan bölgelere internet hizmeti götürmek için Internet.org projesini başlatmıştır. Internet.org isimli projede İnsansız Hava Araçları (İHA) ile internet altyapısı bulunmayan noktalara servis sağlanmaktadır. Aquilaadı isimli İHA’lar 20 bin metre yükseklikte aylarca uçabilmektedir. Güneşten enerjisini alan Facebook’un bu İHA’larının kullanıldığı internet.org projesi dünya üzerinde internete erişimi en az olan Afrika kıtası başta olmak üzere internet kullanmayan geri kalmış ülkelerdeki insanlara ücretsiz internet hizmeti sunmaktadır.

Google Loon projesi

Google tarafından geliştirilen Project Loon ile erişilmesi zor coğrafyalara ücretsiz internet erişimi sağlanması amaçlanmıştır. 2013 yılında başlatılan proje ile Google’ın geliştirdiği özel donanımlı balonlar belirli güzergâhlarda uçurularak internet erişimi için gerekli altyapı havadan sağlanmaktadır.

Yukarıdaki 2 proje hakkında bir bilginiz var mı? Bu konular hakkında haberler ile dijital/sosyal medyada karşılaştınız mı?

Soru 23-Google ve Facebook’un projelerinin dijital medyada yer alan haberleri hakkında düşünceniz nedir?

Soru 24-Dijital/sosyal medyadaki yayınlarda sömürgecilik faaliyeti sizce devam ediyor mu?

Soru 25-Haber süreçlerinde dijital sömürgecilik yapıldığını düşünüyor musunuz?

Soru 26-Dijital habercilikte sömürgeciliği önlemeye yönelik bir çalışmanız bulunuyor mu?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mustafa BÖYÜK

Uyruğu : T. C.

Doğum Tarihi ve Yeri : 10/10/1994 - KAYSERİ

E-Posta : mustafaboyuk@yandex.com

Yazışma Adresi : mustafaboyuk@yandex.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet
Lise	Seyyid Burhaneddin Anadolu Teknik Lisesi	2012
Lisans	Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi	2017

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görev
2018-Halen	TRT Haber/Dijital Yayınlar	Prodüktör

YABANCI DİL

İngilizce